

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 55 Αθήνα
τηλ.: 210 3215 146 / fax: 210 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr • www.sadas-pea.gr

‘ARCHITEKTONES’
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS
Issue 61, Cycle B, January/February 2007
Vrysakiou 15 & Kladou, 105 55 Athens
tel.: +30 210 3215 146 / fax: +30 210 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Παναγιώτης Γεωργακόπουλος
Αντιπρόεδρος: Γιώργος Νικολάου
Γεν. Γραμματέας: Γιώργος Διαμαντόπουλος
Ταμίας: Αλέξανδρος Βράκας
Ειδ. Γραμματέας: Αργύρης Δημητριάδης
Μέλη: Σαράντος Βενιζέλος
Πόλυ Γεωργακοπούλου
Μαρία Κουρμπανά
Κώστας Μπαρδάκης
Κώστας Μπελιμπασάκης
Θανάσης Μπούμπης
Παντελής Νικολακόπουλος
Ουρανία Οικονόμου
Θανάσης Παππάς
Βασίλης Χατζηκίδης

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Παναγιώτης Γεωργακόπουλος

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη
στήλη Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους 0,003 €

ΕΚΔΟΤΗΣ

Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ 3D Ρ. Δημακοπούλου & ΣΙΑ ΕΕ
Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 210 9235 487-9
fax: 210 9222 743

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Όλγα Σπμαιοφορίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Βιργινία Παυλίδου
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΝ

Λάμπης Δορλής

ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ

Βάνα Διαμαντοπούλου,
Αρετή Κατή, Μέλω Παπαδοπούλου,
Χρυσούλα Μουσουράκη
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Νίκη Δανιηλίδου
DTP SERVICE

Sharpen

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Αφοι Αθ. Τσακίρη ΑΕ

Κηφισού 18 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 210 5124 578, 210 5126 570

ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

αρχιτέκτονες

Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ | τεύχος 61 – περίοδος Β | Ιανουάριος/Φεβρουάριος 2007

Περιεχόμενα

- 18 «Σημείωμα της σύνταξης»
22 «Δραστηριότητες Δ.Σ. ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ»

Ε Π Ι Κ Α Ι Ρ Α

- 26 «Η οικιστική του Κ.Α. Δοξιάδη και η αρχιτεκτονική της εντοπίας»
28 **Β. Παναγωτοπούλου**, «Νίκος Βαλσαμάκης Αρχιτέκτων»
29 **Α. Δημητρακόπουλος**, «“πυρ-πόλις-ει”»: πυρ-πόλη-ση και πυρ-πολίτες»
30 «Υβριδικά τοπία»
32 **Ο. Βενετσιάνου**, «Designwalk: Μια περιήγηση στα δημιουργικά γραφεία του Ψυρρή»

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α

Επάγγελμα αρχιτέκτων

[Επιμέλεια: Ν. Κεφαλογιάννης, Α. Κωτσάκη, Μ. Σίνου]

- 50 **Ε. Καλαφάτη**, «Η αναζήτηση του ρόλου του αρχιτέκτονα στη σκιά του πολέμου»
54 **Μ. Κεφαλογιάννης**, «Ο σύγχρονος αρχιτέκτονας και η αναγκαία πολλαπλότητα του ρόλου του»
57 **Χρ. Παπαγεωργίου**, «Ο νέος αρχιτέκτονας στο σύγχρονο επάγγελμα του θαύματος και της αστάθειας»
60 **Κ.-Β. Σπυριδωνίδης**, «Η σύγχρονη ταυτότητα του αρχιτέκτονα ως προσδοκία της εκπαίδευσης και ως αίτημα της πρακτικής»
62 **Α. Κωτσάκη**, «Αρχιτεκτονική πολιτική. Πολιτική αρχιτεκτονική»
66 **Μ. Σίνου**, «Αρχιτεκτονική και περιβάλλον: βίοι παράλληλοι ή αντίθετοι;»
69 **Ντ. Βαΐου, Ρ. Λυκογιάννη**, «Όταν ο αρχιτέκτων είναι γυναίκα»
72 **Α. Γερόλυμπου**, «Αναζητώντας έναν ξεχασμένο σύλλογο αρχιτεκτόνων»
75 **Λ. Θεοδοωρίδου-Σωτηρίου**, «Πρόσφυγες αρχιτέκτονες στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου»

78 Β Ι Β Λ Ι Ο Π Α Ρ Ο Υ Σ Ι Α Σ Η

Εξώφυλλο: Διαφήμιση του εργοστασίου Παπαστράτος δημοσιευμένη στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, 1960

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Όλγα Βενετσιάνου
Μιχάλης Δωρής
Διονύσης Καννάς
Ειρήνη Κουφέλη
Αμαλία Κωτσάκη
Έλενα Λαϊνά
Μιχάλης Λεφαντζής
Άννα Μελανίτου
Ναταλία Μπαζαίου
Βασιλική Παναγιωτοπούλου
Δημήτρης Πολυχρονόπουλος
Μάρω Σίνου
Χαρίκλεια Χάρη
Φραγκίσκα Χρυσολούρη

Ανταποκριτές:
Αριστοτέλης Δημητρακόπουλος
[Κύπρος]
Νεκτάριος Κεφαλογιάννης
[Βαρκελώνη]
Δημήτρης Μανίκας [Βιέννη]
Μανώλης Ντούρλιας [Παρίσι]
Γ. Προκάκης, Α. Καλαντίδης
[Βερολίνο]

Υπεύθυνος από Δ.Σ.:
Γιώργος Νικολάου
Γραμματεία Σ.Ε.: Στέλλα Ρίζου

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιοποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα αποστέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή παρουσιάσεων έργων, θέσεων και επιστολών να καταχωρούνται στις σελίδες του.

Η Σ.Ε. ενημερώνει όλους τους συναδέλφους που επιθυμούν να αποστείλουν υλικό, να τηρούν τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές που ισχύουν για το περιοδικό.

Κάθε συνάδελφος που εκδηλώνει την πρόθεσή του για αρθρογραφία στα προγραμματισμένα αφιερώματα πρέπει να αποστέλει πρώτα ενημερωτική περίληψη του άρθρου του.

Τα κείμενα πρέπει να είναι αποθηκευμένα σε δισκέτα και να συνοδεύονται από PRINT-OUT και φωτογραφικό υλικό, για άρθρα αφιερωμάτων η έκτασή τους πρέπει να κυμαίνεται από 1000-1200 λέξεις (συμπεριλαμβανομένων των παραπομπών ή των σημειώσεων), για άρθρα επικαιρών 700 λέξεις και για επιστολές 400 λέξεις.

Είναι απαραίτητη προϋπόθεση για περαιτέρω επεξεργασία από την Σ.Ε. το υλικό να αποστέλλεται μόνο στην Γραμματεία του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση των βιβλίων για βιβλιοπαρουσίαση.

Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδικό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από όλους τους συναδέλφους.

Το επάγγελμα του αρχιτέκτονα από το απώτερο παρελθόν μέχρι σήμερα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές συνθήκες και φυσικά με την γενικότερη πολιτισμική εξέλιξη. Οι μεταλλάξεις που έχει υποστεί ο ρόλος του αρχιτέκτονα στην κοινωνία είναι πολλές. Στις μέρες μας αν κάτι χαρακτηρίζει τον ρόλο αυτό είναι η πολλαπλότητα.

Στην εξέλιξη αυτή, η συμβολή της τεχνολογικής ανάπτυξης και των ΜΜΕ είναι καθοριστικής σημασίας. Παράλληλα, ο επαναπροσδιορισμός της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στο επάγγελμα του αρχιτέκτονα και την εξουσία, οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις με τα ζητούμενα των πελατών, όπως και ο προβληματισμός για το περιβάλλον θα βρουν αντικατοπτρισμούς στον ρόλο που ο αρχιτέκτων καλείται να διαδραματίσει στην σύγχρονη ή και μελλοντική κοινωνία.

Το αφιέρωμα επιχειρεί να καταγράψει την εξέλιξη αυτού του ρόλου, να εκτιμήσει τη συμβολή των αρχιτεκτόνων σε πολιτισμικό επίπεδο, να αναπτύξει προβληματική για τη σημερινή κατάσταση εντοπίζοντας τα σύγχρονα φαινόμενα και να διαβλέψει το μέλλον. Ο τρόπος άσκησης του επαγγέλματος και η καθημερινότητα που αυτός επιβάλλει, μια ματιά σε πρώιμες συνδικαλιστικές προσπάθειες καθώς και οι απόψεις των νεωτέρων συναδέλφων που τώρα βγαίνουν στον επαγγελματικό στίβο αποτέλεσαν θέματα προς διερεύνηση. Στη συζήτηση δεν μπορούν να λείπουν και οι αρχιτεκτονικές σπουδές και το πώς αντιμετωπίζουν την επαγγελματική κατάρτιση των φοιτητών, όπως και οι απόψεις επαγγελματιών αρχιτεκτόνων για το πιο πάνω κρίσιμο θέμα.

Το παρόν αφιέρωμα με χαρακτήρα προσυεδριακό αναγγέλει το επικείμενο 11ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ με θέμα ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ και θέτει τις βάσεις της προβληματικής που πρόκειται να αναπτυχθεί.

ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ
ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΗ

Στηρίξτε την έκδοση του περιοδικού μας

R Εξοφλείστε τις συνδρομές σας στον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ

R Εγγραφείτε στον Σύλλογο

Αγαπητοί συνάδελφοι,

Η ανταπόκρισή σας ήταν πολύ μικρή, στην επείγουσα πρόσκληση που σας απευθύναμε στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού, για εξόφληση των συνδρομών σας στο Σύλλογο, έτσι ώστε να στηρίξετε μ' αυτόν τον τρόπο την απρόσκοπτη έκδοση και αποστολή του περιοδικού «Αρχιτέκτονες», το οποίο, μετά τις τεράστιες αυξήσεις των ταχυδρομικών τελών αποστολής (από 3.000,00 € το τεύχος, σε 14.000,00 € !!!) αδυνατούμε πλέον να αποστείλουμε.

Σας καλούμε ν' ανταποκριθείτε στο κάλεσμα μας, καταβάλλοντας στο λογαριασμό του Συλλόγου στην Εθνική Τράπεζα το ποσό των 20,00 €, για ετήσια συνδρομή ή 30,00 € για εγγραφή και συνδρομή, ούτως ώστε να μπορέσουμε απρόσκοπτα να συνεχίσουμε την έκδοση και την αποστολή του περιοδικού «Αρχιτέκτονες» σ' όλους εσάς που θα ανταποκριθείτε.

Καταθέστε την συνδρομή σας στον Λογαριασμό 146/480197-02 της Εθνικής Τράπεζας δηλώνοντας απαραίτητα το ονοματεπώνυμό σας ώστε να πιστωθεί η συνδρομή σας.

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Π. ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
Γ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Σας επισυνάπτουμε σ' αυτό το τεύχος ένα «απόκομμα» προσωπικής υπενθύμισης, το οποίο εφόσον το αφαιρέσετε από το περιοδικό, μπορείτε να το έχετε μαζί σας, ώστε με τις άλλες σας συναλλαγές στην Εθνική Τράπεζα, να θυμηθείτε να εξοφλήσετε τη συνδρομή σας στο Σύλλογο.

ΟΝΟΜΑ:

ΕΠΩΝΥΜΟ:

ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΡΟΣ:

ΑΡΙΘΜΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ: 146/480197-02 της Εθνικής Τράπεζας

ΠΡΟΣ: ΣΑΔΑΣ – ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΠΟΣΟ: 20,00 ή 30,00 €

Άποψη της έκθεσης Η οικιστική του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη και η αρχιτεκτονική της εντοπίας

Προς τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ
κο Γεώργιο Σουφλιά

Θέμα: α) Πλαίσιο αρχών και κατευθύνσεων για την παραγωγή δομημένου περιβάλλοντος
β) Τροποποιήσεις-προτάσεις του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ επί του σχεδίου νόμου:
«Έκδοση οικοδομικών αδειών, έλεγχος των ανεγειρομένων οικοδομών, τροποποιήσεις των διατάξεων περί κτηματολογίου και άλλες διατάξεις»
γ) Αρχιτεκτονικοί Διαγωνισμοί

δ) Επαναλειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης και του Ανώτατου Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Συμβουλίου

Κύριε Υπουργέ

Από το προηγούμενο έτος, σας έχουμε στείλει τα κείμενα που αντιστοιχούν στη θεματολογία του παρόντος εγγράφου.

Δυστυχώς όμως και παρότι τα προβλήματα στην παραγωγή, τόσο των μελετών όσο και των έργων, καθώς επίσης και τα επαγγελματικά ζητήματα συσσωρεύονται και πολλαπλασιάζονται, δεν πραγματοποιήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της υπουργικής σας θητείας μέχρι σήμερα, και παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις μας, καμία συνάντηση μαζί σας.

Θεωρούμε την ανυπαρξία διαλόγου του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, με τον ιστορικό Σύλλογο των Αρχιτεκτόνων, αδιανόητη, γιατί έτσι δεν παράγονται λύσεις στα προβλήματα κοινού ενδιαφέροντος.

Πληροφορούμεθα ότι αυτές τις μέρες προτίθεστε να καταθέσετε το νομοσχέδιο σχετικά με την έκδοση οικοδομικών αδειών και δυστυχώς δεν έχουμε λάβει καμία γνώση επί του τελικού σχεδίου νόμου, το οποίο όπως γνωρίζετε αφορά άμεσα τον κλάδο των Αρχιτεκτόνων και για το οποίο ο Σύλλογος μας, σας έχει καταθέσει ολοκληρωμένες προτάσεις τροποποιήσεων.

Ένα άλλο σημαντικό θέμα για μας αποτελούν οι Αρχιτεκτονικοί Διαγωνισμοί, για τους οποίους δυστυχώς ακόμα εκκρεμεί ο καθορισμός (όπως προβλέπει ο Νόμος) των μελετών που θα πραγματοποιούνται αποκλειστικά μ' αυτούς.

Σας υπενθυμίζουμε ότι ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων έχει επεξεργαστεί αναλυτικά και σας έχει αποστείλει, ένα νέο πλαίσιο διεξαγωγής των Αρχιτεκτονικών Διαγωνισμών, βασισμένο τόσο στα ελληνικά δεδομένα, όσο και στα ευρωπαϊκά πρότυπα, το οποίο βελτιώνει και εκσυγχρονίζει το υπάρχον πλαίσιο.

Παράλληλα ζητάμε την επαναλειτουργία και ανάδειξη των θεσμικών οργάνων για την αρχιτεκτονική, την πολεοδομία και τη χωροταξία: α) Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης και β) Ανώτατο Πολεοδομικό και Αρχιτεκτονικό Συμβούλιο.

Για όλα τα παραπάνω, ζητάμε να ορίσετε συνάντηση μαζί μας, για την έναρξη διαλόγου, με εσάς και τους συνεργάτες σας.

**Βραβείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Σύγχρονη Αρχιτεκτονική:
οι επτά υποψηφιότητες για το Βραβείο Mies van der Rohe 2007**

Η κριτική επιτροπή (πρόεδρος: Ricky Burdett, αρχιτέκτων, μέλη: Peter Cachola Schmal, Beth Gali, Bettina Götz, Luis Fernandez Galiano, Ellen van Loon, Mohsen Mostafavi, Francis Rambert, Dietmar

Steiner, γραμματέας: Lluís Hortet) του Βραβείου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Σύγχρονη Αρχιτεκτονική – Βραβείο Mies van der Rohe 2007 – επέλεξε τα επτά τελικά έργα για το Βραβείο, ένα από τα πλέον σημαντικά και αναγνωρισμένου κύρους βραβεία της διεθνούς αρχιτεκτονικής σκηνής. Το όνομα του νικητή θα γνωστοποιηθεί στα μέσα Απριλίου.

Η επιλογή αποτελεί πιστή αντανάκλαση του κύριου στόχου που διέπει το Βραβείο και ο οποίος είναι η αναγνώριση άρτιων και καινοτόμων σχεδίων που χαρακτηρίζονται από υψηλής ποιότητας κατασκευή, καθώς και η αναγνώριση των καλύτερων αρχιτεκτονικών έργων που κατασκευάστηκαν στην Ευρώπη τα τελευταία δύο χρόνια. Υποστηρίζοντας το Βραβείο αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογραμμίζει το ρόλο που παίζουν οι πολιτιστικές δραστηριότητες ως μηχανές δημιουργικότητας και καινοτομίας στην Ευρώπη.

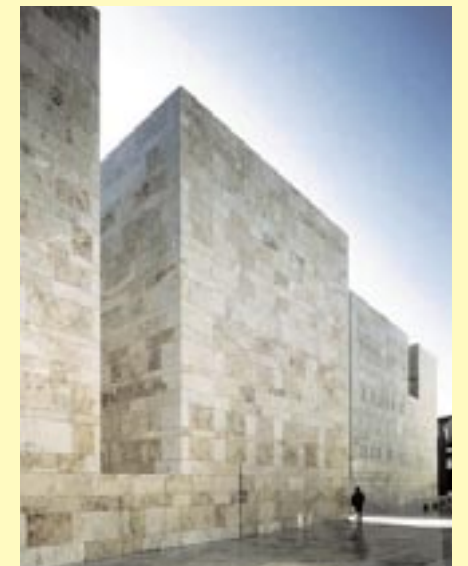
Η κριτική επιτροπή επέλεξε επίσης 33 έργα τα οποία, λόγω της εξαιρετικής τους ποιότητας, θα συμπεριληφθούν στην έκθεση και στον κατάλογο του Βραβείου 2007. Τα έργα αυτά βρίσκονται στην Αυστρία, το Βέλγιο, την Κροατία, τη Δανία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Ολλανδία, τη Νορβηγία, τη Σλοβενία, την Ισπανία, την Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Η κριτική επιτροπή έκανε την επιλογή της από μία αρχική λίστα 273 σχεδίων 32 χωρών, τα οποία είχαν ολοκληρωθεί μεταξύ 1ης Ιανουαρίου 2005 και 31 Δεκεμβρίου 2006 και είχαν προταθεί από μία μεγάλη ομάδα ανεξάρτητων διεθνών επαγγελματιών και από τις Ευρωπαϊκές Εθνικές Οργανώσεις αρχιτεκτόνων.

Οι επτά τελικές επιλογές είναι:

- Rôle universitaire de sciences de gestion (School for Management), Bordeaux, Γαλλία. Αρχιτέκτονες: Anne Lacaton & Jean Philippe Vassal/Lacaton & Vassal Architectes
- Centre Chorégraphique National (National Choreographic Centre), Aix-en-Provence, Γαλλία (Rudy Ricciotti)
- Phaeno Science Centre, Wolfsburg, Γερμανία. Αρχιτέκτονες: Zaha Hadid
- Mercedes-Benz Museum, Stuttgart, Γερμανία. Αρχιτέκτονες: Ben van Berkel/UN Studio
- Centro de Artes de Sines (Sines Art Centre), Sines, Πορτογαλία. Αρχιτέκτονες: Manuel Aires Mateus, Francisco Aires Mateus/Aires Mateus e Associados
- Edificio Veles e Vents (America's Cup Building), Valencia, Ισπανία. Αρχιτέκτονες: David Chipperfield, Fermin Vasquez/David Chipperfield
- MUSAC, Museo de Arte Contemporáneo de Castilla y Leon (MUSAC, Contemporary Art Museum of Castilla y Leon), Leon, Ισπανία. Αρχιτέκτονες: Luis M. Mansilla, Emilio Tunon/Mansilla + Tunon.

Η τελετή βράβευσης θα πραγματοποιηθεί στις 14 Μαΐου 2007 στη Βαρκελώνη, στο Mies van der Rohe

μέση: Sines Art Centre
κάτω αριστερά: Phaeno Science Centre
κάτω δεξιά: School for Management

πάνω ατριστερά: America's Cup Building
πάνω δεξιά: MUSAC, Contemporary Art Museum of Castilla y Leon
μέση: National Choreographic Centre
κάτω: Mercedes-Benz Museum

Pavilion. Ο νικητής θα λάβει βραβείο 50.000 €, ενώ η Ειδική Μνεία Πρωτοεμφανιζόμενου Αρχιτέκτονα θα βραβευτεί με το ποσό των 10.000 €.

Νικητής του Βραβείου 2005 ήταν το κτίριο της Ολλανδικής Πρεσβείας στη Γερμανία, το οποίο σχεδιάστηκε από τους OMA/Rem Koolhaas και Ellen van Loon. Την Ειδική Μνεία πρωτοεμφανιζόμενου Αρχιτέκτονα είχαν λάβει οι NL Architects/Pieter Bannenberg, Walter van Dijk, Kamiel Klaasse και Mark Linnemann για το BasketBar τους στην Ουτρέχτη.

Για περισσότερες πληροφορίες, επισκεφτείτε την ιστοσελίδα του Ιδρύματος Mies van der Rohe: www.miesbcn.com

Μετάφραση από τα αγγλικά: Στεφανία Φέρρο

Προς τον Υπουργό ΥΠΠΟ
κο Γ. Βουλγαράκη

Θέμα: **Συνεργασία ΥΠΠΟ και ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων**

Κύριε Υπουργέ

Ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων και το Υπουργείο Πολιτισμού τα τελευταία χρόνια, είχαν διαμορφώσει ένα σταθερό πλαίσιο συνεργασίας κυρίως μέσα από το Δίκτυο Αρχιτεκτονικής. Κοινός στόχος η προώθηση πολιτιστικών δράσεων, με άξονα την αρχιτεκτονική δημιουργία, την αρχιτεκτονική κληρονομιά και το ρόλο της στην εξέλιξη της κοινωνίας. Δυστυχώς όμως για δύομισι περίπου χρόνια, έχει απενεργοποιηθεί το Δίκτυο Αρχιτεκτονικής από το ΥΠΠΟ.

Κύριε Υπουργέ

Με τις υπ' αριθμ. Α.Π. 34578/27-02-2006, Α.Π. 34724/21-03-2006 και Α.Π. 35321/2-10-2006 επιστολές του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, σας ζητήσαμε συνάντηση για να εξετάσουμε τα θέματα που αφορούν τη συνεργασία μας.

Με κατεύθυνση την ανανέωση της συνεργασίας μας, σας ζητάμε εκ νέου συνάντηση, για ανταλλαγή απόψεων και για να σας καταθέσουμε ένα νέο πλαίσιο δράσης και συνεργασίας μαζί σας.

Θέματα της συνάντησης μας θα αποτελέσουν:

- 1) Ανασυγκρότηση του Δικτύου Αρχιτεκτονικής.
- 2) Συνεργασία για τον καθορισμό εκδηλώσεων με θέμα «Εβδομάδα Αρχιτεκτονικής».
- 3) Αναβάθμιση της έδρας του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων. Σας ζητάμε να παραχωρηθεί στο Σύλλογο, το όμορο κτίριο επί της οδού Κλάδου, ιδιοκτη-

σίας ΥΠΠΟ, το οποίο είναι ερειπωμένο και εγκαταλελειμμένο. Κατά τον ίδιο τρόπο είχε γίνει και η παραχώρηση της σημερινής έδρας του Συλλόγου από το ΥΠΠΟ.

Παρακαλούμε να ορίσετε το χρόνο συνάντησής μας και να μας ενημερώσετε σχετικά.

Προς την Υπουργό Παιδείας
κα Μ. Γιαννάκου

Θέμα: **Συνεργασία Υπουργείου Παιδείας και ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων**

Με την δημιουργία νέων τμημάτων και εξειδικεύσεων σε διάφορες σχολές, τόσο στα ΤΕΙ όσο και στα ΑΕΙ και με την έκδοση Προεδρικών διαταγμάτων που καθορίζουν τα επαγγελματικά δικαιώματά τους, έχει διαμορφωθεί ένα καώδες και αλληλεπικαλυπτόμενο πεδίο επαγγελματικής δράσης. Πολλές φορές οι επαγγελματικές δραστηριότητες διαμορφώνονται και εκτός γνωστικού αντικειμένου, με τραγικό αποτέλεσμα στην ποιότητα του παραγόμενου έργου και κυρίως αναφορικά με το αντικείμενο της ειδικότητας του τεχνικού επιστήμονα, με τραγικά αποτελέσματα στο δομημένο περιβάλλον.

Τα τελευταία δε χρόνια οι κοινοτικές οδηγίες περιπλέκουν περισσότερο το πρόβλημα.

Κυρία Υπουργέ,

Ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων μέσα από την μακρόχρονη πορεία του, έχει διαμορφωμένες θέσεις για όλα τα παραπάνω. Το πλαίσιο των θέσεων του, σας έχει κατατεθεί με το επισυναπτόμενο έγγραφο μας, Α.Π. 35430/30-10-06, με θέμα: «Αρχές και κατευθύνσεις για θεσμική μεταρρύθμιση στην άσκηση του επαγγέλματος των Μηχανικών». Ζητάμε συνάντηση μαζί σας για την έναρξη διαλόγου στα ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος.

Προς τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ
κο Γεώργιο Σουφλιά

Θέμα: **Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΣΧΣΑΑ)**

Παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις μας προς το ΥΠΕΧΩΔΕ για την επαναλειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, το θεσμοθετημένο αυτό όργανο, συνεχίζει να είναι ανενεργό.

Για το σκοπό αυτό με πρωτοβουλία του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων, πραγματοποιήθηκε συνάντηση των Φορέων που το απαρτίζουν, την Τετάρτη 24 Ιανουαρίου 2007, όπου οι απόψεις στα θέματα που συζητήθηκαν και αφορούν την επαναλειτουργία του θεσμού του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΣΧΣΑΑ), συνοψίζονται στο παρακάτω κείμενο:

- Σύμφωνα με το Ν. 2742/7-10-1999, «...Το Συμβούλιο αποτελεί όργανο κοινωνικού διαλόγου και διαβούλευσης για θέματα ιδιαίτερης σημασίας, που αφορούν στην άσκηση της εθνικής χωροταξικής πολιτικής και πολιτικής αειφόρου ανάπτυξης...».
- «...Το Συμβούλιο συνέρχεται τακτικά μια φορά το εξάμηνο, εκτάκτως δε οσάκις παραστεί ανάγκη...».

Το ΕΣΧΣΑΑ συγκροτήθηκε σε σώμα στις 28 Ιουνίου 2001, με την 15148/

2263 Απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ και με Πρόεδρο τον καθηγητή κο Βασενχόβεν Λουδοβίκο. Έκτοτε συνεδρίασε σε τακτά χρονικά διαστήματα και εκτάκτως αρκετές φορές. Είχε εποικοδομητική παρέμβαση προς την Πολιτεία, διεκπεραιώνοντας και γνωμοδοτώντας σε αρκετά και σοβαρά ζητήματα χωροταξικού σχεδιασμού.

Δυστυχώς όμως το όργανο αυτό είναι ανενεργό από το Δεκέμβριο του 2003, παρότι αποτελεί γνωμοδοτικό όργανο, προς τη Διοίκηση και τον Υπουργό Χωροταξίας, που άπτονται της εθνικής χωροταξικής πολιτικής και πολιτικής αειφόρου ανάπτυξης.

Θεωρούμε απαράδεκτη και καταχρηστική τη στάση της Πολιτείας, απέναντι σ' ένα θεσμοθετημένο όργανο, που εκπροσωπεί ένα μεγάλο μέρος επιστημονικών και κοινωνικών Φορέων, την περίοδο κατά την οποία εξελίσσονται σοβαρές χωροθετικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις στον ελλαδικό χώρο, χωρίς η Πολιτεία και το ΥΠΕΧΩΔΕ να λαμβάνουν υπόψη τις απόψεις τους.

Καλούμε το ΥΠΕΧΩΔΕ να ενεργοποιήσει άμεσα το θεσμοθετημένο αυτό όργανο.

Τονίζουμε ότι σοβαρές χωροθετικές ρυθμίσεις (Εθνικό Χωροταξικό, ΧΥΤΑ, Χωροταξικά Περιφερειών κλπ.), πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους αντιπροσωπευτικούς κοινωνικούς και επιστημονικούς Φορείς που συμμετέχουν.

Η απουσία γνωμοδότησης του ΕΣΧΣΑΑ, είναι πιθανόν να δημιουργήσει προβλήματα νομιμότητας πράξεων της Διοίκησης, που έχουν εκδοθεί χωρίς τη σχετική γνωμοδότηση του οργάνου.

Οι εκπρόσωποι των Φορέων:

Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ), Καπετανάς Δ.
Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος (ΚΕΔΚΕ), Αμοιρίδης Ι.
Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), Μπανιάς Ν. και Κλουσιανώτη Ο.
Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΓΣΕΒΕΕ), Ασημακόπουλος Δ.
Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ), Τσιφόρος Γ.
Ένωση Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων Ελλάδος (ΕΝΑΕ), Δήμου Σ.
Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΓΕΩΤΕΕ), Μπαθρέλλος Γ.
Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΟΕΕ), Φασιανός Χρ.
Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΞΕΕ), Φωκάς Γ.
Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών (ΣΕΠΟΧ), Λουκάκης Π.
Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων (ΣΕΠ), Λαδιάς Χρ.
WWF HELLAS, Καραβέλας Δ.
Ελληνική Εταιρία Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Καρράς Κ.
ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων, Γεωργακόπουλος Π.

Κοινοποίηση:

Πρωθυπουργό κ. Κ. Καραμανλή

Προς την **ΕΜΔΥΔΑΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**

Σε απάντηση του υπ' αριθμ 2013/15-12-06 εγγράφου σας, για ενεργή στήριξη και συμπαράσταση στα αιτήματά σας και στην κινητοποίηση που πραγματοποιείτε, το Διοικητικό Συμβούλιο του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων αποφάσισε να στηρίξει τις αποφάσεις σας, καλώντας τα μέλη του σε αποχή από τις Α'θμιες και Β'θμιες ΕΠΑΕ και τα ΣΧΟΠ των Νομών και Περιφερειών, που καλύπτει η ΕΜΔΥΔΑΣ Αττικής.

Η οικιστική του Κ.Α. Δοξιάδη και η αρχιτεκτονική της εντοπίας

Από την 1η Δεκεμβρίου 2006 έως τις 11 Φεβρουαρίου 2007 ήταν ανοικτή για το κοινό στο Μουσείο Μπενάκη της Οδού Πειραιώς μια έκθεση για τη ζωή, το έργο και τις ιδέες του διεθνούς φήμης αρχιτέκτονα και πολεοδόμου Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη. Ελάχιστοι είναι οι πολεοδόμοι παγκοσμίως, το έργο των οποίων μπορεί να συγκριθεί ως προς τον αριθμό των ρυθμιστικών σχεδίων, ως προς τη διεθνή παρουσία, αλλά και ως προς τη θεματική ποικιλία των μελετών, με αυτό του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη. Κατάφερε σε πολύ μικρό διάστημα, κατά τη δεκαετία του '50, να ανέλθει στο διεθνές στερέωμα και να παραμείνει σε αυτό σαν μια μεγάλη μορφή της ιστορίας της πολεοδομίας. Η σφραγίδα του στη διαμόρφωση του χώρου σε ένα πολύ μεγάλο

αριθμό χωρών του πλανήτη εγγράφεται εξίσου στην ιστορία της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής, όσο και στην πολιτική ιστορία της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης. Συνδέεται επίσης με την αυξανόμενη παρουσία των Ηνωμένων Εθνών και της Διεθνούς Τράπεζας στον Κόσμο που γεννήθηκε μέσα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Με την παρουσίαση σχεδίων και φωτογραφιών των σημαντικότερων έργων ενός από τους πιο σημαντικούς σχεδιαστές του χώρου στον 20ό αιώνα, αλλά και με εικόνες και ταινίες από τους κύριους σταθμούς της δυναμικής του σταδιοδρομίας, η έκθεση «Η οικιστική του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη και η αρχιτεκτονική της εντοπίας» αποτέλεσε μια προσπάθεια αποτύπωσης του εύρους και του περιεχομένου της πολύπλευρης δράσης ενός Έλληνα με διεθνή ακτινοβολία. Το κεντρικό θέμα ήταν ο σχεδιασμός και η ανάπλαση πόλεων και οικισμών στην Ασία, στην Αφρική, στη Λατινική Αμερική, στις ΗΠΑ, και βέβαια στην Ελλάδα. Η παρουσίαση επιπλέον του κτιριολογικού έργου και του ενδιαφέροντός του για τους εσωτερικούς χώρους ανέδειξε πλευρές του Δοξιάδη που είναι λιγότερο γνωστές. Άλλες ενόπτεις της έκθεσης εστίασαν στην εικαστική και φωτογραφική δημιουργία του, στη δουλειά για το θέατρο που σφράγισε τα νεανικά του χρόνια, στο ρόλο του ως Υπουργού Ανοικοδόμησης αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και στο διεθνή ρόλο του στο πεδίο της επιστήμης. Στο πλαίσιο της έκθεσης πραγματοποιήθηκε στις 1 και 2 Δεκεμβρίου 2006 διεθνής επιστημονική διημερίδα με συμμετοχή διάσημων θεωρητικών της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, καθώς και κοινωνικών επιστημόνων που έχουν ασχοληθεί με το έργο και τις ιδέες του Δοξιάδη. Την εναρκτήρια ομιλία έκανε ο Mark Wigley, κοσμήτορας της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Columbia University της Νέας Υόρκης. Το βιβλίο για τον Κωνσταντίνο Α. Δοξιάδη με αφορμή την έκθεση εξέδωσε ο Ίκαρος με επιμέλεια του Αλέξανδρου-Ανδρέα Κύρτσου ο οποίος ήταν επίσης επιμελητής της έκθεσης και διοργανωτής της διεθνούς διημερίδας. Η έκθεση, το βιβλίο και η διεθνής επιστημονική διημερίδα ήταν προϊόν πρωτοβουλίας του Ιδρύματος Κωνσταντίνου και Εμμάς Δοξιάδη. Και στις τρεις περιπτώσεις αξιοποιήθηκε το πλούσιο υλικό που διαθέτει το αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη (www.doxiadis.org). Υπό την αιγίδα του Ιδρύματος Κωνσταντίνου και Εμμάς Δοξιάδη τέθηκε όμως και μια άλλη σημαντική εκδήλωση: Το συ-

νέδριο για τη ζωή και το έργο του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, που οργάνωσε ο Σύνδεσμος Φίλων και Συνεργατών του από 19 έως 21 Ιανουαρίου 2007.

Για την προσωπικότητα και το έργο του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη μίλησαν Έλληνες και ξένοι συνεργάτες του, ακαδημαϊκοί και άλλοι επιστήμονες. Μεταξύ αυτών οι:

Αλέξανδρος Τομπάζης (αρχιτέκτονας-επίτιμος διδάκτωρ του ΑΠΘ), Γιάννης Φρατζεσκάκης (πολιτικός μηχανικός-ομότ. καθηγητής ΕΜΠ), Απόστολος Δοξιάδης (συγγραφέας), Ανδρέας Δρυμιώτης (πολιτικός μηχανικός-πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος Delta Singular), Γιάννης Παλιοκρασάς (οικονομολόγος-βουλευτής), Δημοσθένης Αγραφιώτης (κοινωνιολόγος-καθηγητής στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας), Γιώργος Μ. Σαρηνγιάννης (αρχιτέκτονας-καθηγητής ΕΜΠ), Παναγιώτης Τουρνακιώτης (αρχιτέκτονας-καθηγητής ΕΜΠ), Παναγής Ψωμόπουλος (αρχιτέκτονας-γραμματέας της World Society for Ekistics, εκδότης του περιοδικού Ekistics), Γιάννης Πεπονής (καθηγητής στο Georgia Institute of Technology, ΗΠΑ).

Με την έκθεση-αφιέρωμα στο Νίκο Βαλσαμάκη, η Αθήνα δια του Μουσείου Μπενάκη – Κτίριο Οδού Πειραιώς, τίμησε τα 55 χρόνια της αδιάκοπης αρχιτεκτονικής δημιουργίας του.

Στην έκθεση, 17/1/2007–18/2/2007, της οποίας τη σύλληψη και την επιμέλεια είχε ο ίδιος, παρουσιάστηκε ένα φωτογραφικό πανόραμα, μέρους μόνο, της προσωπικής αρχιτεκτονικής γραφής του.

Σε τι συνίσταται όμως το «βαλσαμακικό» σύμπαν; Ένα παζλ που ενώ δίνει την εντύπωση του ολοκληρωμένου, ο Βαλσαμάκης με την επόμενη, κάθε φορά, κίνησή του, μας αποδεικνύει πως ήταν ημιτελές. Ανά πάσα στιγμή μπορεί να το συμπληρώνει, μερικές φορές και να το ανατρέπεται, κι όμως κάθε φορά να φαίνεται πλήρες, πάντοτε μέσα στα αυστηρά όρια της καθαυτού αρχιτεκτονικής πράξης. Άλλωστε, σαν ένα τεράστιο επιμήκες παζλ μέσα στο χρόνο, ξετυλίχτηκε και η παρουσίαση του έργου του, στην έκθεση.

Το κτίριο στον Βαλσαμάκη είναι ένα «γεγονός», με κατ' εξοχήν γνώρισμά του τη χρονικότητα. Αυτή είναι που το καθιστά μοναδικό, ζωντανό και ταυτόχρονα επισφαλές. Γιατί πάντα κάτι μπορεί να αλλάξει μέσα στο χρόνο. Γιατί μόνο έτσι εκφράζεται ο σκοπός του, η εποχή του.

Μια τοπογραφία δυνατοτήτων έρχεται και κλειδώνει ερμητικά επάνω στη σχεδιαστική του δεινότητα.

Ήδη από την πολυκατοικία στη Σεμιτέλου (1951), παρ' ό,τι θέμα κατ' εξοχήν εμπορικό, ανακατατάσσει τον τρόπο που θα αντιμετωπίζεται η πολυκατοικία από εδώ και πέρα.

Είτε με την ανανέωση της μορφολογίας της πολυκατοικίας, ημιυπαίθριος χώρος, οπισθοχώρηση της όψης, υλικά κατασκευής, είτε με τη μεταφορά της ευέλικτης κάτοψης στο σώμα της, είναι πάντοτε στα όρια ανατρεπτικός, έτσι ώστε όπως διαπιστώνει ο Δημήτρης Φιλιππίδης στη «Νεοελληνική Αρχιτεκτονική» να μην ακούγονται διαμαρτυρίες για τα κτίριά του.

Με την κατοικία στην Ανάβυσσο (1961), και την εμφανή αναφορά του στη διεθνή προπολεμική μοντέρνα αρχιτεκτονική, ανατρέπεται για άλλη μια φορά τη σκηνή. Μεταλλικά βαφτά υποστυλώματα, μεγάλες επιφάνειες ανοιγμάτων, λεπτοί πρόβολοι συνδυάζονται μοναδικά με λιθοδομές, λευκά σοβατισμένες επιφάνειες τοίχων, αλλά κυρίως με την καθαρότητα του τότε ελληνικού τοπίου.

Πάντοτε μέσα στην οικογένεια της ελληνικής πρωτοπορίας, με όπλο τη δουλειά και την εμμονή στην αναζήτηση της βέλτιστης κατασκευαστικής και αισθητικής τελειότητας, πορεύεται από δεκαετία σε δεκαετία, δημιουργώντας κτίρια σταθμούς, κατοικίες, κτίρια γραφείων, ξενοδοχεία, δημόσια κτίρια.

Συνεχίζει ακάθεκτος μέχρι σήμερα. Ο Βαλσαμάκης ένας πρώιμος «νομάς» της αρχιτεκτονικής σκηνής, πριν ακόμα οι θεωρίες περί νομαδισμού κάνουν την εμφάνισή τους στη διεθνή αλλά και την εγχώρια αρχιτεκτονική θεωρία, περιπλανιέται, αφουγκράζεται, ακουμπά, αγγίζει, αναμετρείται σωματικά. Κι ύστερα ερμηνεύει, και πάλι σωματικά, με το χέρι και το μυαλό του, μεταφυτεύει, αναδημιουργεί, ολοκληρώνει, και εντέλει αναγεννά, πρώτα στο σχεδιαστήριο κι ύστερα στο γυαλί.

Αν και δεν δίδαξε επίσημα σε κάποια αρχιτεκτονική σχολή, εντούτοις υπήρξε «δάσκαλος» με την κυριολεκτική σημασία του όρου. Με την αρχιτεκτονική του, τα δημοσιευμένα έργα του, την προβολή και ανάλυσή τους, ανάθρεψε γενιές Ελλήνων αρχιτεκτόνων, που άλλοτε δειλά και άλλοτε ξεκάθαρα έχουν ενσωματώσει, και κάποιες ίσως ελάχιστες εξαιρετικές περιπτώσεις, έχουν διερευνήσει τη γραφή του στο έργο τους.

Ο Βαλσαμάκης, εμβληματικός ο ίδιος, περισσότερο ίσως από τα εμβληματικά κτίσματά του, διδάσκει ακριβώς με τη δωρικότητα της στάσης του.

Σχεδιά-ζει, χτί-ζει ασταμάτητα. Αυτό ίσως, είναι το πιο ηχηρό μήνυμά της έκθεσης-αφιέρωμα στο έργο του.

Εν πρίσμα εμπρησμών [παράδοξο ιδεολόγημα υπέρ εμπρησμών]*

Πυρ πόλις ει; Όχι, αυτό δεν το έλεγαν οι αρχαίοι ημών πρόγονοι, το έπρατταν όμως. Η πόλη [άστ] αποτελεί προϊόν της φωτιάς, ή αλλιώς, το πυρ γεννά αστικότητα.

Ακόμη και η πλατεία Συντάγματος ήταν κάποτε δάσος. Πιθανότατα είχε και τροπικά άγρια ζώα – πλέον έχει άτροπα. Κάποιοι, εμπρηστές, το πυρ-πόλησαν και οικειοποιήθηκαν τη γη. Πολλούς αιώνες αργότερα, τα μεσαιωνικά χαρακτηριστικά και πίνακες απεικονίζουν ένα απόλυτα φαλακρό λεκανοπέδιο. Είναι γνωστό άλλωστε πως γενικότερα η ανθρώπινη παρουσία στον πλανήτη είναι παρασιτική, καταστροφική. Το γνωρίζουμε, βιώνουμε ένα πεπτωκότα κόσμο. Η ανθρωπότητα ελαύνει μέσα από τον εκφυλισμό της φύσης.

Οι φάσεις αποικισμού και ίδρυσης πολιτισμού είναι τρεις και είναι απλές ώστε να τις συλλαμβάνει και ο πρωτόγονος άνθρωπος, ο κοινός αποικιστής, ή στις μέρες μας, ο αναπτύσσων: Ο εμπρησμός, η αποψίλωση και η εκποίηση – η ανάπτυξη προς καλλιέργεια ή οικοδόμηση. Μετά όμως, αναμένεται τουλάχιστον, πως επέρχεται ωρίμανση, η πόλη γεννά κάτι πέρα από τα απαραίτητα, γεννά πολιτισμό. Συντάσσει θεσμούς και μέσω αυτών, τρόπους διαφύλαξης των ισορροπιών με τη φύση. Πιθανά προάγει τρόπους οικονομικής ανάπτυξης που δεν επαφίενται πλέον στην εκποίηση θεόδοτων αγαθών όπως η γη. Αν συνεχίσει να βιώνει ένα καθεστώς άγριας δύσης, καταπατητών, εμπρηστών και λοιπών αυθαιρεσιών, νοσεί.

Η Αθήνα, η Ελλάδα εν γένει, θεωρείται η κοιτίδα του δυτικού πολιτισμού, λέμε. Ίσως για αυτό ακριβώς συνεχίζει προκλητικά να επιδεικνύει τη βιαιότητα αυτού του πολιτισμού, της απληστίας και της συγκαλυμμένης ασοδοσίας: του εμπρησμού και της καταπάτησης.

Ίσως για αυτό τόσο κεντρικά, στην πρωτεύουσα ενός έθνους ανθεί η αναπτυξιακή αυθαιρεσία: η κοιτίδα ενός πολιτισμού, η μητρόπολη, οφείλει να παραμένει άσβεστη φλόγα, ένα αέναο σύμβολο των μεθοδεύσεων αυτού, επιδεικνύοντας ακατάβλητη δυναμική και διάθεση για «ακόμη περισσότερο». Υπό το πρίσμα αυτό, αποτελεί θεμελιώδη προτεραιότητα να ανασταλεί κάθε πρωτοβουλία για τη σύνταξη κτηματολογίου, για τη μεταβολή του καθεστώτος καιροσκοπι-

κού πιονιερισμού και απροκάλυπτης επίκοισης της ελληνικής υπαίθρου, διότι αν συμβεί αυτό, σβήνεται, απενεργοποιείται το πολιτισμικό πρότυπο της ελεύθερης αγοράς, της ιδιωτι[α]κής πρωτοβουλίας. Ίσως αυτό ακριβώς είναι το ανομολόγητο ιδεολόγημα της πλήρους παράλυσης και υποκρισίας που παρατηρείται. Ίσως γι' αυτό παραμένουμε σχεδόν η τελευταία χώρα του δυτικού κόσμου ουσιαστικά χωρίς κτηματολόγιο. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, ή μάλλον είναι ενδεικτικό της πολιτισμικής εκλείψουσας, ή αντίστροφα, του εκκυδαΐσμού μιας κοινωνίας, η αντιστοιχία οικονομικής πυραμίδας και μορφωτικού επιπέδου. Βρίσκει κανείς τους πλήρως αναφάβτους εργάτες των βάνουσων τεχνών να θησαυρίζουν στην [ουσιαστικά μαύρη] αγορά ακινήτων, πρωτεργάτες και κύριους επενδυτές, συντελεστές της κυδαίας ανοικοδόμησης και ταυτόχρονα πρωτοπόρους της παράνομης εργοδότησης αλλοδαπών. Στο άλλο άκρο της ίδιας εξίσωσης αντίκειται ο ανομολόγητος εκπεσμός των εντεταλμένων διδασκόντων της ανώτατης εκπαίδευσης, που με [ολοένα και πιο] κουτσές συμβάσεις και τεράστιες καθυστερήσεις λαμβάνουν την πενιχρή αμοιβή τους ώστε να καλύψουν στοιχειωδώς τα έξοδα κίνησής για τη λειτουργία κρατικών ιδρυμάτων έτσι και αλλιώς κείναι συνήθως κλειδωμένα.

Αν η τελευταία εναπομένουσα «βιο-μηχανία» είναι στον ελλαδικό χώρο, η «ανάπτυξη ακινήτων», που έμμεσα συνυφαίνεται την καταπάτηση, τον εμπρησμό, που εκποιεί αυτό το οποίο άλλοι αγωνίστηκαν ώστε να ανακτήσουμε, αυτό που δεν παράχθηκε από εμάς, την ελληνική γη, τότε μάλλον πορευόμαστε την αντίστροφη πορεία από αυτή που προσποιούμαστε. Άλλωστε η βδελυγματική συνταγή της αρριβίστικης «προσωπικής από-κατάστασης» [ή μάλλον αποσύνθεσης] όχι μόνο δεν εκλείπει αλλά ανθεί, αφού η προγονική βάση της κοινωνικής πυραμίδας διογκώνεται από τον όχλο αναφάβτων αλλοεθνών εποίκων που εναποτίθενται σε διαδοχή της μαζικής εγχώριας μετοίκησης της μεταπολεμικής περιόδου.

* Το κείμενο πυρο-δότησαν σκέψεις μετά από έρευνα αγοράς ακινήτων στην Αττική, που έδειξε πόσο γρήγορα υφαρπάζονται από «ιδιώτες» οι οικοπεδοποιημένες εκτάσεις κατόπιν εμπρησμών.

Υβριδικά τοπία

Δελτίο Τύπου

Το Ελληνικό Ίδρυμα Παρισίου παρουσιάζει (19 Ιανουαρίου-25 Μαρτίου 2007) μέρος της δουλειάς της γλύπτριας τοπίου Νέλλας Γκόλαντα και της αρχιτέκτονος τοπίου Ασπασίας Κουζούπη. Πρόκειται για δυο γλυπτικές διαμορφώσεις σε ορεινούς όγκους της Αττικής Τα μη ενεργά λατομεία Διονύσου στην Πεντέλη, σε έκταση 137 στρεμμάτων, και η διαμόρφωση της Δυτικής περιφερειακής Υμηττού σε μήκος 8 χλμ. Τα δύο διακριθέντα σε ευρωπαϊκό επίπεδο έργα, προϊόν συνεργασίας, μοιράζονται κοινές, πρωτοποριακές αντιλήψεις για την αποκατάσταση τοπίων.

Η παρουσίαση στο Ελληνικό Ίδρυμα είναι μια κριτική εγκατάσταση, που επαναδιαπραγματεύεται την έννοια της έκθεσης αρχιτεκτονικής μέσω της ένταξης των εκθεμάτων σε ένα κατ' εξοχήν χρηστικό χώρο.

Η κριτική διάσταση του εγχειρήματος οφείλεται επίσης στη χρήση μιας εκθεσιακής πρακτικής, που ιστορικά έχει διαμορφώσει τη δυτική αντίληψη για την αναπαράσταση του τοπίου.

Πρόκειται για το κυκλικό πανόραμα του 19ου αιώνα, μια πρακτική που εμφανίστηκε στο Παρίσι και έσβησε με την επικράτηση του κινηματογράφου.

Το πανόραμα μπορεί να ερμηνευθεί μεταξύ

άλλων ως μια νεοσαστική μεταφορά της χαμένης υπαίθρου στις πρωτεύουσες του 19ου αιώνα. Η διπλή του υπόσταση (αναπαράσταση της μακρινής υπαίθρου στην καρδιά της πόλης) το καθιστά ικανό να αποδώσει μερικές από τις πιο δύσκολες πτυχές του έργου των δύο γυναικών. Εκφράζει απόλυτα το πολύσημο χαρακτήρα μίας αρχιτεκτονικής πρακτικής που κατορθώνει να σμίξει αντίθετες έννοιες, όπως το τεχνητό και το φυσικό, το πρωτογενές και το μεταγενέστερο, το αστικό και το ορεινό, το ακίνητο και το συνεχώς μεταβαλλόμενο.

Αυτό που καθιστά τα λατομεία Διονύσου και τη διαμόρφωση στον Υμηττό υβριδικά τοπία είναι η ικανότητά τους να προσδιορίζονται ταυτόχρονα από τέτοιες αντίθετες έννοιες.

Το πανόραμα, που επεξεργάστηκε η Ασπασία Κουζούπη σε συνεργασία με τη φωτογράφο Johanna Weber, είναι ένας αποκωδικοποιημένος εκθεσιακός μηχανισμός, που αναλύει και συντελεί ταυτόχρονα μία συνειδητή ετεροτοπία.

Η διαδραστική φύση της εγκατάστασης ενός επανακωδικοποιημένου τοπίου μέσα σε έναν εσωτερικό χώρο αποκαλύπτεται με τις απλές κινήσεις του παρατηρητή καθώς αυτός αποκρυσταλλώνει τις εικόνες ως τμήματα τοπίων ή απλά κινείται στον χώρο χρησιμοποιώντας τον.

Designwalk: Μια περιήγηση στα δημιουργικά γραφεία του Ψυρρή

Όλγα Βενετσιάνου, αρχιτέκτων

φωτογραφίες: Cathy Cunliffe

Το Designwalk, η κοινή έκθεση που οργανώθηκε στις 26, 27 και 28 Ιανουαρίου από γραφεία της περιοχής του Ψυρρή που δραστηριοποιούνται στον χώρο του design προέβαλε μια άλλη ενδιαφέρουσα διάσταση και προσέγγιση στην λέξη/έννοια «γραφείο». Απέδειξε, με ζωντανό και πρωτότυπο τρόπο, ότι δημιουργία και βιοπορισμός, έννοιες κατά βάση αντίθετες, μπορούν να συνυπάρχουν.

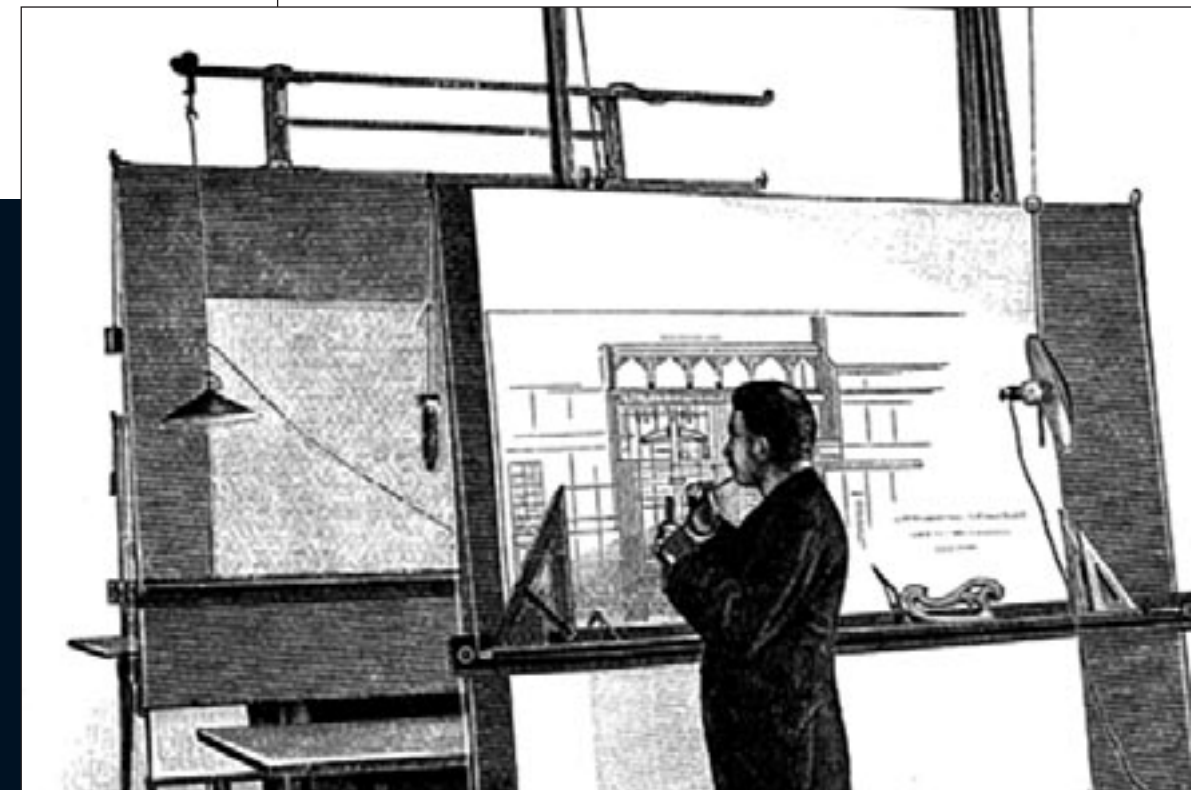
Οι περισσότερες συμμετοχές αφορούν έργα που εμπνέονται από την πόλη και ειδικότερα την περιοχή του Ψυρρή. Απολαύσαμε μια από τις λίγες εκθέσεις/events όπου ο κόσμος όχι μόνο παρακολουθεί με ενδιαφέρον τα εκθέματα

(σχέδια, βίντεο, εγκαταστάσεις) αλλά σχολιάζει και συμμετέχει. Οι επισκέπτες κυκλοφορούν με τον χάρτη του designwalk ανά χείρας, φορώντας μια κονκάρδα με τη φράση «design object». Έρχονται σε επαφή με τον κόσμο του design, διαμορφώνουν άποψη όντας συγχρόνως οι ίδιοι θεατές αλλά και ενεργά στοιχεία της όλης περιήγησης.

Στο designwalk συμμετείχαν τα γραφεία Teamstrut, Φωτεινοπούλου και Μάντζαρη, G, Sereal Designers, The Switch Design Agency, Typical mutations, Poor Designers, The Design Shop, Warda, We Design, Π6, MNP, το Bios και οι εκδόσεις ΟΞΥ.

αφιέρωμα

Επάγγελμα αρχιτέκτων

Επιμέλεια: Νεκτάριος Κεφαλογιάννης, Αμαλία Κωτσάκη, Μάρω Σίνου

Η αναζήτηση του ρόλου του αρχιτέκτονα στη σκιά του πολέμου

της **Ελένης Καλαφάτη**, αρχιτέκτονας, Δρ Ιστορίας

Η κοινωνιολογία των ελευθερίων επαγγελματιών (και όχι ελεύθερων, δηλαδή δεν σημαίνει υποχρεωτικά ότι ο επαγγελματίας δουλεύει για δικό του λογαριασμό) θεωρεί την εκπαίδευση ως το πρώτο κριτήριο του «επαγγελματισμού». Τα πλαίσια αυτού του σημειώματος δεν επιτρέπουν να αναφερθούμε στις σημαντικές διαφοροποιήσεις των σχετικών προσεγγίσεων, ωστόσο μπορούμε να θεωρήσουμε ότι για να διεκδικήσει την αναγνώριση/νομιμοποίησή του ένα ελεύθερο επάγγελμα –να προάγει και συγχρόνως να περιχαράκσει τη θέση του στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας– πρέπει να μπορεί να προβάλλει τουλάχιστον δύο χαρακτηριστικά: ότι είναι κάτοχος μιας εξειδικευμένης γνώσης/δεξιότητων που αποκτήθηκε μέσω μια σχετικά μακροχρόνιας πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και βεβαιώνεται από τον αντίστοιχο τίτλο σπουδών –βασική προϋπόθεση για την ελεγχόμενη είσοδο στο επάγγελμα– και το ότι η άσκηση αυτών των ειδικών δεξιοτήτων είναι σημαντική για το δημόσιο όφελος.

Σε αυτή τη συλλογιστική μια αποφασιστική στιγμή στη ιστορία της «επιστημονικής επαγγελματισμού» των αρχιτεκτόνων αποτελεί η περίοδος 1940-1944. Τα δύσκολα χρόνια της κατοχής στο χώρο των μηχανικών, στους επαγγελματικούς και εκπαιδευτικούς θεσμούς καθώς και σε μη θεσμοθετημένες συσπειρώσεις, γίνονται επεξεργασίες και διατυπώνονται θέσεις για την «επόμενη μέρα». Σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ συζητούν τον ρόλο που επιφυλάσσεται στους αρχιτέκτονες και τη συνεπακόλουθη αναδιοργάνωση των σπουδών, διατυπώνουν προτάσεις και προωθούν ρυθμίσεις, που θα καθορίσουν τη φυσιογνωμία της Σχολής για τα επόμενα τριάντα χρόνια.

Η Αρχιτεκτονική Σχολή ιδρύεται το 1917 στα πλαίσια μιας ευρύτερης μεταρρύθμισης που αναβαθμίζει το Πολυτεχνείο σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ισότιμο με το Πανεπιστήμιο.

Οι νέοι διπλωματούχοι αρχιτέκτονες θα πρέπει να πετύχουν την επαγγελματική αναγνώριση κινούμενοι μέσα σε ένα τοπίο πυκνοκατοικημένο από αρχιτεκτονούντες: στρατιωτικοί μηχανικοί, πολιτικοί μηχανικοί, ακόμη και μηχανολόγοι, και βέβαια εμπειροτέχνες.

Πρώτο βήμα μιας επαγγελματικής στρατηγικής είναι η ίδρυση του ΣΑΔΑΣ, το 1922, με καταστατική στόχευση την κατοχύρωση της θέσης των διπλωματούχων αρχιτεκτόνων στη μελέτη και επίβλεψη των οικοδομικών έργων και τον πολεοδομικό σχεδιασμό, και τον εξοβελισμό των

εμπειροτεχνών από το χώρο της παραγωγής της κατοικίας. Για την κατοχύρωση αυτή ωστόσο είναι απαραίτητο οι κατευθύνσεις των σπουδών στην Αρχιτεκτονική να αναδείξουν μια διάκριση της γνώσης, η οποία θα υποστήριζε τη διαφορετική επαγγελματική υπόσταση των αρχιτεκτόνων. Και αυτό είναι εξαιρετικό δύσκολο όταν από το 1887 το γνωσιακό αντικείμενο της αρχιτεκτονικής έχει εκωρμηθεί στην Σχολή Πολιτικών Μηχανικών, η οποία, επιπλέον, διατηρεί προνομιακές σχέσεις με τη δημόσια διοίκηση

Η Αρχιτεκτονική Σχολή ιδρύεται ως μια ειδική Σχολή στα πλαίσια ενός πολυσθενούς τεχνολογικού ιδρύματος που, κατά το γερμανικό πρότυπο, θα περιλάμβανε όλες τις ειδικότητες του επαγγέλματος των μηχανικών στο πλαίσιο της λειτουργίας αυτόνομων σχολών.¹ Στη συζήτηση για τη μεταρρύθμιση καθώς και στο σχετικό νομοθετικό πλαίσιο, το αντικείμενο και ο προορισμός της Σχολής χαρακτηρίζονται από εξαιρετική αοριστία.² Το μόνο δεδομένο είναι ότι ανήκει στο Πολυτεχνείο και υπάγεται στο Υπουργείο Συγκοινωνίας. Συνεπώς πρόκειται να εκπαιδεύσει αρχιτέκτονες μηχανικούς.³

Στον Μεσοπόλεμο θα φανούν οι αρνητικές επιπτώσεις αυτής της αοριστίας στον προσδιορισμό του αντικειμένου και των στόχων της Σχολής η οποία μάλλον εκφράζει μια αμφιθυμία απέναντι στην αναγκαιότητα της ύπαρξής της.

κάτω αριστερά: Αναστάσιος Ορλάνδος
κάτω δεξιά: Εμμανουήλ Κριεζής
δίπλα κάτω: Βασίλειος Κουρεμένος
[πηγή: Η Αθήνα στον 20ό αιώνα. 1900-1949: Αθήνα Ελληνική Πρωτεύουσα]

Παρά την παρουσία καθηγητών όπως ο Ερνέστ Εμπράρ, ο Αλεξ. Νικολούδης, ο Αν. Ορλάνδος, ο Εμμ. Κριεζής και ο Δ. Πικιώνης, στο περιεχόμενο σπουδών της Αρχιτεκτονικής βαραίνει σημαντικά το θεωρούμενο αναγκαίο για τις σπουδές μηχανικού. Αναφέρω ενδεικτικά, ότι στο αναλυτικό πρόγραμμα του 1940-41 τα μαθήματα που μπορούμε να θεωρήσουμε ότι συνιστούν το διακριτό γνωσιακό αντικείμενο της αρχιτεκτονικής αντιπροσωπεύουν το 60% των ωρών διδασκαλίας και ασκήσεων, ενώ τα μαθήματα που σήμερα θα χαρακτηρίζαμε συνθετικά καταλαμβάνουν το 26% των ωρών διδασκαλίας. Παράλληλα, η Σχολή λειτουργεί όλο αυτό το διάστημα με σημαντικά κενά στο πρόγραμμά της. Βασικές έδρες παραμένουν κενές για μεγάλο χρονικό διάστημα ή συγχωνεύονται, ενώ οι περισσότερες έδρες είναι έκτακτες, γεγονός που μειώνει στο ελάχιστο την επιρροή της Σχολής στην πολιτική του ΕΜΠ.⁴

Την κατάσταση αυτή θα διαπιστώσουν στις αρχές της δεκαετίας 1940, στις συζητήσεις στα συλλογικά όργανα του ΕΜΠ, πολύ καθηγητές. Σύμφωνα με τον Ν. Κιτσίκη, στο τέλος της προηγούμενης δεκαετίας, την εποχή της ασθένειας του Αλεξ. Νικολούδη, η Σχολή με τόσο δυσκολία κατάφερε να εκπληρώσει τον προορισμό της, ώστε ως πρύτανης είχε καταλήξει ότι θα έπρεπε, για να μην δίνονται διπλώματα που δεν ανταποκρίνονται στο γόητρο του ΕΜΠ, να καταργηθεί η αυτοτελής Σχολή της Αρχιτεκτονικής και να γίνει τμήμα της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών. Διαπιστώνει όμως ότι το τελευταίο διάστημα τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν.⁵

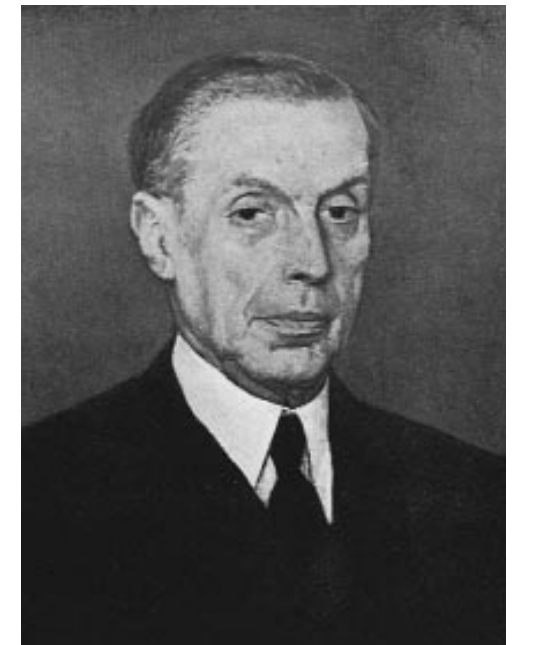
Πράγματι, κατά τη διάρκεια της πρυτανείας του Ν. Κιτσίκη (Σεπτ. 1939-Αυγ. 1941) δρομολογείται μια πορεία αναδιοργάνωσης της Σχολής Αρχιτεκτόνων, η οποία έμελλε να κρίνει την τύχη της. Το πρώτο σημαντικό βήμα σε αυτή την πορεία αποτελεί η ίδρυση νέων εδρών και οι αντίστοιχες εκλογές, που έχουν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας ισχυρός πυρήνας καθηγητών, που θα επηρεάσει, τις περαιτέρω εξελίξεις.⁶ Στις εισηγητικές εκθέσεις, οι οποίες όλες έχουν συστηματικό και προγραμματικό χαρακτήρα και

αναλύουν όχι μόνον το περιεχόμενο της έδρας αλλά και τη συμβολή του μαθήματος στη διαμόρφωση του μελλοντικού αρχιτέκτονα, καθώς και στις συζητήσεις στο Σύλλογο των τακτικών καθηγητών ΕΜΠ, με αφορμή την εκλογή των νέων καθηγητών, τίθεται το θέμα του προσανατολισμού των σπουδών συνδεδεμένο με τον προσδιορισμό της ταυτότητας του επαγγελματία αρχιτέκτονα.

Μετά τις εκλογές, θα διεξαχθεί στα συλλογικά όργανα της Σχολής μια ευρύτερη συζήτηση για τον αναπροσανατολισμό των σπουδών και τα συμπεράσματα θα διατυπωθούν σε υπόμνημα με προτάσεις «περί αναθεώρησης και συμπληρώσεως του προγράμματος των μαθημάτων της Σχολής και περί εξετάσεως γενικωτέρων τινών ζητημάτων αφορώντων την αρτιωτέραν λειτουργίαν αυτής», το οποίο θα συζητηθεί στη διάρκεια δύο διαδοχικών συνεδριάσεων της Συγκλήτου τον Οκτώβριο 1942.⁷ Και αυτό είναι το δεύτερο βήμα που επιχειρεί η Αρχιτεκτονική Σχολή προς την κατεύθυνση της «επιστημονικής επαγγελματισμού» των αρχιτεκτόνων. Είναι χαρακτηριστικά από αυτή την άποψη τα κεφάλαια του Υπομνήματος: Πρόγραμμα μαθημάτων δευτέρου φοιτήσεως. Γενικά ζητήματα αρτιότητας λειτουργίας της Σχολής. Συμπλήρωση θέσεων επιμελητών και βοηθών. Ευρύτερα διάδοσις και κατανόησις της αρχιτεκτονικής ιδέας εν Ελλάδι. Κατοχύρωσις του κλάδου των Αρχιτεκτόνων εν τη Πολιτεία.

Η γενική τάση που διαπιστώνεται είναι, όπως επιγραμματικά το διατυπώνει ο Δ. Λαμπαδάριος «δημιουργία μάλλον καλλιτεχνών αρχιτεκτόνων και ουχί αρχιτεκτόνων-μηχανικών». Σε ότι αφορά το πρόγραμμα σπουδών αυτό μεταφράζεται σε ποιοτική μείωση της μαθηματικής κατάρτισης των σπουδαστών, δημιουργία ειδικής συντεταγμένης διδασκαλίας μαθημάτων διδασκομένων σε άλλες Σχολές του Ιδρύματος, και αντίστοιχα ενίσχυση των διδακτικών ωρών των «αρχιτεκτονικών» μαθημάτων και προώθησή της διδασκαλίας ορισμένων από αυτά (Οικοδομική, Μορφολογία, Ιστορία της Τέχνης, Ελεύθερο Σχέδιο) στα πρώτα έτη, με την εξής συλλογιστική, όπως την διατυπώνει ο Π.

Μικελής: «Οι νεοεισερχόμενοι σπουδασταί ακριβώς διότι δεν έχουν τύχει ειδικής προπαιδείσεως οφείλουν να αντιληφθούν ότι η ατμόσφαιρα εις την οποίαν θα κινήθουν είναι διαφορετική της των άλλων Σχολών όπου επικρατεί ένα πνεύμα άκρατου θετικισμού». Θα πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι, μέσα στη λογική της παροχής εξειδικευμένης επαγγελματικής γνώσης προωθείται η επέκταση της διδασκαλίας και η προσαρμογή στις απαιτήσεις των αρχιτεκτόνων, και ορισμένων «τεχνικών» μαθημάτων που διδασκόνταν από κοινού με άλλες σχολές, όπως τα μαθήματα Τεχνολογία δομησίμων Υλών, Οικοδομική, Σιδηροπαγές σκυρόδεμα.

Στα γενικά ζητήματα για την αρτιότερη λειτουργία της Σχολής θίγεται το θέμα των εισαγωγικών εξετάσεων, που ζητείται να διαχωριστούν από τις εξετάσεις των υπολοίπων σχολών και να γίνονται με τρόπο ώστε να αποκαλύπτεται η ειδική προδιάθεση του υποψηφίου. Για το σκοπό αυτό προτείνονται ειδικά θέματα και διαφορετικοί συντελεστές βαρύτητας εις βάρος των μαθηματικών και υπέρ των σχεδίων και της έκθεσης.

Στην ίδια λογική βελτίωσης των σπουδών προτείνεται πρακτική εξάσκηση έξι μηνών κατά το διάστημα των διακοπών των τριών πρώτων ετών, ενώ τονίζεται η σημασία των υλικών βοηθημάτων διδασκαλίας (συλλογές, βιβλιοθήκη), καθώς και της δυνατότητας να γίνονται σπουδαστικά ταξίδια εντός και εκτός Ελλάδος «προς επίσκεψη και μελέτη Μνημείων της Τέχνης».

Στα ίδια πλαίσια μια από τις σημαντικότερες βελτιώσεις είναι η εισαγωγή της διπλωματικής εργασίας, με τη μορφή μιας πλήρους επαγγελματικής μελέτης, την οποία ο σπουδαστής θα επεξεργάζεται για τρεις μήνες. Το θέμα της διπλωματικής θα δίνεται από κοινού από τους καθηγητές Αρχιτ. Συνθέσεων, Οικοδομικής, Ρυθμολογίας και Μορφολογίας και Διακοσμητικής και ειδικής Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας, και θα συμπληρώνεται με σχέδια του μαθήματος της Οικοδομικής, με στατικούς υπολογισμούς του μαθήματος Τεχνικών Κατασκευών και Σιδηροπαγούς σκυροδέματος και τέλος με φάκελο προμετρήσεων, περιγραφή της κατασκευής και έκθεση για το σκεπτικό της συνθέσεως.

Για την ενίσχυση της επαγγελματικής κατοχύρωσης των αποφοίτων της η Σχολή εξετάζει μέτρα για να «επιτευχθή η καλλιέργεια καλλιτεχνικών ανεπτυγμένου κοινού και εν τη Χώρα ημών όπερ θα ήτο ο αντιλήπτωρ των προσπαθειών μας διά την Αρχιτεκτονική και την Τέχνην», όπως σημειώνεται στο Υπόμνημα. Εκτιμά ότι σε αυτό θα συνέβαλλε η επαφή με ξένες Σχολές και τα σπουδαστικά ταξίδια καθηγητών στο εξωτερικό, αλλά και η μετάκληση σημαντικών ξένων αρχιτεκτόνων για διαλέξεις. Επίσης η ενεργοποίηση του θεσμού των ακροατών, που μπορούν με δίδακτρα να παρακολουθήσουν ένα κύκλο μαθημάτων, καθώς και η συνδρομή της Σχολής για την έκδοση ειδικού αρχιτεκτονικού περιοδικού.

Τέλος ζητείται η θεσμική κατοχύρωση του κλάδου των αρχιτεκτόνων και η κατάργηση του δικαιώματος των Πολιτικών Μηχανικών να ασκούν παράλληλα και το επάγγελμα του αρχιτέκτονα. Η εκτίμηση είναι ότι αν δεν επιτευχθεί αυτό δεν υπάρχει λόγος ύπαρξης αυτοτελούς Σχολής. Η

Σύγκλητος καλείται να συμβάλλει προς αυτή την κατεύθυνση «εφ' όσον αναγνωρίζει ότι ο Αρχιτεκτονικός κλάδος της Ελλάδος πρέπει να έχη αυτοτελή Σχολήν εις τους κόλπους του ΕΜΠ, αντίξια όχι μόνον του Πολυτεχνείου αλλά και του Πολιτισμού της Χώρας και των απαιτήσεων οποίας δημιουργεί η μοναδική αρχιτεκτονική μας παράδοση».

Στόχος των προτεινόμενων, όπως συμπερασματικά διατυπώνεται, είναι να επιτευχθούν οι συνθήκες για τη διαπαιδewγήση «καλλιτεχνών αρχιτεκτόνων, με πνεύμα Ελληνικών».

Ο στόχος αυτός θα επιβεβαιωθεί και σε συζήτηση του 1943 με αφορμή την επαναφορά του Α. Ορλάνδου στο Πολυτεχνείο μετά από αίτημά του. Όπως σημειώνεται σε σημείωμα της Σχολής: «ο προορισμός της Σχολής έγκειται κυριώτατα βεβαίως εις κατάρτισην δημιουργικών αρχιτεκτόνων, ικανοποιούντων τας ανάγκες και τας επιδιώξεις της σημερινής εποχής της χαρακτηριζομένης με το ίδιον αυτής κοινωνικών και βιωτικών, φιλοσοφικών και αισθητικών περιεχομένων, ως πράττουν αι Αρχιτεκτονικαί Σχολαί όλου του κόσμου. Αλλ' εκτός του προορισμού τούτου η Αρχιτεκτονική Σχολή νομίζει ότι είναι η ενδεδειγμένη εν Ελλάδι να περιβληθή την εντολήν της συστηματικής μελέτης του παρελθόντος, όσον αφορά γενικώς την Ιστορίαν της Τέχνης».⁸ Για το σκοπό αυτό προτείνεται να ιδρυθεί στο προσεχές μέλλον «Ινστιτούτον ιστορικών σπουδών και ερευνών», με αντικείμενο την αρχαιολογία, ως κλάδος της Σχολής Αρχιτεκτόνων, που θα παρέχει ακαδημαϊκούς τίτλους στους αποφοίτους του. Τονισμός, λοιπόν, της ομνιστικής διάστασης των αρχιτεκτονικών σπουδών αλλά και ένα νέο επαγγελματικό πεδίο για τους αποφοίτους.

Αυτή η τελευταία κατεύθυνση της Αρχιτεκτονικής Σχολής, που χαρακτηρίζεται ως «τάσις (...) όχι μόνον προς μελέτην συγκεκριμένων συγχρόνων προβλημάτων, αλλά και προς ικανοποίησιν αναγκών καθαρώς επιστημονικού και πνευματικού περιεχομένου»⁹ είναι εκείνη που θα προβληθεί, στις 13 Νοεμβρίου 1943, στην ιστορική πρυτανική ομιλία του Ν. Κτσίκη, στην οποία διατυπώνονται οι βασικές γραμμές της μεταρρύθμισης των σπουδών του Πολυτεχνείου συνδεδεμένες άμεσα με την «αχεδιοποιημένη ανοικοδόμηση» της χώρας στην μεταπολεμική περίοδο.

δίπλα πάνω: Νικόλαος Κτσίκης
[πηγή: Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ-Ε.Β. Μαρμαράς,
12 Έλληνες αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου]

κάτω: Στήσιμο σκηνηκού από φοιτητές της
Σχολής Αρχιτεκτόνων, 1934
[πηγή: Οι αρχιτεκτονικές σπουδές στο ΕΜΠ
1917-1974, Αρχείο Δημήτρη και Αλεξάνδρας
Μωρέττη]

Σημειώσεις

1. Η Γερμανία είναι η μόνη χώρα στην οποία γίνεται αναφορά στο εκτενές α' κεφάλαιο «Η τεχνική εν Ελλάδι εκπαιδεύσεις εν συγκρίσει προς τ' αλλαχού κρατούντα» στο Υπόμνημα του Συλλόγου των Καθηγητών του Σχολείου των Βιομηχανών Τεχνών Περί προαγωγής της τεχνικής Εκπαιδεύσεως εν Ελλάδι, 28 Οκτωβρίου 1913, λιθόγραφο. Η ίδια προτεραιότητα στο γερμανικό μοντέλο και στο Υπόμνημα περί ιδρύσεως της Μετασοβίου Πολυτεχνικής Ακαδημίας, [1903], λιθόγραφο. Βλ. επίσης Γ. Αντωνίου, *Οι Έλληνες Μηχανικοί. Θεσμοί και ιδέες 1900-1940*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2006, σ. 120.

2. Στο Υπόμνημα περί ιδρύσεως της Μετασοβίου Πολυτεχνικής Ακαδημίας, του 1903, προβλέπεται η ίδρυση μιας Γενικής Σχολής και 7 ειδικών, ανάμεσα στις οποίες και η Αρχιτεκτονική «προπαρασκευάζουσα αρχιτέκτονας διά τας δημοσίας και ιδιωτικές ανάγκες». Στο Υπόμνημα των καθηγητών, του 1913 προτείνεται η προσθήκη τριών νέων ειδικών σχολών –Αρχιτεκτονικής, Χημικομηχανικής και

Μεταλλειολόγων– με την ακόλουθη επιχειρηματολογία: «Όντως αισθητή είναι η έλλειψις ειδικής Αρχιτεκτονικής Σχολής εν τη κοιτίδι αυτή της Αρχιτεκτονικής, η δε μόρφωσις Χημικο-μηχανικών και μεταλλειολόγων μηχανικών, εις ους οφείλεται κατά το πλείστον η κολοσσιαία πρόδοσις της Γερμανικής βιομηχανίας, προώριστα και επί της ελληνικής Κοινωνίας και Πολιτείας να επιδράση πλουτοπαραγωγικώς, ευεργετικώτατα» Η αναφορά στο προγονικό κλέος είναι σταθερή στην περίοδο που μας απασχολεί.

3. Βλ. Δημοσθένης Πρωτοπαπαδάκης, *Προς βελτίωσιν και συμπλήρωσιν του Εθνικού Μετασοβίου Πολυτεχνείου*, Αθήνα, 1915, σ. 6.

4. Παραθέτω χαρακτηριστικά την τοποθέτηση του Ν. Κτσίκη κατά την προαγωγή του Δ. Πικιώνη σε τακτικό καθηγητή: «Είναι γνωστόν ότι ακόμη διά πολλούς η Αρχιτεκτονική είναι Τέχνη, βεβαίως τοιαύτη αντιλήψις δεν επικρατεί εις το ΕΜΠ, έχω δε την γνώμην ότι η Αρχιτεκτονική εύρε παρ' ημίν την ορθήν κατεύθυνσιν και προσανατολισμόν. Πάντως η τέχνη, η Αρχιτεκτονική ως καθαρά τέχνη πρέπει να μετέχη εις όλας τας εκδηλώσεις του Συλλόγου των τακτικών καθηγητών και πρέπει επομένως να εκπροσωπείται εις τον Σύλλογον τούτον. (...) θα έπρεπε να υπάρξη μεταξύ των τακτικών καθηγητών και εις εκπρόσωπος της τέχνης, και διά λόγους πρακτικούς αλλά και διά λόγους καταλλήλου προσανατολισμού της Σχολής και καταλλήλου συνθέσεως των δυνάμεων αι οποίαι την αποτελούν. (...) Ακριβώς όμως αυτό επιβάλλει, εις εκ των καθηγητών, ο μάλλον εξ ιδιοσυγκρασίας και ως εκ της έδρας του κατάλληλος να αναλάβη την εκπροσώπιση των τεχνών μεταξύ των τακτικών καθηγητών (...) διά κρίσιν καλλιτεχνικών εδρών ή ζητημάτων εν γένει. Κατά συνέπειαν είναι αναγκαίον να αυξηθή ο αριθμός των τακτικών Καθηγητών της Σχολής αυτής, ο οποίος είναι λίαν περιορισμένος», (Αρχείο ΕΜΠ. Πρακτικά Συλλόγου Τακτικών Καθηγητών 1941, 5η συν., 8/10/1941).

5. Αρχείο ΕΜΠ. Πρακτικά Συγκλήτου 1942, 24η συν., 13/10/1942.

6. Συγκεκριμένα, από τον Ιανουάριο 1940 έως τον Νοέμβριο 1941, εκλέχτηκαν ο Κ. Κτσίκης στην έκτακτη έδρα της Ειδικής Κτιριολογίας (25/1/1940), ο οποίος τον Αύγουστο 1941 προάγεται σε τακτικό καθηγητή της νέας τακτικής έδρας των Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων, ο Α. Δημητρακόπουλος στην κενή τακτική έδρα της Πολεοδομίας (30/1/1940), ο Α. Προκοπίου στην νέα τακτική έδρα της Γενικής Ιστορίας της Τέχνης (17/8/1940), εκλογή που ακυρώθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας, και στην επαναπροκυρωθείσα θέση εκλέχτηκε ο Δ. Ευαγγελίδης (25/1/1941), ο Ι. Δεσποτόπουλος στην έκτακτη έδρα των Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων (η πρώην έκτακτη έδρα της Ειδικής Κτιριολογίας) (13/1/1941), ο Π. Μικελής στην τακτική έδρα της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας (12/1/1941), ο Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας στην Έκτακτη έδρα του Ελευθέρου Σχεδίου (22/1/1941), ενώ ο Δημήτρης Πικιώνης προάγεται σε τακτικό καθηγητή (8/10/1941).

7. Αρχείο ΕΜΠ. Πρακτικά Συγκλήτου 1942, 23η συν., 9/10/1942 και 24η συν., 13/10/1942.

8. Αρχείο ΕΜΠ. Πρακτικά Συγκλήτου 1943, 36η συν., 29/10/1943. Το κείμενο του σημειώματος παρατίθεται αυτούσιο στην πρυτανική ομιλία του Ν. Κτσίκη της 13/11/1943. Βλ. Εθνικών Μετασοβίων Πολυτεχνείου, *Λόγος του πρυτάνεως κ. Νικολάου Κτσίκη προς τους σπουδαστάς των Ανωτάτων Σχολών του Ε.Μ. Πολυτεχνείου*, Αθήνα 1943, σ. 24. Φαίνεται ότι ο Ν. Κτσίκης ήταν ο εμπνευστής της πρότασης.

9. Ό.π., σ. 25.

Ο σύγχρονος αρχιτέκτονας και η αναγκαία πολλαπλότητα του ρόλου του

του **Νεκταρίου Κεφαλογιάννη**, αρχιτέκτονα

Μέσα στο σημερινό μεταβαλλόμενο και πολυσύνθετο κοινωνικό πεδίο στο οποίο ζούμε και καλούμαστε να δράσουμε, είναι λογικό ο σύγχρονος αρχιτέκτονας να υποχρεώνεται να προσαρμοστεί σε αυτό, αναπτύσσοντας την κατάλληλη τακτική. Μια τακτική που να του επιτρέπει, από τη μία, να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να «χαρτογραφεί» την εκάστοτε υπάρχουσα κατάσταση, διαβάζοντας τις ενδεχόμενες τάσεις και προοπτικές που του παρέχει η κοινωνία. Από την άλλη, να μπορεί να μεταβάλλεται και να προσαρμόζεται, με επικαιροποιημένη επιχειρηματολογία και ανανεωμένη οπτική για τα προβλήματα του χώρου και τις προκλήσεις της κοινωνίας. Πρώτα από όλα όμως, θα πρέπει να είναι σε θέση, με ρεαλισμό, να αναγνώσει τη σημερινή του κατάσταση και να εντοπίσει την παθογένειά της.

Ζωτικό κομμάτι από τη μέχρι πρόσφατα περιοχή δράσης του έχει καταληφθεί από άλλες επαγγελματικές ομάδες, πολλές φορές με υπαιτιότητα δική του. Τα τελευταία χρόνια ο νεώτερος, τουλάχιστον, αρχιτέκτονας έχει κληρονομήσει μια πραγματικότητα (κυρίως στην Ελλάδα) που δύσκολα αντιστρέφεται. Οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί είναι ελάχιστοι, καθυστερούν να οδηγήσουν σε αποτέλεσμα και οι περισσότεροι δεν υλοποιούνται. Μεγάλο κομμάτι των επαγγελματιών δράσεων του αρχιτέκτονα έχει καταληφθεί από όμορες επαγγελματικές ομάδες (πολιτικοί μηχανικοί κυρίως) που στη συνείδηση του μέσου πολίτη, είναι ικανές να διεκπεραιώσουν το αρχιτεκτονικό έργο. Μπροστά σε αυτή την πραγματικότητα, ο αρχιτέκτονας, καλείται να βρει το δρόμο του και να συγκροτήσει την ατομική και συλλογική του στρατηγική, γνωρίζοντας ότι πολλές από τις de facto καταστάσεις που έχουν δημιουργηθεί δύσκολα αλλάζουν (εξαιτίας κυρίως των προσωπικών και εφησυχασμένων στρατηγικών των προηγούμενων γενεών αρχιτεκτόνων, που δεν μπόρεσαν να δουν πέρα από τα εσωτερικά προβλήματα του μικρού ελληνικού αρχιτεκτονικού κύκλου).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο χρειάζεται μια διπλή στρατηγική. Από τη μία, να επαναδιεκδικήσει κομμάτια του επαγγελματικού χώρου που ανήκουν κυρίως ή αποκλειστικά στο γνωστικό του αντικείμενο και από την άλλη, να εφεύρει νέα πλαίσια επαγγελματικής δράσης. Το δεύτερο, παρουσιάζει ενδιαφέρον, όχι μόνο γιατί επεκτείνει την περιοχή δράσης του, αλλά και γιατί συγκροτεί μια επαγγελματική μορφή (ένα επαγγελματικό προφίλ) που ανανεώνει την εικόνα του στο κοινωνικό σύνολο και επαναβεβαιώνει την ικανότητα δράσης του, άρα, κατά συνέπεια, συγκροτεί μια πιο ισχυρή βάση διεκδίκησης των πρώτων.

Τα ζητήματα του χώρου ανέκαθεν απασχολούσαν την κοι-

νία και συνεχίζουν να την απασχολούν, κάθε φορά με διαφορετική μορφή. Αυτό είναι φανερό από τη συνεχιζόμενα αυξανόμενη βιβλιογραφία, που αναφέρεται σε χωρικά ζητήματα, σε διάφορες επιστημονικές περιοχές (κοινωνιολογία, ψυχολογία, πολιτική οικονομία, πολιτική επιστήμη κλπ.) αλλά και από τις καθημερινές «αντιδράσεις» που προσπαθούν να εξωτερικευτούν κοινωνικά, μέσα από εθελοντικές δράσεις ή μέσα από τις εφημερίδες. Η πτία που ο αρχιτέκτονας, κατεξοχήν επιστήμονας του χώρου, βρίσκεται συχνά έξω από τη συζήτηση περί χώρου, είναι ότι έχει αυτοσυρρικνώσει τον ρόλο του στο επίπεδο του σχεδιασμού με βάση αποκλειστικά αισθητικά κριτήρια, θεωρώντας ότι το μόνο που τον διακρίνει από τα άλλα επαγγέλματα που απειλούν τον επαγγελματικό του ζωτικό χώρο είναι η αισθητική. Φτάσαμε λοιπόν στο σημείο, από τα κέντρα αποφάσεων ή διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, από τη μία, ή από τις εθελοντικές ομάδες πίεσης για συγκεκριμένα χωρικά ζητήματα, από την άλλη, να ζητείται περισσότερο η γνώμη κοινωνιολόγων και ανθρωπολόγων, από ότι αρχιτεκτόνων. (Δεν αναφέρομαι εδώ στην έρευνα, γιατί αυτό το πεδίο μοιάζει ήδη χαμένο από χέρι).

Μια πιθανή εξήγηση για τη σημερινή κατάσταση του αρχιτέκτονα ίσως είναι, (κυρίως λόγω των σπουδών του) ότι έχει διαμορφώσει μια agenta με «κοινωνικά ζητήματα» που θεωρεί ότι θα έπρεπε να απασχολούν την κοινωνία, αντί να μελετά και να δραστηριοποιείται σε ζητήματα που στην πραγματικότητα την απασχολούν. Έχει δηλαδή υιοθετήσει μια ελιτίστικη στάση, με επικίνδυνα «αποστολικά» χαρακτηριστικά, με τη δογματική έννοια του όρου. Και έχει κατά συνέπεια αφήσει, τα χωρικά ζητήματα, που κατ' αυτόν ανήκουν στην «βρώμικη πραγματικότητα» (dirty realism) σε άλλες επαγγελματικές ομάδες, μερικές από τις οποίες έχουμε ήδη προαναφέρει.

πάνω: Συμμετοχή στην Biennale Αρχιτεκτονικής του Rotterdam (2005) «The Flood». Ισπανικό περίπτερο. «Intelligent Coasts». Διάγραμμα τουριστικής ανάπτυξης στην Ισπανία.
κάτω: Biennale Αρχιτεκτονικής του Rotterdam (2005). Στρατηγικός σχεδιασμός για την Tarragona της Καταλονίας. «Mare Vostrium: New Tourist Organization»

Συμμετοχή στο Dubrovnic Festival of Architecture 2005 (Κροατία). HyperEurope, Institute of Advanced Architecture of Catalonia

κάτω: Τουριστική ανάπτυξη καθ' ύψος. Το μοντέλο του Benidorm (Ισπανία)

Αυτή η κατάσταση αρχίζει να αλλάζει σταδιακά στο εξωτερικό. Ίσως, αυτή να είναι η αιτία που ορισμένοι νεώτεροι αρχιτέκτονες (αλλά και ελάχιστα μεγαλύτερης ηλικίας) έχουν επιλέξει να ζήσουν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στο εξωτερικό, να εμπλακούν σε αντίστοιχες καταστάσεις και να αναμετρηθούν με την εκεί πραγματικότητα, αντί ενός ασφαλούς «εκπαιδευτικού τουρισμού» μικρής διάρκειας, για μια «γρήγορη αρπακτή» ενός ακαδημαϊκού τίτλου. Στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, με τα αντίστοιχα παγκοσμιοποιημένα προβλήματα, η επαφή συναδέλφων με το εξωτερικό και η συνδιαλλαγή/συνεργασία με τους εκεί συναδέλφους, είναι «εκ των ων ουκ άνευ», όχι βέβαια με μια «γενιτσαρική» υποταγή στο στυλ, ποτε, αλλά με μια κριτική διαλογική σχέση. Ίσως η ικανότητα κατοχής μιας διευρυμένης γνώσης του πώς επιλύονται προβλήματα ή τίθενται χωρικά ζητήματα «έξω» να είναι μια ιδιότητα του σύγχρονου ρόλου του αρχιτέκτονα. Στα πλαίσια αυτού του πολλαπλού του ρόλου, ο αρχιτέκτονας έχει ανάγκη να αποκτήσει μια αυξημένη εξωστρέφεια προς το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Οφείλει να μάθει να εξωτερικεύει τις σκέψεις και τις προτάσεις του με όρους που μπορούν να γίνουν κατανοητοί από αυτό, δηλαδή να αφορά τα πραγματικά προβλήματα που προβληματίζουν την κοινωνία. Σε αυτό τον στόχο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι εκθέσεις και οι αρχιτεκτονικές εκδόσεις. Δεν αναφέρομαι προφανώς σε αυτές που πραγματοποιούνται για εσωτερική αρχιτεκτονική κατανάλωση, από αρχιτέκτονες, για αρχιτέκτονες, μόνο και μόνο για την κατοχύρωση μια καλύτερης θέσης στον ενδο-αρχιτεκτονικό ανταγωνισμό ή για τη δημιουργία σφαιρών επιρροής μέσα στη μικρή, αρχιτεκτονική (και μάλλον ενδοστρεφής) κοινότητά μας.

Στην σημερινή «επικοινωνιακή» εποχή, η σύλληψη, συγκρότηση και αποτελεσματική μετάδοση ενός πειστικού μηνύματος, με απήχηση σε ευρύτερα σύνολα, αποτελεί κεντροβαρικό κομμάτι του ρόλου μας. Με άλλα λόγια, η

συγκρότηση μιας επιτυχής στρατηγικής παραγωγής και διαχείρισης ενός μηνύματος για τα χωρικά ζητήματα, μπορεί να οδηγήσει σε αναβάθμιση, με τον καιρό, της συλλογικής θέσης των αρχιτεκτόνων. Για παράδειγμα, στη Βαρκελώνη, πέρα από διάφορες ομάδες και αρχιτεκτονικές «δεξαμενές σκέψης» (think tanks) που έχουν επιφορτισθεί με αντίστοιχους ρόλους, ο σύλλογος αρχιτεκτόνων της Βαρκελώνης (COAC) έχει αναπτύξει επιτυχημένες επικοινωνιακές στρατηγικές με αποδέκτες την κοινωνία της Βαρκελώνης. Παράλληλα, οι αρχιτεκτονικές ομάδες δράσης του είναι σε θέση να εντοπίσουν τα σημεία λήψης αποφάσεων, σε διάφορα επίπεδα, και να συγκροτήσουν τακτικές προσέγγισης και αλληλεπίδρασης.

Η επαγγελματική επιβίωση και επέκταση του σύγχρονου αρχιτέκτονα περνάει μέσα από την ικανότητά του να διευκρινίσει το κύκλο των επαγγελματικών του δράσεων, με επίκεντρο την κατασκευή. Η έκβαση αυτής της απόπειρας εξαρτάται από την ικανότητά του (ή όχι): α) να αναδείξει σημαντικά κοινωνικά και οικονομικά θέματα που αφορούν την περιοχή και τη χώρα του, με μια χωρική οπτική, β) να αναλύσει συγκροτημένα τις πολιτικές και κοινωνικές παραμέτρους τους, γ) να αναδείξει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η κατασκευή και ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός επί του συγκεκριμένου θέματος, σε περιπτώσεις ειδικά που αυτό δεν είναι αυτονόητο και δ) να αποδείξει ότι η αρχιτεκτονική είναι μέρος της επίλυσης και όχι του προβλήματος. Προς αυτή τη δύσκολη επαγγελματική κατεύθυνση, πειστικότητα και αποτελεσματικότητα μπορεί να του δώσει η αυξημένη διαχειριστική του ικανότητα και η επιχειρησιακή του δυνατότητα...

πάνω: Από την εκδήλωση 'post-Marathon' στο περίπτερο της 'Serpentine Gallery' στο Λονδίνο τον Οκτώβριο του 2006, με θέμα 'τέχνη-αρχιτεκτονική και αγορά' και διοργανωτές τους Rem Koolhaas (αρχιτέκτονας του περιπτέρου) και Hans Ulrich Orbist (διοικητικός και καλλιτεχνικός παράγοντας της Serpentine Gallery). Η αρχιτεκτονική αποκτά μια μετά-παραγωγική αξία ως πολιτιστικό προϊόν με την μορφή ενός event. Το event αυτό ακολουθεί το πραγματικό γεγονός που είναι ο σχεδιασμός και κατασκευή του περιπτέρου. Η αρχιτεκτονική κοινότητα και κυρίως νέοι αρχιτέκτονες συμμετείχαν μαζικά σε μια εκδήλωση που πολλές στιγμές θύμιζε παρέλαση διασημοτήτων του αρχιτεκτονικού και καλλιτεχνικού 'star system'

Ο νέος αρχιτέκτονας στο σύγχρονο επάγγελμα του θαύματος και της αστάθειας

του Χρίστου Παπαστεργίου, αρχιτέκτονα

«Η ιστορική ανάλυση έχει εν γένει υποστηρίξει την οπτική που θεωρεί ότι ο ρόλος του αρχιτέκτονα είναι να προβάλει στο έδαφος τις εικόνες των κοινωνικών θεσμών, μεταφράζοντας την οικονομική ή πολιτική δομή της κοινωνίας σε κτήρια και ομάδες κτηρίων. Για τον λόγο αυτό η αρχιτεκτονική ήταν, πρώτα και κύρια, η προσαρμογή του χώρου στην υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική δομή. Θα εξυπηρετούσε (η αρχιτεκτονική) τις δυνάμεις στον τόπο και, ακόμα και στην περίπτωση των περισσότερων κοινωνικά προσανατολισμένων πολιτικών, τα προγράμματά του θα αντικατόπτριζαν τις προνομιούχες οπτικές του υπάρχοντος πολιτικού πλαισίου»

Η παραπάνω παρατήρηση του Bernard Tschumi δεν προσθέτει κάτι νέο στη γνώση μας για την αρχιτεκτονική ως κοινωνικό εργαλείο και λειτουργία. Μας υπενθυμίζει ωστόσο παραστατικά μια πραγματικότητα της αρχιτεκτονικής, μια οικεία σε όλους λειτουργία της ως επαγγελματική περιοχή που συμβάλλει καθοριστικά στην παραγωγή του κοινωνικού περιβάλλοντος κάθε εποχής.

Ο αρχιτέκτονας, ως επαγγελματική κατηγορία, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο λειτουργικός κρίκος, ο παράγοντας που αποκαθιστά τη συνέχεια της συμβολικής αλυσίδας και διατηρεί την άρρηκτη ακολουθία μεταξύ θεσμών, κοινωνικής δράσης και χώρου.

Πέρα όμως από την παραπάνω παρατήρηση, αυτό που για μας συγκεντρώνει ειδικό ενδιαφέρον εδώ, αφορά τον τρόπο με τον οποίο η πραγματικότητα αυτή αντιμετωπίζεται από την εκάστοτε γενιά νέων αρχιτεκτόνων και τους τρόπους με τους οποίους οι νέοι ανταποκρίνονται και δίνουν απαντήσεις σε σχέση με τις ειδικές συνθήκες κάθε εποχής. Στο ερώτημα αυτό, εμφανιζόμενο με τη μορφή διλήμματος, καλείται να απαντήσει μέσα από τις πράξεις του κάθε νέος αρχιτέκτονας, κάθε εποχής, ο οποίος διασχίζει την ευαίσθητη αυτή περίοδο, το όριο που διαχωρίζει την ασφάλεια του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος από την

επαγγελματική και ακαδημαϊκή ωριμότητα. Το όριο που θα καθορίσει τον τρόπο με τον οποίο ο σημερινός νέος αρχιτέκτονας θα αντιμετωπίζει στο μέλλον την αρχιτεκτονική ως περιοχή γνώσης, ως επάγγελμα, ως δημιουργία και ως τρόπο κοινωνικής συμμετοχής. Το δίλημμα αυτό αφορά τον βαθμό στον οποίο κάθε νέος αρχιτέκτονας θα μπορέσει μέσω των επαγγελματικών του επιλογών να συμβιβάσει την ανάγκη του/της για δημιουργία με τα σύγχρονα δεδομένα του επαγγέλματος και θα μπορέσει να προσδιορίσει είτε θα αφηθεί στο να αποδεχθεί τον βαθμό προσαρμογής του σε ένα καθεστώς παραγωγής.

Η δραματικότητα της επαγγελματικής αυτής περιόδου κάθε νέου αρχιτέκτονα εντείνεται βέβαια όχι από τίποτα διαφορετικό, παρά από την απλή φυσική ροπή του νέου προς την ανατροπή κάθε παραδοσιακής σημαίνουσας αλυσίδας, το προβοκάρισμα κάθε καθορισμένης τάξης πραγμάτων, την ανάγκη του να προτείνει νέες ακολουθίες σύνδεσης θεσμών και χώρου και την επισφράγιση της σύγχρονης πραγματικότητας με το δικό του μοναδικό σημάδι.

Τα πράγματα όμως σήμερα λειτουργούν με τρόπο καθοριστικά διαφορετικό από ότι γνωρίζαμε ως τώρα. Όπως σε όλα τα επαγγέλματα έτσι και στην αρχιτεκτονική αναπτύσσονται πεδιά με δεδομένα ως τώρα ανοικεία. Αντίστοιχα, ο τρόπος με τον οποίο ο νέος αρχιτέκτονας μπορεί να συμμετέχει δημιουργικά στο περιβάλλον του επαγγέλματος αλλάζει ριζικά.

Έως σχετικά πρόσφατα, ακόμη και κατά τη Μοντέρνα περίοδο των ανατροπών, ο αρχιτέκτονας, διαθέτοντας συγκεκριμένα εργαλεία, κατέχοντας τη χρήση τους και χρησιμοποιώντας κατοχυρωμένες μεθόδους διατηρούσε τη δυνατότητα να απαντήσει σε συγκεκριμένα ερωτήματα, σε αναγνωρίσιμες συνθήκες και ακόμη διέθετε του τρόπου να αντισταθεί και να υπερασπιστεί, όποτε χρειαζόταν, οικεία επαγγελματικά περιβάλλοντα. Η δυσκολία, την

οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν οι αρχιτέκτονες, οι οποίοι τις πολύ πρόσφατες δεκαετίες εισέρχονται στο επάγγελμα, έγκειται στο πολυπαραγοντικό περιβάλλον το οποίο καθορίζει σήμερα τη φύση του. Ένα περιβάλλον, όπου πολλές παραδοσιακές αξίες του επαγγέλματος πια δεν θεωρούνται δεδομένες, τόσο όσον αφορά τη φύση της αρχιτεκτονικής, όσο και την ίδια τη φύση του επαγγέλματος. Η αρχιτεκτονική δεν μπορεί σήμερα να περιγραφεί ως μια μονοσήμαντη δραστηριότητα, ένας κλειστός κύκλος και να προσδιοριστεί από ένα πρόγραμμα που προδιαγράφει μια δραστηριότητα και που αναφέρεται σε ένα κοινωνικό συμβόλαιο με την παραδοσιακή έννοια. Αντίθετα, η αρχιτεκτονική μοιάζει να συμβάλλει στην φροντίδα των σύγχρονων θεσμών για την ανάπτυξη συνθηκών που να μπορούν να υπερκαλύπτουν τη σταθερότητα και τα παραδοσιακά κεκτημένα και να ευνοούν νέες παραμέτρους, όπως την παραγωγή κέρδους, καινοτομίας, επικοινωνίας, καταναλωσιμότητας, ανταλλαγής γνώσης και όλες αυτές τις ιδιότητες που σε σύγχρονες συζητήσεις περιγράφονται ως χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης και της παγκόσμιας αγοράς.

Έτσι, ο νέος αρχιτέκτονας καλείται να προσαρμοστεί σε ρέουσες και μεταβαλλόμενες συνθήκες, οι οποίες αφορούν τόσο την ίδια τη φύση της αρχιτεκτονικής, όπως: Η ανάπτυξη της σημασίας της έρευνας. Όχι μόνο η έρευνα, η οποία έτσι κι αλλιώς ευνοείται στο ακαδημαϊκό περιβάλλον, αλλά και η έρευνα ως εργαλείο άσκησης της πρακτικής και αναπόσπαστο συστατικό της. Ο διατομεακός χαρακτήρας της έρευνας και ο πολυπαραγοντικός χαρακτήρας της πρακτικής. Η αρχιτεκτονική δεν αποτελεί πια μονοδιάστατη επαγγελματική και γνωσιολογική περιοχή καθώς ο χώρος ως αντικείμενο γνώσης και παραγωγής διεκδικείται από πολλές άλλες περιοχές. Το προϊόν του χώρου σήμερα προκύπτει ως αποτέλεσμα αλληπαλλήλης συμμετοχής και εμπλοκής πολλών διαφορετικών παραγόντων.

Η διαρκής ανατροπή των γνωσιολογικών δεδομένων, η εμφάνιση άγνωστων και ακατογράφητων περιοχών, οι οποίοι αφορούν και την παραγωγή του χώρου. Η πραγματικότητα αυτή δημιουργεί την ανάγκη για μια πρακτική, την οποία ο Fredric Jameson ονομάζει «γνωσιολογική χαρτογράφηση»,² δηλαδή την ανάγκη για αναζήτηση νέων εργα-

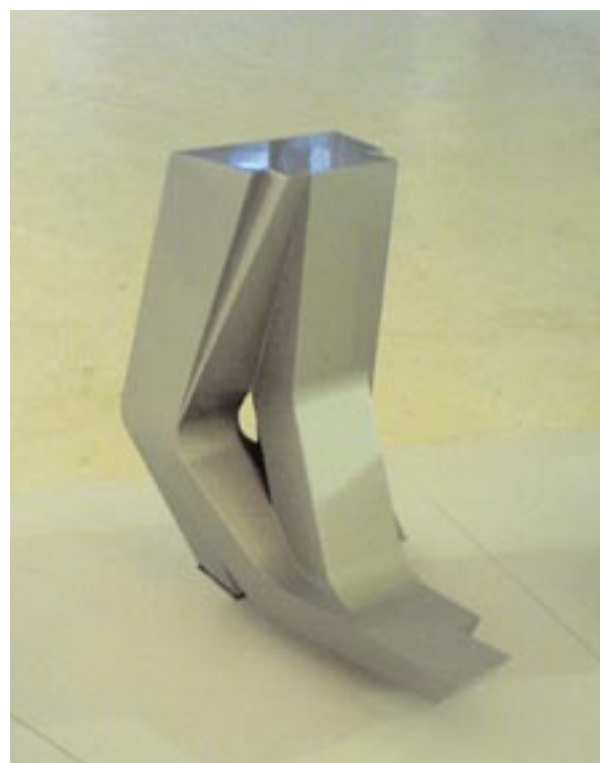
λείων κατανόησης των σύγχρονων δεδομένων, τόσο στη μερικότητα της εμπειρικής τους πρόσληψης, όσο και στην ολότητα τους.

Η ανάγκη για καινοτομία, παραγωγή νέων προϊόντων χώρου και η ενσωμάτωση της μεταβαλλόμενης πραγματικότητας που καθορίζει σήμερα η τεχνολογία.

Η «δυσνητικοποιητική» δράση της έρευνας, η οποία δημιουργεί περισσότερο ερωτήματα παρά δίδει απαντήσεις. Η δημιουργία, με τον τρόπο αυτόν, μιας «νέας επιστημονικότητας», η οποία επιφυλάσσει και για τον αρχιτέκτονα έναν ρόλο πέραν του παραδοσιακού του ρόλου ως μηχανικού-δημιουργού απαντήσεων προς μια νέα του διάσταση ως επιστήμονα-δημιουργού ερωτημάτων.

Όσο και την ίδια τη φύση του επαγγέλματος:

Ο νέος επαγγελματίας δεν εισέρχεται σε ένα επαγγελματικό πρόγραμμα μονοσήμαντα ορισμένο. Ρόλος του δεν είναι να εκτελεί μια εργασία και κυρίως η εργασία αυτή δεν

πάνω και κάτω: Από την έκθεση της Zaha Hadid στην Rove Gallery του Λονδίνου τον Οκτώβριο του 2006. Τα εκθέματα (μακέτες, σχέδια, video) πωλούνται ως αντικείμενα τέχνης και η αρχιτεκτονική αποκτά την υπεραξία ενός προ-παραγωγικού πολιτιστικού προϊόντος που διατίθεται στην αγορά. Η αρχιτέκτονα χρησιμοποιώντας την παγκόσμια αναγνώριση του ονόματός της εκμεταλλεύεται κερδοφόρα τα πνευματικά δικαιώματα των δημιουργιών της που προηγούνται της κατασκευής

είναι εκ των προτέρων καθορισμένη. Όσο και αν σήμερα αναπτύσσεται η συζήτηση για την έντονη εξειδίκευση του επαγγέλματος, αυτή μπορεί μόνο μερικώς να καθοριστεί ως πραγματική. Καθώς από την άλλη δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι ο κύκλος δραστηριοτήτων του αρχιτέκτονα επεκτείνεται όλο και περισσότερο.

Κατηγορίες, όπως το 'curating', ο συντονισμός και διαχείριση 'events', η επιμέλεια εκδόσεων και εκθέσεων, η διαχείριση και προβολή των προϊόντων του χώρου, η παραγωγή θεωρίας, η πολυδιάστατη συμμετοχή στο ακαδημαϊκό περιβάλλον, επεκτείνουν ένα έτσι κι αλλιώς διευρυνόμενο επαγγελματικό περιβάλλον και δημιουργούν νέες πραγματικές επαγγελματικές κατηγορίες της αρχιτεκτονικής. Ένα επαγγελματικό περιβάλλον όπου το αρχιτεκτονικό προϊόν αποκτά την αξία ενός πολιτιστικού μετα-προϊόντος και το βάρος δίδεται στην διαχείριση της μετα-παραγωγικής του (post-production) αξίας.

Με τον τρόπο αυτό όπως σε όλα τα επαγγέλματα, έτσι και στην αρχιτεκτονική γεννιέται ένα νέο είδος επαγγελματία, γνωστό ως «επαγγελματίας χαρτοφυλακίου» ('portfolio professional'), ο οποίος δεν χαρακτηρίζεται από την επαγγελματική σταθερότητα, αλλά από την ιδιότητα του να συμμετέχει σε πολλές διαφορετικές επαγγελματικές κατηγορίες και τη δυνατότητα του να παράγει καινοτομία σε πολλούς διαφορετικούς τομείς του επαγγέλματός του.

Τέλος, περισσότερο από τις ικανότητες, το «ταλέντο» ή την παραδοσιακή έννοια της επαγγελματικής «αυθεντίας», το επικοινωνιακό περιεχόμενο που αποκτά σήμερα το επάγγελμα του αρχιτέκτονα, ανάγεται σε καθοριστικό παράγοντα, ο οποίος έχει τη δύναμη να ευνοήσει ή να αποκλείσει έναν νέο αρχιτέκτονα από την παραγωγή. Η σημασία της επικοινωνίας και του κύκλου γνωριμιών (γνωστού ως 'lobbying'), αποβαίνει κυρίαρχη και περισσότερο σημαντική ακόμη ίσως και από τον ίδιο τον πραγματικό κύκλο εργασιών του ως επαγγελματία που παράγει χώρο.

Έτσι, ξαναγυρνώντας στο αρχικό μας ερώτημα περί του διλήμματος που καλείται να αντιμετωπίσει ο νέος αρχιτέκτονας σήμερα, θα υποστηρίξουμε ότι και σήμερα έχει ο αρχιτέκτονας δυνατότητες επέμβασης και δημιουργικής αντίστασης. Ίσως βέβαια η φυσιογνωμία του αρχιτέκτονα ως αναγεννησιακού αρχιμάστορα, επιστημονικής αυθε-

ντίας, είτε χαρισματικού δημιουργού να μην μπορεί να σταθεί σε ένα περιβάλλον όπως το σημερινό. Παρ' όλα αυτά θα πρέπει ίσως να παραδεχτούμε ότι σε ένα μεγάλο βαθμό στον νέο αρχιτέκτονα προσφέρεται πια ένα πλούσιο επαγγελματικό περιβάλλον. Ο ίδιος ο πλούτος του περιβάλλοντος αυτού και οι δυναμικές που προσφέρει δεν αποτελούν βέβαια από μόνες τους τις ικανές και αναγκαίες συνθήκες για τη διαμόρφωση της δημιουργικής αντίστασης. Καθώς στις συνθήκες αυτές ο νέος αρχιτέκτονας διαθέτει, είτε τη δυνατότητα για ένταξη σε ένα περιβάλλον παραγωγής του χώρου όπου θα αναπαράγει τα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης, είτε εκμεταλλευόμενος το πλούσιο και πολυπαραγοντικό περιβάλλον έρευνας και πειραματισμού να προσφέρει νέα δεδομένα στην παραγωγή και ερμηνεία του χώρου. Συνεισφέροντας έτσι στην αμφισβήτηση δεδομένων χωρικών μοντέλων σύμφωνα με την παράδοση που ξεκίνησαν κάποιοι άλλοι νέοι αρχιτέκτονες, σε κάποιες άλλες –μακρινές αλλά και πρόσφατες– εποχές.

Δεν μπορούμε λοιπόν να αγνοήσουμε τις ευκαιρίες που δίνονται σήμερα, ακόμη περισσότερο από ότι παλιά, σε νέους για την αποδέσμευση από τον κλοιό της ελληνικής, επαγγελματικής και ακαδημαϊκής εσωστρέφειας, η οποία πολλές φορές αποκλείει και καθηλώνει στη συστηματική αναπαραγωγή συνθηκών και πλαισίων. Από την άλλη όμως μένει να δούμε σε ένα οικείο επαγγελματικό περιβάλλον το οποίο χάνεται και του οποίου, εκ των πραγμάτων, τα πολιτικά δεδομένα αλλάζουν, λόγω ριζικών αλλαγών στην ίδια τη δομή του, ποιο θα είναι το υγιές αντίβαρο. Ποιοι θα είναι οι όροι των αλλαγών αυτών και ποιος ο κριτικός αντίστασης. Και ακόμη περισσότερο ποιος θα είναι ο ρόλος των νέων αρχιτεκτόνων ως το δυναμικό εκείνο του επαγγέλματος, το οποίο διατηρεί τον ενθουσιασμό και τον οραματισμό για λογαριασμό όλων. Μένει τελικά να δούμε με ποιους τρόπους οι νέοι μπορούν να ορίσουν τα δικά τους σύγχρονα «κοινά», που θα διασφαλίσουν τον νέο κοινωνικό ρόλο της αρχιτεκτονικής.

Σημειώσεις

1. Tscumi Bernard: *Architecture and Disjunction*, The MIT Press, Cambridge, σελ. 5.
2. Jameson Fredric: *Το μεταμοντέρνο ή η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, Νεφέλη, 1999.

Η σύγχρονη ταυτότητα του αρχιτέκτονα ως προσδοκία της εκπαίδευσης και ως αίτημα της πρακτικής

του **Κωνσταντίνου-Βίκτωρα Σπυριδωνίδη**, αρχιτέκτονα, επίκ. καθηγητή ΑΠΘ

Η σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση και την επαγγελματική πρακτική είναι μια ιδιαίτερα ευαίσθητη σχέση. Ασταθής, σχεδόν αστάθμητη, άλλοτε διαχυτική και άλλοτε απόμακρη, επιθετική ή συγκρατημένη, γεμάτη αντιφάσεις, αντιθέσεις, αντιπαράθεσεις αλλά και συμπληρωματικότητες, συνέχειες, συμφωνίες. Κάθε ένα από τα μέρη που τη συνθέτουν έχει τη δική του ατζέντα, τις δικές του προτεραιότητες, τους δικούς του στόχους και στρατηγικές που προβάλλονται πάνω σε μια δική του αντίληψη για τη σύγχρονη ταυτότητα του αρχιτέκτονα. Πρόκειται για δύο εν γένει διαφορετικούς κόσμους που μέσα στην «εντός των τειχών» διαφορετικότητά τους δηλώνουν ότι προσδοκούν συγκλίσεις, συνέχειες και συμπληρωματικότητες.

Την τελευταία δεκαετία παρατηρούμε ένα αυξημένο ενδιαφέρον για τον επαναπροσδιορισμό του προφίλ του σύγχρονου αρχιτέκτονα. Αναδύεται μέσα από τις ταχύτατες αλλαγές στο οικονομικό και πολιτικό τοπίο, τις συνθήκες άσκησης του επαγγέλματος και τις μεγάλες εύρους μεταρρυθμίσεις της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης που υποδεικνύονται από τις πολιτικές της ΕΕ για τη δημιουργία του ευρωπαϊκού χώρου για την ανώτατη εκπαίδευση. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του επαναπροσδιορισμού είναι ο (προ)καθορισμός ικανοτήτων, δεξιοτήτων και γνώσεων που θα αποτελούν ένα είδος «γενετικού κώδικα» της σύγχρονης ταυτότητας του αρχιτέκτονα. Από την εξέλιξη αυτού του «κώδικα» αναμένεται να αναδυθεί μια νέα ταυτότητα αρχιτέκτονα, πάντοτε διαφορετική αλλά ανελλιπώς ενταγμένη σε ένα κοινό και αναγνωρίσιμο «είδος».

Το νέο 'project' της εκπαιδευτικής διαδικασίας γίνεται τώρα ο σχεδιασμός και η υλοποίηση αυτού του κώδικα που κάθε εκπαιδευόμενος θα ιδιοποιηθεί και θα εξελίξει με το δικό του τρόπο. Βρισκόμαστε μπροστά σε μια ενδιαφέρουσα μετατόπιση της λογικής που κατευθύνει τη διαμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών στις Αρχιτεκτονικές σχολές της Ευρώπης. Από μια διαδικασία σχεδιασμού των σπουδών με κεντρική ιδέα μια προκαθορισμένη και τελικά μοναδική εικόνα του αρχιτέκτονα, σε μια διαδικασία σχεδιασμού ενός προγράμματος με κεντρική ιδέα τη δομή μιας εν δυνάμει εικόνας. Από μια στρατηγική με άξονα κυρίως το τι πρέπει να ξέρει ένας απόφοιτος της σχολής, σε μια στρατηγική με άξονα το τι θα είναι σε θέση να κάνει κανείς όταν ολοκληρώσει τις σπουδές του. Από μια λογική που βλέπει τη διαδικασία σε μια λογική που βλέπει το εν δυνάμει αποτέλεσμα.

Ποια είναι τα στοιχεία που θα συνθέτουν αυτήν τη νέα ταυτότητα; Αντιλαμβάνονται αυτά τα χαρακτηριστικά με τον ίδιο τρόπο εκπαίδευση και πρακτική; Τα ιεραρχούν με τον ίδιο τρόπο; Συμπίπτει ο στόχος με την προϋπόθεση, η προσδοκία με το αίτημα; Αυτά είναι τα κεντρικά ερωτήματα της έρευνας που πραγματοποιείται σε ευρωπαϊκή κλίμακα¹ και χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσα από το πρόγραμμα «Σωκράτης». Σκοπός της έρευνας είναι να καταγράψει τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις στον τρόπο που ιεραρχούνται και από τις δύο πλευρές οι εν δυνάμει ικανότητες, δεξιότητες και γνώσεις που θα πρέπει να κατέχει ο/η απόφοιτος μιας αρχιτεκτονικής σχολής προκειμένου να ασκήσει το επάγγελμα του αρχιτέκτονα. Αν και η έρευνα είναι σε εξέλιξη,² θα επιχειρήσουμε την παρουσίαση ορισμένων ευρημάτων της από τη συμμετοχή μέχρι τώρα 648 επαγγελματιών αρχιτεκτόνων και 468 πανεπιστημιακών από διάφορες χώρες³ της Ευρώπης και αποτυπώνουν με ασφάλεια ορισμένες τάσεις και δυναμικές.

Σύμφωνα με τους επαγγελματίες αρχιτέκτονες, από μια λίστα 35 ικανοτήτων, δεξιοτήτων και γνώσεων οι δέκα πιο σημαντικές⁴ για το σύγχρονο προφίλ των νέων αρχιτεκτόνων περιγράφονται στον πίνακα Ι. Σύμφωνα με αυτόν, οι αρχιτέκτονες στην Ευρώπη θα πρέπει να εκπαιδεύονται ώστε να είναι σε θέση να σκέφτονται, να επικοινωνούν, να συνεργάζονται, να αυτενεργούν να σχεδιάζουν και να μαθαίνουν. Είναι ενδιαφέρον ότι όλα όσα «πρέπει να ξέρουν» ιεραρχούνται στο τέλος της λίστας μετά την 23 θέση με μόνη εξαίρεση «την ενημέρωσή τους σε θέματα που αφορούν τη σύγχρονη συζήτηση για την αρχιτεκτονική» που βρίσκεται στη θέση 14.

Η ιεράρχηση αυτή, δεν παραμένει ίδια σε κάθε χώρα. Για παράδειγμα οι Έλληνες αρχιτέκτονες,⁵ δίνουν μια πολύ κοντινή ιεράρχηση με εκείνη των Γερμανών και των Άγγλων αν εξαιρέσει κανείς τη βαρύτητα που δίνουν οι τελευταίοι στα ζητήματα ενέργειας και βιωσιμότητας. Αντίθετα, οι Ιρλανδοί αρχιτέκτονες αποκλίνουν σημαντικά καθώς θεωρούν την «ηθική δέσμευση» ως την πιο σημαντική διάσταση της προσωπικότητας των νέων αρχιτεκτόνων και μέσα στη δεκάδα τοποθετούν δεξιότητες όπως «η ικανότητα διαχείρισης της πληροφορίας», «η δυνατότητα κατανόησης των πολιτικών και οικονομικών κινήτρων πίσω από τους οικοδομικούς κανονισμούς και τις απαιτήσεις των πελατών». Οι Βέλγοι αρχιτέκτονες δίνουν την ίδια προτεραιότητα με τους Ιρλανδούς στην «ηθική δέσμευση» αλλά μέσα στη δεκάδα εμφανίζεται «η ικανότητα προ-

γραμματισμού και διαχείρισης του χρόνου» την οποία οι Αυστριακοί θέτουν ως πρώτη προτεραιότητα ιεραρχώντας μεταξύ των δέκα την «ικανότητα λήψης αποφάσεων και διαχείρισης έργων» και την «ικανότητα κατανόησης των ζητημάτων της στατικής, της κατασκευής και των εγκαταστάσεων, τη γνώση των βιομηχανικών υλικών και των κανονισμών».

Στο ερώτημα «σε ποιο βαθμό το εκπαιδευτικό σύστημα καλύπτει κάθε μια από τις ιεραρχημένες ικανότητες», βρίσκουμε πολύ ενδιαφέρουσες απαντήσεις. Οι ικανότητες που κρίνονται ως σημαντικές εμφανίζονται να μην καλύπτονται επαρκώς από την εκπαίδευση, ενώ για εκείνες που το εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να τις διεκπεραιώνει αποτελεσματικά καταλαμβάνουν μακρινές θέσεις στον κατάλογο. Για παράδειγμα, «η δημιουργική ικανότητα παραγωγής νέων ιδεών και μορφών» που η εκπαίδευση εμφανίζεται να εξασφαλίζει κατά 71% και σημειώνει τον υψηλότερο βαθμό, βρίσκεται στην 19η θέση στη λίστα, ενώ η ικανότητα εφαρμογής των γνώσεων στην πράξη που βρίσκεται στην 6η θέση καλύπτεται μόνο κατά 52%. Είναι φανερό ότι υπάρχει μια γενικότερη δυσαρρέσκεια του επαγγελματικού κόσμου από τις επιδόσεις του εκπαιδευτικού συστήματος αφού ο μέσος όρος των ποσοστών κάλυψης όλων των ικανοτήτων των αποφοίτων είναι 57,52%. Με άλλα λόγια οι σχολές στην Ευρώπη βαθμολογούνται από τους επαγγελματίες αρχιτέκτονες με 5,75 για την αποτελεσματικότητά τους να εκπαιδεύσουν του αρχιτέκτονες στις ικανότητες και τις γνώσεις που εκείνοι θεωρούν σημαντικές. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες εμφανίζονται να βαθμολογούν τις επιδόσεις των σχολών με 5,74, δεύτερο υψηλό σκορ μετά τις σχολές της Σουηδίας που βαθμολογούνται με 6,12. Η μικρότερη εμπιστοσύνη προς τις σχολές διατυπώνεται από τους Ιρλανδούς αρχιτέκτονες που τις δίνουν 5,22.

Από την έρευνά μας προκύπτει ότι οι επαγγελματίες αρχιτέκτονες θεωρούν πως οι απόφοιτοι του εκπαιδευτικού

μας συστήματος δεν είναι σε θέση να αναπτύξουν κριτική σκέψη, δεν τα καταφέρνουν και πολύ καλά με την επικοινωνία, δυσκολεύονται να συνεργαστούν, δεν αυτενεργούν αποτελεσματικά, δεν σχεδιάζουν καλά και δεν ξέρουν να μαθαίνουν. Οι δεξιότητες για τις οποίες οι σχολές μας παίρνουν κάτω από τη βάση είναι «η ικανότητα προγραμματισμού και διαχείρισης του χρόνου» (4,3), «η δυνατότητα ανταπόκρισης στις επιθυμίες των ανθρώπων και στους περιορισμούς των θεσμών και του κόστους» (4,7), «η ικανότητα λήψης αποφάσεων και διαχείρισης» (4,5), «η δυνατότητα κατανόησης των πολιτικών και οικονομικών κινήτρων πίσω από τους οικοδομικούς κανονισμούς και τις απαιτήσεις των πελατών» (4,7), «η επάρκεια της γνώσης των βιομηχανικών υλικών και των κανονισμών» (4,6), «οι γνώσεις συντήρησης και ανασύλωσης» (4,8) και «οι επιδόσεις στο σχεδιασμό του τοπίου» (4,7).

Από την πλευρά τους οι πανεπιστημιακοί εμφανίζονται να συμφωνούν με τους επαγγελματίες αρχιτέκτονες για τη σημασία της ικανότητας των αποφοίτων να αναπτύσσουν κριτική και αναλυτική σκέψη και την τοποθετούν στην πρώτη θέση της ιεράρχησης. Στον πίνακα Ι βλέπουμε τις συγκλίσεις και αποκλίσεις στον τρόπο ιεράρχησης των δέκα πιο σημαντικών ικανοτήτων.

Οι διαφορές στις ιεραρχήσεις αποκαλύπτουν τα χαρακτηριστικά των δύο διαφορετικών προσεγγίσεων στη συγκρότηση του σύγχρονου προφίλ του αποφοίτου. Με επικάλυψις αλλά και σημαντικές διαφορετικότητες. Με συγκλίσεις αλλά και με χαρακτηριστικές αποκλίσεις. Δε θα έπρεπε κανείς να ισχυριστεί ότι οι προσεγγίσεις αυτές θα έπρεπε να ταυτίζονται. Το αντίθετο. Είναι η διαφορετικότητά τους επιβεβλημένη και αποτυπώνει την αυτονομία των δύο αυτών κόσμων να αναπτύσσουν τις προτεραιότητές τους με βάση τα δικά τους εσωτερικά δεδομένα, τους περιορισμούς και τις στρατηγικές. Από την έρευνα αυτή διαφαίνεται η δυνατότητα ή και αναγκαιότητα ανάπτυξης ενός πεδίου δυναμικής συνεργασίας που μπορεί να αναπτυχθεί σε δύο τουλάχιστον επίπεδα. Το πρώτο αφορά την περιοχή των συγκλίσεων και μπορεί να έχει ως στόχο την ανάπτυξη από κοινού πρωτοβουλιών για την υποστήριξη της ανάπτυξης ή βελτίωσης των επιδόσεων των αποφοίτων στις ικανότητες που από κοινού θεωρούνται σημαντικές. Το δεύτερο επίπεδο αφορά τις ικανότητες που διαφέρουν στο βαθμό ιεράρχησης, εμφανίζονται ως σημαντικές στην αντίληψη των επαγγελματιών αρχιτεκτόνων και δεν παρουσιάζουν ικανοποιητικό βαθμό κάλυψης από το εκπαιδευτικό σύστημα. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαν να αναπτυχθεί ένα πεδίο κοινών δραστηριοτήτων στην «εκτός των τειχών» περιοχή για την υποστήριξη των ανεπαρκώς εξασφαλισμένων δεξιοτήτων, ικανοτήτων και γνώσεων.

Μέσα στη δυναμική των αλλαγών θα ήταν μια χαμένη ευκαιρία αν δεν επιχειρούσαμε και ένα μεταρρυθμιστικό βήμα προς την κατεύθυνση επαναπροσέγγισης των προσδοκιών της εκπαίδευσης με τα αιτήματα της επαγγελματικής πρακτικής και προς αυτήν την κατεύθυνση η έρευνά μας επιδιώκει να κάνει ένα μικρό βήμα.

Σημειώσεις

1. Η διεξαγωγή αυτής της έρευνας υποστηρίζεται από το Architects Council of Europe (ACE) και την European Association for Architectural Education (EAAE).
2. Η έρευνα πρόκειται να ολοκληρωθεί τον Ιούνιο του 2007. Τα ερωτηματολόγια στα οποία βασίστηκε η έρευνα είναι επισκέψιμα στην ιστοσελίδα www.enhsa.net/tuning.htm.
3. Βέλγιο, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, Σουηδία, Ιρλανδία, Ελλάδα, Εσθονία, Μάλτα, Αυστρία, Ισπανία, Ελβετία και Νορβηγία, Δανία, Τουρκία, Σερβία, Ιταλία, Πορτογαλία, Ρουμανία και Πολωνία.
4. Ο αριθμός των δέκα ικανοτήτων επιλέχθηκε μόνο για λόγους οικονομίας χώρου και κλίμακας αυτής της ανάλυσης. Επίσης για τους ίδιους λόγους δεν παρουσιάζονται οι διαφοροποιήσεις της αντίληψης της ταυτότητας κατά ηλικία και φύλο των ερωτούμενων.
5. Εκ μέρους όλων των συνεργατών αυτής προσπάθειας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά εκείνους και εκείνες που διέθεσαν το χρόνο τους για να συμπληρώσουν το σχετικό ερωτηματολόγιο.

	Οι σημαντικότερες ικανότητες που θα πρέπει να διαθέτουν οι απόφοιτοι των αρχιτεκτονικών σχολών κατά την άσκηση των πανεπιστημιακών	Οι σημαντικότερες ικανότητες που θα πρέπει να διαθέτουν οι απόφοιτοι των επαγγελματιών αρχιτεκτόνων	Επιτυχία των αποφοίτων στις ικανότητες που αναφέρονται στον πίνακα %
1	Να είναι σε θέση να διατυπώσουν βελτιωμένη ιδέα που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του πελάτη	Να είναι σε θέση να διατυπώσουν βελτιωμένη ιδέα που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του πελάτη	66
2	Να διαθέτουν ικανότητα αντίληψης όγκου και μορφών	Να διαθέτουν ικανότητα αντίληψης όγκου και μορφών	61
3	Να είναι σε θέση να δημιουργούν νέες ιδέες και μορφές	Να μην μπορούν να εργάζονται μόνο ως μια διαπιστευμένη ομάδα	58
4	Να είναι σε θέση να κατανοούν τη σχέση ανθρώπινου χώρου-περιβάλλοντος και κλίματος	Να εργάζονται αποτελεσματικά με υψηλό βαθμό συνεργασίας (90%) και αυτονομίας	52
5	Να είναι σε θέση να επικοινωνούν αποτελεσματικά	Να είναι σε θέση να επικοινωνούν αποτελεσματικά	57
6	Να είναι σε θέση να συνεργάζονται με άλλους	Να μην μπορούν να επικοινωνούν τις γνώσεις τους στην πράξη	52
7	Να διαθέτουν επαρκείς γνώσεις στη θεωρία των σκεπών, τις τεχνικές των τεχνολογιών και τις ανθρωπογενείς επιπτώσεις	Οι σημαντικές τους ικανότητες να μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των ανθρώπων, όπως, παραδείχτως, της βιωσιμότητας και των κόστους	47
8	Να είναι σε θέση να διατυπώσουν και να υλοποιήσουν σχέδια	Να ορατολογούν και να συντάξουν καταστάσεις	57
9	Να έχουν επαφή με το τρέχον σύστημα και θέματα της, συντάσσοντας, για την αρχιτεκτονική	Να έχουν μέλη να μαθαίνουν	52
10	Να κατανοούν τις δυνατότητες της τεχνολογίας	Να είναι σε θέση να επικοινωνούν αποτελεσματικά	55

Πίνακας 1. Οι δέκα σημαντικότερες ικανότητες που θα πρέπει να διαθέτουν οι απόφοιτοι των αρχιτεκτονικών σχολών σύμφωνα από την άποψη των πανεπιστημιακών και των επαγγελματιών αρχιτεκτόνων

Αρχιτεκτονική πολιτική Πολιτική αρχιτεκτονική

της **Αμαλίας Κωτσάκη**, Δρ αρχιτέκτονας ΕΜΠ

Ο σχεδιασμός του δημόσιου χώρου βασισμένος στην ανάπτυξη του διαλόγου μεταξύ αρχιτεκτονικής και πολιτικής ή γενικότερα εξουσίας αποτελεί έναν από τους πλέον ενδιαφέροντες τομείς άσκησης του αρχιτεκτονικού επαγγέλματος. Η πολιτική διάσταση της αρχιτεκτονικής σχετιζόμενη άμεσα με ιδεολογίες και θεσμούς επιβεβαιώνει ότι η σχέση της με την εξουσία κάθε άλλο παρά αμελητέα

από τα μέσα που μπορούν να καταστήσουν τους πολιτικούς τους στόχους σαφείς.

– την ικανότητα των αρχιτεκτόνων να διαγνώσουν τις αρχιτεκτονικές απαιτήσεις των πολιτικών και να τις μετουσιώσουν σε αρχιτεκτονική πράξη.

– την καλλιέργεια των πολιτών που θα κατανοήσουν το πολιτικό μήνυμα του αρχιτεκτονικού έργου.

μέση: Εμμ. Λαζαρίδης. Μνημείο Αγνώστου Στρατιώτη (1928). Α' Βραβείο αρχιτεκτονικού διαγωνισμού. Υστερα από μεγάλες αντιδράσεις πολιτικών και κοινής γνώμης με σκοπό τη ματαιώση της ανέγερσης προσωπικά ο Ελ.Βενιζέλος επέβαλε την υλοποίησή του

δίπλα μέση αριστερά: Αλεξ. Νικολούδης (1926). Φοιτητική Λέσχη Αθηνών. Ανάθεση από τον Ελ. Βενιζέλο με Υπ. Παιδείας τον Αλ. Παπαναστασίου

δίπλα μέση δεξιά: Κ. Λάσκαρης. Προσφυγική πολυκατοικία Στέγης Πατρίδος (1933-36)

μπορεί να είναι. Αυτό τεκμηριώνεται από την πληθώρα των αρχιτεκτονικών έργων, που έχουν μετουσιώσει ιδεολογικούς στόχους σε εθνική δημιουργία και συχνά χαρακτηρίζονται ως σταθμοί στην ιστορία της αρχιτεκτονικής. Ποιες είναι όμως οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη γόνιμης σχέσης ανάμεσα στους πολιτικούς, τους αρχιτέκτονες και τον πολίτη ως τελικό αποδέκτη; Πώς έχει εξελιχθεί αυτή η σχέση στην Ελλάδα των τελευταίων δεκαετιών και πώς διαγράφεται το μέλλον;

Η ανάπτυξη της σχέσης αυτής θα μπορούσαμε απλυστετυτικά να θεωρήσουμε ότι βασίζεται σε τουλάχιστον τρεις προϋποθέσεις:

– την εμπλουτισμένη πολιτική καλλιέργεια και εμπειρία των ηγετών που θα κατανοήσουν ότι η αρχιτεκτονική είναι ένα

Δύσκολα μπορούμε να εντοπίσουμε περιπτώσεις πολιτικών στη σύγχρονη Ελλάδα, που διέθεταν σημαντική καλλιέργεια τέτοιου τύπου. Η σχέση που ανέπτυξε ένας μικρός αριθμός τους με την αρχιτεκτονική βασιζόταν πιθανώς σε μια επιφανειακή μίμηση πρακτικών ευρωπαϊκής προέλευσης, στις κοινωνικές σχέσεις που ανέπτυξαν με αρχιτέκτονες ιδεολογικούς υποστηρικτές τους και σίγουρα προέκυψε ως αποτέλεσμα ορθής διοίκησης. Μέχρι σήμερα σημάδια προόδου για την ανάπτυξη αυτής της καλλιέργειας δεν θα μπορέσουμε να διακρίνουμε. Κανένα εξάλλου από τα ενδιαφερόμενα μέρη δεν έχει προσπαθήσει προς αυτή την κατεύθυνση αντίθετα από ότι συμβαίνει σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.³ Οι ανώτατες σχολές που κατά τεκμήριο προετοιμάζουν στελέχη που θα υπηρετήσουν την πολιτική και τη Δημόσια Διοίκηση δεν περιλα-

βάνουν στο πρόγραμμά τους μαθήματα σχετικά με την πολιτική διάσταση της αρχιτεκτονικής.³

Ανάλογα φαινόμενα επικρατούν και στις αρχιτεκτονικές σχολές όπου την προσέγγιση τέτοιων θεμάτων στις καλύτερες περιπτώσεις επιωμιζονται τα ιστορικά μαθήματα, και βέβαια υπό την προϋπόθεση ότι η ιστορία της αρχιτεκτονικής αντιμετωπίζεται ως εξελικτική διαδικασία και όχι ως εξέταση του τελικού παραγόμενου έργου. Αυτό έχει ως συνέπεια, αντίθετα από ότι συνέβαινε στο παρελθόν σε διάσημες σχολές του εξωτερικού με κορυφαία ανάμεσά τους την παρισινή École des Beaux-Arts⁴ μέχρι και την εποχή του Μεσοπολέμου, η καλλιέργεια του αισθητηρίου για την αξιόπιστη διάγνωση των αρχιτεκτονικών απαιτήσεων της εξουσίας να λανθάνει ή και να απουσιάζει εντελώς στους αρχιτέκτονες. Αποτέλεσμα η αδυναμία τους να τεθούν στην υπηρεσία της ή ακόμη και να την υπονομεύσουν συνειδητά.

Όσον αφορά στο ευρύ κοινό, ειδικά τα τελευταία χρόνια, την «επιμόρφωσή» του έχουν αναλάβει τα ΜΜΕ με αποτέ-

σεις αφορούν κυρίως κτήρια αστικά σύμβολα θεσμών στο κέντρο της πόλης. Χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις αρχιτεκτόνων που υπηρέτησαν για παράδειγμα τα οράματα του Ελ.Βενιζέλου για εξευρωπαϊσμό υπήρξαν ο Αλέξανδρος Νικολούδης⁵ και ο Εμμανουήλ Λαζαρίδης⁶ και οι δύο αρχιτέκτονες της École des Beaux-Arts, μιας σχολής όπου η εκπαιδευτική κατεύθυνση προέβλεπε την κατάλληλη προετοιμασία αρχιτεκτόνων που θα τεθούν στην υπηρεσία της εκάστοτε εξουσίας. Τα κτήρια που προέκυψαν κρίνονται επιτυχημένα ως προς την έκφραση του πολιτικού στόχου που υπηρετούσαν, όχι όμως για την ανανεωτική τους δύναμη και την αρχιτεκτονική καινοτομία. Αντίθετα, όταν επρόκειτο για προγράμματα ανέγερσης κτηρίων κοινής ωφελείας (π.χ.: τα σχολεία του '30, οι προσφυγικές κατοικίες ή τα προπολεμικά νοσοκομεία), η πολιτική ηγεσία δεν δίστασε να εμπιστευθεί δημόσιες υπηρεσίες (αιτία τα πενιχρά οικονομικά) στελεχωμένες από αξιόλογους αρχιτέκτονες⁷ με αποτέλεσμα να παραχθούν εντός δημόσιου τομέα κτήρια που ικανοποιούν και τους

λεσμο η αρχιτεκτονική να ταυτίζεται με το life style, πολύ μακράν της αναζήτησης πολιτικών και κοινωνικών νοημάτων.

Οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη γόνιμης σχέσης ανάμεσα στους αρχιτέκτονες και την εκάστοτε πολιτική ηγεσία εμφανίζουν διμερώς δυσκολίες.

Δύσκολα θα υποστηρίξαμε ότι η συγκεκριμένη σχέση έχει ευδοκιμήσει στη σύγχρονη Ελλάδα, δεν παύει όμως να είναι ενδιαφέρουσα λόγω των ιδιαιτεροτήτων που εμφανίζει όσον αφορά στους τομείς άσκησης του επαγγέλματος όπου αυτή απέδωσε καρπούς.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη σημαντικών σχέσεων ανάμεσα στους πολιτικούς και αρχιτέκτονες ελεύθερους επαγγελματίες με ιδεολογική ταύτιση. Οι αναθέσεις που προέκυψαν από αυτές τις σχέ-

δύο στόχους: μεταφορά του πολιτικού μηνύματος για ενίσχυση του Κράτους Προνοίας και προώθηση της αρχιτεκτονικής με πρωτοποριακά κτήρια-σταθμούς στη νεοελληνική αρχιτεκτονική.

Την εμπιστοσύνη προς το δημόσιο και τους αρχιτέκτονες του απέδειξε έμπρακτα και ενίσχυσε ο Κ. Καραμανλής μεταπολεμικά, την δεκαετία του '60, με κυριότερο συνεργάτη του τον Γροκόπη Βασιλειάδη, ο οποίος ως προϊστάμενος της Διεύθυνσης Πολεοδομικών Μελετών του Υπουργείου Δημοσίων Έργων⁸ συνέβαλε καθοριστικά στην επιλογή του Δ. Πικιώνη για τη διαμόρφωση γύρω από την Ακρόπολη και βέβαια συμμετείχε ενεργά στην ανέγερση του Hilton, δύο αρχιτεκτονικών έργων με φανερά πολιτική διάσταση. Η επιλογή της τεχνικής υπηρεσίας του ΕΟΤ για να στηρίξει τον τουρισμό, όπου ανάμεσα σε

μέση αριστερά: Α. Κωνσταντινίδης, Ξενοδοχείο Ξενία στη Μύκονο (1960)
μέση δεξιά: Ο Κ. Καραμανλής επισκέπτεται έκθεση μελετών του ΕΟΤ (1959). [πηγή: Γ. Σημαιοφορίδης, Διελεύσεις]

δίπλα: Ν. Δημοπούλου, Ρ. Σάπη, Ν. Χριστοδουλέα. Δημαρχείο Φιλαδέλφειας Αττικής. Α' Βραβείο αρχιτεκτονικού διαγωνισμού (1987)

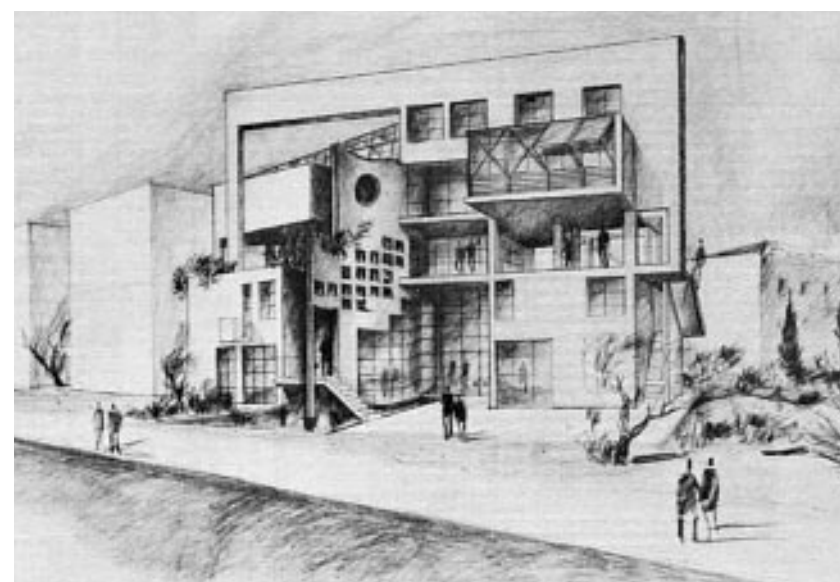
άλλους αξιόλογους αρχιτέκτονες⁹ χρημάτισε προϊστάμενος και ο Άρης Κωνσταντινίδης, απεδείκθη αλάνθαστη. Το επιβεβαιώνουν τα Ξενία. Αρχιτεκτονική αξιώσεων και ταυτόχρονα ξεκάθαρη έκφραση του πολιτικού μηνύματος: ο τουρισμός ως ένας από τους κύριους μοχλούς οικονομικής ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού. Η καθαρότητα της ιδεολογίας και οι ορθές διοικητικές πρακτικές αποδεικνύονται προϋποθέσεις για την προαγωγή της αρχιτεκτονικής και του συμβολισμού της.¹⁰

Το θέμα είναι αρκετά σύνθετο και επιβάλλει εκτενή έρευνα προκειμένου να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα. Με τις κατ' αρχήν όμως παρατηρήσεις αρχίζει να διαφαίνεται ότι ο τομέας όπου στο παρελθόν η σχέση πολιτικής και αρχιτεκτονικής στη σύγχρονη Ελλάδα έχει αποδώσει καρπούς, αυτός μάλλον είναι ο δημόσιος. Εύλογη προσέγγιση σε μια εποχή όπου ο στόχος ήταν η συγκρότηση του Κράτους και το βέλτιστο αποτέλεσμα με την μικρότερη δαπάνη. Ένας δημόσιος τομέας όμως με χαρισματική ηγεσία, στελεχωμένος από αξιόλογους συναδέλφους, με ικα-

Σε κάθε περίπτωση πάντως από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι σήμερα, οι μταιιώσεις των έργων και η γενικότερη δυσπραγία αποτελούν καθεστώς και η μόνη αιτία που τις διαπερνά εντοπίζεται στις συνεχείς αλλαγές των κυβερνήσεων που ανατρέπουν τις αποφάσεις των προηγούμενων, με αποτέλεσμα να μην εξασφαλίζεται ο απαιτούμενος χρόνος υλοποίησης των έργων. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η πολιτική εκμετάλλευση της αρχιτεκτονικής περιορίζεται στην παραγωγή μεγαλεπίβολων σχεδίων και προπλασμάτων που παραμένουν ανεκτέλεστα και χρησιμοποιούνται ειδικότερα προεκλογικά για λόγους εντυπωσιασμού. Η πρακτική αυτή εξακολουθεί να απαντάται συχνά ως τις μέρες μας και σίγουρα ένα μερίδιο ευθύνης για την κακοδαιμονία του δημοσίου χώρου στην Ελλάδα της ανήκει.

Στην αυγή του 21ου αιώνα η σχέση αρχιτεκτονικής και πολιτικής βρίσκεται σε καθεστώς ριζικών μετασχηματισμών και ο ρόλος των αρχιτεκτόνων συνεχώς μεταλλάσσεται.

Οι ιδεολογίες που στήριζαν την άσκηση της εξουσίας κα-

νοποιητικές αποδοχές και με αρμοδιότητες που τους παρέκαν τη δυνατότητα παραγωγής σημαντικού αρχιτεκτονικού έργου.

Μετά τη μεταπολίτευση του 1973, τη σκυτάλη θα πάρει η τοπική αυτοδιοίκηση ως πεδίο ανάπτυξης αυτής της σχέσης μέσω των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών που θα προκηρύξει για δημαρχεία και πολιτιστικά κέντρα. Στο βήθρο βραβευμένων θα βρεθούν όσοι αρχιτέκτονες κατόνησαν τον επαναπροσδιορισμένο ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης με τις συμμετοχικές διαδικασίες να πρωτανεύουν και πρότειναν κτήρια οικεία στον πολίτη, χωρίς μνημειακότητα και επιβλητικότητα, που εκφράζουν¹ ακριβώς αυτή τη μεταστροφή. Αναπτύχθηκε λοιπόν σε αυτόν τον τομέα ένας γόνιμος διάλογος. Η αρχιτεκτονική στήριξε πολιτικούς στόχους συγκροτώντας παράλληλα ανανεωτικό αρχιτεκτονικό λόγο και η τοπική αυτοδιοίκηση ευνόησε την παραγωγή αξιόλογης αρχιτεκτονικής. Προήλθαν έτσι νέες αξίες, ηθικές και αισθητικές. Ο διάλογος όμως δυστυχώς σταμάτησε στην απονομή των βραβείων² και σπάνια προχώρησε στην υλοποίηση των έργων.

έρρευσαν ή τουλάχιστον έτσι έχει επικρατήσει να λέγεται. Το πεδίο ανάπτυξης διαλόγου, τουλάχιστον στην Ελλάδα, ξεκινώντας από την περίφημη μελετοκατασκευή και με απόγειο τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, όλο και περισσότερο μεταφέρεται ανάμεσα στους πολιτικούς και τους επιχειρηματίες κατασκευαστές, θέτοντας τους αρχιτέκτονες συχνά στον ρόλο του παρατηρητή και του εκτελεστή αποφάσεων παρά του ενεργού συμμετέχοντος.

Από την άλλη πλευρά στην προσπάθεια διάγνωσης των απαιτήσεων της εξουσίας από τους αρχιτέκτονες έχουν προκύψει νέα ζητούμενα με σημαντικότερο την πολιτική διάσταση που αποκάμ το κτήριο περισσότερο μέσω της αναπαράστασής του παρά από τη χρήση του. Ο Norman Foster όταν ρωτήθηκε από δημοσιογράφο του Der Spiegel³ αν κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού του Reichstag συνειδητοποίησε ότι το κτήριο αυτό πρόκειται να ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή διεθνώς πολύ περισσότερο μέσω της αναπαράστασής του τηλεοπτικά ή διαδικτυακά παρά μέσω της χρήσης του ως κοινοβουλίου απήγησε «δυστυχώς δεν μπόρεσα να φανταστώ κάτι τέτοιο. Με εντυπωσιάζει

όμως το γεγονός ότι ένα κυβερνητικό κτήριο μπορεί να γίνει πόλος έλξης τουριστών ενισχύοντας τον εκδημοκρατισμό και καταργώντας τα όρια μεταξύ πολιτικών και πολιτών».

Ο επαναπροσδιορισμός αξιών, ζητούμενων και επιδιώξεων είναι κάτι παραπάνω από βέβαιος. Παρ' όλα αυτά, προθέσεις για διερεύνησή του δεν διαφαίνονται. Η δημοσία αρχιτεκτονική θα εξακολουθεί να τονώνει το κοινωνικό φρόνημα και η προτεραιότητά της μπορεί να υπάρξει μόνο με κοινό ιδεολογικό υπόβαθρο περί αυτήν. Στο όνομα του ενδιαφέροντος που προκαλεί ο σχεδιασμός της, ποιά από τα ενδιαφερόμενα μέρη θα επωμισθεί το βάρος της διερεύνησης των διαύλων επικοινωνίας; Ο κλήρος μάλλον πέφτει στους αρχιτέκτονες.

Σημειώσεις

1. Ελευθέριος Βενιζέλος, Αλέξανδρος Παπαναστασίου, Κωνσταντίνος Καραμανλής.
2. Για παράδειγμα στην Ολλανδία οι δημοτικοί άρχοντες εδώ και 15 χρόνια υποχρεούνται πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους να

Ε.Φεσσά-Εμμανουήλ, Εμμ. Μαρμαράς, Δώδεκα αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου, Αθήνα, 2006, σελ. 111-138.

7. Οι Ν. Μητσοτάκης, Π. Καραντίνος, Κ. Παναγιωτάκος, Θ. Βαλεντίνης, Ι. Δεσποτόπουλος, Α. Σιάγας, Δ. Πικιώνης ανάμεσα σε άλλους αξιόλογους αρχιτέκτονες στελέκωσαν την Τεχνική Υπηρεσία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας επί Ελ. Βενιζέλου (Υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου) 1928-1930 και σχεδίασαν τα γνωστά πρωτοποριακά σχολεία της εποχής. Βλ. Μπούκη Μπαμπάλου-Νουκάκη, «Τα σχολικά κτήρια», άρθρο στον κατάλογο της έκθεσης Η Αθήνα στο 20ό αιώνα. 1900-1940. Η Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα, Αθήνα, 1985, σελ. 109-115.

Οι Π. Καραντίνος, Κ. Λάσκαρης, Δ. Κυριακός στελέκωσαν την τεχνική υπηρεσία του Υπουργείου Πρόνοιας (1931-41) με φορέα το ελληνικό δημόσιο, που κατασκεύασε τις γνωστές προσφυγικές πολυκατοικίες στο Δουργούτη, Λεωφ.Αλεξάνδρας κλπ. Βλ. Μάρη Κωνσταντινοπούλου, «Η οργανωμένη δόμηση», άρθρο στον κατάλογο της έκθεσης Η Αθήνα στο 20ό αιώνα. 1900-1940. Η Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα, Αθήνα, 1985, σελ. 137-139.

Η τεχνική υπηρεσία του Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως με προϊστάμενο τον Κυπριανό Μπέρη και στελεχωμένη ανάμεσα σε άλλους από τον Περικλή Σακελλάριο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση του μεγαλόπνοου προγράμματος ανέγερσης νοσηλευτηρίων και κτηρίων κοινωνικής πρόνοιας, γνωστού ως «προγράμματος Κοριζή» που ξεκίνησε το 1936. Βλ. Ελ. Σακελλαρίου-Herzog, Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ, Περικλής Α. Σακελλάριος, Αθήνα, 2006, σελ. 25, 51.

8. Μ. Λεφαντζή, «Η Νεοελληνική Αρχιτεκτονική μέσα από τον Αθηναϊκό Τύπο της περιόδου 1944-1974», διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα ΜΜΕ, Αθήνα, 2000.

9. Οι Χαρ. Σφαέλλος, Γ. Σκιαδαρέσης επίσης υπήρξαν προϊστάμενοι στην τεχνική υπηρεσία του ΕΟΤ πριν και μετά τον Άρη Κωνσταντινίδη.

10. Γ. Πανέτσος, ό.π.

11. Για παράδειγμα, ο τονισμός ογκοπλαστικά και μορφολογικά της αΐθουσας συνεδριάσεων του δημοτικού συμβουλίου με τη συμμετοχή των πολιτών που αντικατέστησε τον δημαρχιακό εξώστη, αλλά και η συχνή επιλογή του εμφανούς σκυροδέματος αντί των μνημειακών μαρμαρεπενδύσεων είναι στοιχεία που απαντώνται στις περισσότερες μελέτες που βραβεύθηκαν και αποτελούν εύγλωττη αρχιτεκτονική έκφραση του επαναπροσδιορισμένου ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης.

12. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Δημαρχείο Κηφισιάς, 1977, Α' Βραβείο: Γραφείο Μελετών Α.Τομπάζη (υλοποιήθηκε).
- Δημαρχείο Ψυχικού, 1976, Α' Βραβείο: Δ. Κατζουράκης, Κ. Κρόκος, Η. Παπαγιαννόπουλος.
- Δημαρχείο και Πολιτιστικό Κέντρο Π. Φαλήρου, 1985, Α' Βραβείο: Τ.-Δ. Μπέρης και Π. Κόκκορης.
- Δημαρχείο Νέας Φιλαδέλφειας, 1987, Α' Βραβείο: Ν. Δημοπούλου, Ρ. Σάπη, Κ. Χριστοδουλέα (υλοποιήθηκε).
- Δημαρχείο Θεσσαλονίκης, 1988, Α' Βραβείο: Γραφείο Κυπριανού Μπέρη: Τ.-Δ. Μπέρης και Γραφείο Ν. Δημοπούλου, Ρ. Σάπη, Κ. Χριστοδουλέα.
- Κέντρο Νεότητας και πλατεία στο Δήμο Ζωγράφου, 1989, Α' Βραβείο: Π. Κόκκορης, Ε. Παρασκευοπούλου, Γ. Καραβρυτινού.
- 13. Der Spiegel, 2.11.2003 και Hartmut Frank, «Built Democracy? Notes on the Architecture of the Federal Republic of Germany 1949-1989», Two German Architectures 1949-1989, Germany, 2004, σελ. 25.

Αρχιτεκτονική και περιβάλλον: βίοι παράλληλοι ή αντίθετοι;

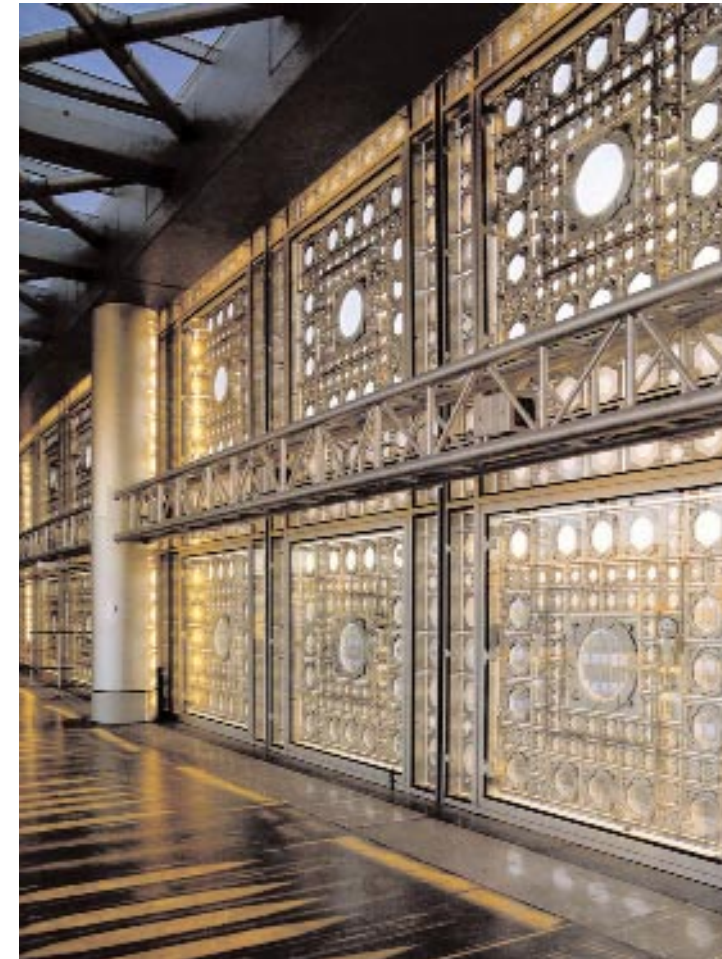
της **Μάρως Σίνου**, Δρ αρχιτέκτονας University of Cambridge

Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος είναι υποχρέωση και ευθύνη τόσο του κράτους αλλά και των πολιτών. Σήμερα ο αρχιτέκτονας μπορεί να συνδράμει στην προστασία του περιβάλλοντος ακολουθώντας δύο βασικές κατευθύνσεις: 1) η πρώτη κατεύθυνση έχει να κάνει με την πρόοψη και διατήρηση του φυσικού πλούτου σε κάθε κατασκευή, τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος γύρω από αυτή, καθώς και τη συμμόρφωση με τη σχετική νομοθεσία και 2) η δεύτερη κατεύθυνση αφορά στην ενσωμάτωση των αρχών του ενεργειακού και αειφορικού σχεδιασμού στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

Η ροπή του πλούτου, τη διαχείριση της ενέργειας, την ανάπτυξη, τις μεταφορές και τόσα άλλα. Μάλιστα από το 2001 η προστασία της αρχής της αειφορίας προβλέπεται από το άρθρο 24 του Συντάγματος¹ που αφορά στην προστασία του περιβάλλοντος. Το επάγγελμα του αρχιτέκτονα δεν έχει ακόμη βρει τη θέση του μέσα σε αυτόν το ζωτικό διάλογο παρότι η ίδια η φύση του είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαχείριση, τόσο του κτισμένου όσο και του φυσικού περιβάλλοντος.

Το άρθρο επικεντρώνεται σε δύο ζητήματα που αφορούν στη σχέση της αρχιτεκτονικής πρακτικής και της επίδρασης της στο φυσικό περιβάλλον με γνώμονα τους δύο βασικούς κατευθυντήριους άξονες που προαναφέρθηκαν. Το πρώτο αναφέρεται στις αυθαιρεσίες εις βάρος του περιβάλλοντος στις οποίες οδηγούνται οι μηχανικοί, για να ικανοποιήσουν τους ιδιοκτήτες. Αυτές ποικίλουν από μια κοπή δένδρου χωρίς τη σχετική άδεια, έως και την οικοδόμηση σε δασική περιοχή ή μέσα στον αιγαλά. Το δεύτερο αναφέρεται στην Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ενεργειακή Απόδοση των Κτιρίων,² που θα έπρεπε να έχει ήδη μπει σε εφαρμογή στην Ελλάδα από τις αρχές του 2006 και στον κανονισμό του ΚΟΧΕΕ³ (Κανονισμός Ορθολογικής Χρήσης και Εξοικονόμησης Ενέργειας) που ενώ ολοκληρώθηκε ήδη από το 2003, εξακολουθεί να παραμένει ανενεργός.

Το πρώτο ζήτημα μπορεί να διακριθεί σε δύο περιοχές: η πρώτη αφορά στη νομοθεσία και στο αν και κατά πόσο η ισχύουσα νομοθεσία προστατεύει επαρκώς το φυσικό περιβάλλον. Υπάρχουν νόμοι που καταφανώς στοχεύουν στη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος όπως για παράδειγμα το προεδρικό διάταγμα για τις μικρές ανατολικές Κυκλάδες και κάποια άλλα μικρά νησιά του 2002 όπου απαγορεύτηκε ο πρώτος όροφος, οι πισίνες κ.ά. Στην κατεύθυνση αυτήν, της νομοθεσίας, ο αρχιτέκτονας – ελεύθερος επαγγελματίας δεν μπορεί ουσιαστικά να προσφέρει πολλά. Μόνο μέσω των συλλόγων ή των αρχιτεκτόνων που εργάζονται στη δημόσια διοίκηση θα μπορούσαν να εκφραστούν ορισμένες προτάσεις για τυχόν βελτίωση της υπάρχουσας νομοθεσίας. Η δεύτερη αφορά στην ανοχή που δείχνει το κράτος στις παρανομίες που συντελούνται. Αυτή η πρακτική, εξωθεί στην αύξηση και μεγέθυνση των παρανομιών. Θεωρείται πια δεδομένο, ότι ο μηχανικός οφείλει να τις διαπράξει υπέρ του ιδιοκτήτη και εις βάρος του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και των συνανθρώπων του. Ο μηχανικός εκβιάζεται ουσιαστικά

από τους ιδιοκτήτες, με την έννοια ότι αν δεν «πακαούσει» στις επιθυμίες τους και δεν καταφέρει να τους πείσει, για αυτό που είναι σωστό και νόμιμο, απλά θα «κλάσει τη δουλειά» και εκείνοι θα απευθυνθούν σε κάποιον άλλον, πιο πρόθυμο επαγγελματία. Αυτή η παγιωμένη συμπεριφορά έχει κλονίσει τους μηχανικούς που δυσκολεύονται πια να εξασκήσουν το επάγγελμα σε συμφωνία με όσα επιτάσσει η επαγγελματική ηθική.

Είναι προφανές ότι η κατάσταση που περιγράφεται δεν αφορά μόνο σε μικρές κλίμακας ιδιωτικά έργα αλλά και μεγάλης κλίμακας, όπου διακυβεύονται μεγάλα συμφέροντα και η προστασία του περιβάλλοντος συνήθως μένει στο περιθώριο. Όμως τα μεγάλα έργα, όπως κι εκείνα που συνήθως τραβούν την προσοχή και τα μάτια του τύπου, των σχολιαστών και θεωρητικών της αρχιτεκτονικής δεν είναι αυτά, που δημιουργούν το μεγαλύτερο πρόβλημα. Το τοπίο αλλοιώνεται κυρίως στην περιφέρεια από ιδιωτικά μικρής κλίμακας έργα, κατοικιών κατά κύριο λόγο, που έχουν επεκταθεί σημαντικά στις εκτός οικισμών περιοχές, καλύπτοντας αργά και σταθερά όλες τις μη δασικές εκτάσεις γης. Το αποτέλεσμα είναι η μη αναστρέψιμη καταστροφή του τοπίου. Αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον ορισμό της αειφόρου - βιώσιμης ανάπτυξης που υποστηρίζει ότι αυτή είναι η ανάπτυξη με την οποία καλύπτονται οι ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύεται τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες.⁴ Το επάγγελμα του αρχιτέκτονα θα έπρεπε να προστατεύεται καλύτερα από τη νομοθεσία αλλά και να ελέγχεται από σχετικούς μηχανισμούς με τρόπο τέτοιο, που δεν θα παρεμβαίνει στη δημιουργική διαδικασία, αλλά που θα ενθαρρύνει την ορθή άσκηση του.

Το δεύτερο ζήτημα αναφέρεται στην Οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ενεργειακή Απόδοση των Κτιρίων, που δίνει σαφείς κατευθύνσεις προς τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων. Η οδηγία έχει ως στόχους τη δημιουργία του γενικού πλαισίου για μια μεθοδολογία υπολογισμού της ενεργειακής απόδοσης κτιρίων, την εφαρμογή ελαχίστων απαιτήσεων για την ενεργειακή απόδοση νέων και υφιστάμενων κτιρίων, την ενεργειακή πιστοποίηση καθώς και την τακτική επιθεώρηση των εγκαταστάσεων.

Η εφαρμογή της οδηγίας που θα οδηγούσε σε σημαντική εξοικονόμηση ενέργειας δεν έχει προχωρήσει. Τον Οκτώβριο του 2003 ολοκληρώθηκε από το ΚΑΓΠΕ (Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας) ο περίφημος ΚΟΧΕΕ, ο οποίος επίσης έχει παραμείνει στο συρτάρι. Ο ΚΟΧΕΕ είναι ένας πολύ αναλυτικός κανονισμός που αναφέρεται σε όλα τα ζητήματα που άπτονται του περιβαλλοντικού σχεδιασμού, ενέργεια, φωτισμός, άνεση κλπ. Πρέπει εδώ να σημειωθεί, ότι μολονότι η εφαρμογή τέτοιων κανονισμών είναι αναγκαία σε μια κοινωνία που προσβλέπει στην αειφορία, πρακτικά συναντά δυσκολίες, αφού ούτε οι αρχιτέκτονες αλλά ούτε και οι σχετικές υπηρεσίες κατέχουν τις ειδικές γνώσεις που απαιτούνται, τόσο για την κατανόηση και την αρχιτεκτονική δημιουργία υπό το πρίσμα της αειφορίας, όσο και για τον έλεγχο αυτής της αρχιτεκτονικής σύμφωνα με τους κανονισμούς. Πρακτικά, εκτός από τον

κάτω: Πάνελ φυσικού αερισμού στο Community Centre, Yirrkala, Αυστραλία

δίπλα πάνω: Σύστημα ελεγχόμενου φυσικού φωτισμού στο Ινστιτούτο Αραβικού Κόσμου, Παρίσι

δίπλα κάτω: Μια από τις Serres, Θερμοκήπιο, στην City of Science and Industry, La Villette, Παρίσι

κανονισμό της θερμομόνωσης δεν υπάρχει άλλος, που να στοχεύει στον ενεργειακό σχεδιασμό αλλά και στην εξέλιξη του επαγγέλματος προς αυτήν την κατεύθυνση.

Τόσο στα νέα κτίρια αλλά κυρίως σε υφιστάμενες κατασκευές στις οποίες γίνονται ανακαινίσεις, οι δυνατότητες για βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων είναι μεγάλη. Αν αναλογιστεί κανείς, ότι περισσότερο από το 40% της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης στην Ευρώπη, προέρχεται από τις κατοικίες,⁵ μπορεί να συνειδητοποιήσει ότι η εξοικονόμηση της ενέργειας δεν θα

των επαγγελματιών με σεμινάρια έτσι ώστε να ενημερώνονται καθ' όλη τη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής, όπως συμβαίνει σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.

έπρεπε να είναι ζήτημα που αφορά μεγάλα κτίρια γραφείων ή δημόσια κτίρια αλλά κάθε κατασκευή και κάθε κατοικία όσο μικρή και αν είναι. Είναι προφανές ότι το θέμα της ενέργειας δεν αφορά μόνο στις βιομηχανίες και στις μεταφορές αλλά εξίσου και στο δομημένο περιβάλλον και δη στις κατοικίες. Η εκπαίδευση του επαγγελματία αρχιτέκτονα προς αυτήν την κατεύθυνση, αλλά και η δημιουργία κινήτρων και στον ιδιωτικό τομέα θα οδηγούσε σταδιακά σε ένα λιγότερο ενεργειακό κτισμένο περιβάλλον. Για παράδειγμα, προς το παρόν δίδονται επιδοτήσεις για μονάδες φωτοβολταϊκών μόνο σε τουριστικές εγκαταστάσεις.

Στην Ελλάδα οι γνώσεις των αρχιτεκτόνων για αυτά τα θέματα είναι ελλιπείς κάτι που αναπόδραστα οδηγεί σε μια επιβλαβή για το περιβάλλον αρχιτεκτονική πρακτική. Ασφαλώς η αφετηρία του προβλήματος εντοπίζεται στο στάδιο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Εκεί, η μελέτη του περιβαλλοντικού σχεδιασμού είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Παρά ταύτα, θα ήταν δυνατό να εφαρμοζόταν και στην Ελλάδα το σύστημα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης

Σημειώσεις

1. Άρθρο 24 του Συντάγματος, «Για τη διαφύλαξη του (φυσικού περιβάλλοντος) το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας».
2. Οδηγία 2002/91/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την ενεργειακή απόδοση των κτιρίων.
3. Κανονισμός Ορθολογικής Χρήσης και Εξοικονόμησης Ενέργειας, (Αποφάσεις ΥΠΕΧΩΔΕ 80206/33 & 80207/34 της 20/1/99), Νομοτεχνικό Σχέδιο, Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, ΚΑΠΕ (Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας).
4. Bruntland definition, WCED, 1987, Macnaghten Phil and Pinfield Graham, Planning and sustainable development: Prospects for social change.
5. Οδηγία 2002/91/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την ενεργειακή απόδοση των κτιρίων.

Όταν ο αρχιτέκτων είναι γυναίκα

των **Ντίνας Βαΐου**, αρχιτέκτονας, καθηγήτριας ΕΜΠ και **Ρούλης Λυκογιάννη**, αρχιτέκτονας

Το επάγγελμα του αρχιτέκτονα, όπως είναι γνωστό, υπήρξε παραδοσιακά και, σε μεγάλο βαθμό, εξακολουθεί να είναι ανδροκρατούμενο, παρά το γεγονός ότι η αυξανόμενη συμμετοχή γυναικών, αμβλύνει την αριθμητική κυριαρχία της ανδρικής παρουσίας. Στην Ελλάδα, οι συνθήκες έχουν προφανώς πολύ διαφοροποιηθεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, όπου υπήρχαν μόνο 12 γυναίκες αρχιτέκτονες. Το ποσοστό των γυναικών φτάνει περίπου στο 40% στα τέλη της δεκαετίας 1990, χάρη στην αυξανόμενη παρουσία των νεώτερων ηλικιών, που συναρτάται και με τον υπερδιπλάσιο αριθμό φοιτητριών σε σχέση με τους άνδρες συμφοιτητές τους στις αρχιτεκτονικές σχολές της χώρας.¹ Όμως, πέρα από την έτσι κι αλλιώς σημαντική εικόνα των αριθμών, στο σύντομο αυτό σημείωμα θέλουμε να σχολιάσουμε κάποιες λιγότερο προφανείς πλευρές της «ανδρικής κυριαρχίας», που έχουν να κάνουν με την αρχιτεκτονική πρακτική και τον αρχιτεκτονικό λόγο.

Το πρότυπο του «ελεύθερου επαγγέλματος»

Στην κοινή αντίληψη, το πρότυπο του ελεύθερου επαγγελματία εξακολουθεί να είναι κυρίαρχο και μάλιστα, σε πείσμα των καιρών, διατηρεί τις συνδηλώσεις της αυθεντίας, της καλλιτεχνικής φύσης του επαγγέλματος και μιας ελευθεριότητας των λειτουργιών του. Ένα τέτοιο πρότυπο προβάλλεται, και αναπαράγεται, από τα αρχιτεκτονικά περιόδικα, διαμορφώνοντας ένα «star system που «βλέπει» κάθε αρχιτεκτονικό γραφείο σαν μία πυραμίδα με τον Αρχιτέκτονα στην κορυφή, αγνοώντας τις σύνθετες σχέσεις στην αρχιτεκτονική και την κατασκευή».² Αυτός ο αρχιτέκτονας είναι κατά τεκμήριο άνδρας, οργανώνει την καθημερινότητά του με όζονα το επάγγελμα και ασκεί την αρχιτεκτονική από την οπτική της κυρίαρχης ομάδας των λευκών, ντόπιων και ετεροφυλόφιλων ανδρών της μεσαίας τάξης, απαλλαγμένων από οικογενειακές ή άλλες υποχρεώσεις. Για τις περισσότερες γυναίκες αρχιτέκτονες αποτελεί ζητούμενο η ανάδειξη των ίδιων των γυναικών ως υποκείμενα (και βέβαια και ως αντικείμενα) μελέτης του χώρου. «Μπορείς να παίξεις το παιχνίδι του Eisenman αν δεν σου επιτρέπεται να παίζεις, ή ούτε καν αναγνωρίζεται ως πιθανός παίκτης», αναρωτιέται η M. McLeod.³

Στις μέρες μας και στον τόπο μας λίγοι είναι αυτοί που μπορούν να ανταποκριθούν σε μια τέτοια εικόνα ελεύθερου επαγγελματία αρχιτέκτονα-maître. Σε ένα διευρυμένο κύκλο δραστηριοτήτων, η άσκηση του επαγγέλματος έχει πάρει ποικίλες μορφές, στο πλαίσιο των οποίων η μισθωτή εργασία στο δημόσιο τομέα και διάφορες μορφές εξαρτη-

μένης εργασίας στον ιδιωτικό τείνουν να κυριαρχήσουν. Η δουλειά με ΔΠΥ σε μεγάλα αρχιτεκτονικά γραφεία και κατασκευαστικές εταιρείες (που τυπικά εμφανίζεται ως αυτοαπασχόληση), καθώς και η ανάληψη υπεργολαβιών για τη διεκπεραίωση μέρους της δουλειάς, στο γραφείο του εργοδότη ή στο σπίτι είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη, ιδίως μεταξύ των νέων. Αυτό που συνήθως μένει εκτός συζήτησης είναι πως η πλειοψηφία των εργαζομένων με τέτοιες σχέσεις και σε εργασίες χαμηλού κύρους είναι γυναίκες.⁴

Ο λόγος και η πρακτική

Μετά από 40 χρόνια φεμινιστικής έρευνας για το χώρο και το σχεδιασμό, οι ερμηνείες για τη διάκριση σε βάρος των γυναικών ποικίλουν και συχνά περιστρέφονται γύρω από τη λεγόμενη «συμφιλίωση επαγγελματικής εργασίας και οικογένειας». Το ζήτημα όμως είναι πιο σύνθετο καθώς η διάκριση πραγματοποιείται σε πολλά επίπεδα, από την εκπαίδευση μέχρι την άσκηση του επαγγέλματος. Είναι πλέον κοινός τόπος ότι ο χώρος, σε διάφορες κλίμακες και πεδία αναφοράς, περιέχει ιδέες για την κατάλληλη «θέση» των γυναικών και των ανδρών, για τις δημόσιες και ιδιωτικές δραστηριότητες και τα υποκείμενά τους, για τις «αρμόζουσες» συμπεριφορές σε κάθε επί μέρους χώρο.⁵

Στο πλαίσιο αυτό ο σχεδιασμός (και ο λόγος γι' αυτόν) δεν είναι «ουδέτερος φύλου», αλλά πρακτική που εκφράζει και αναπαράγει έμφυλα πρότυπα και ανισότητες σε βάρος των γυναικών, όχι μόνο όταν επικαλείται το «μέσο άνθρωπο» ως αντικείμενο και αποδέκτη της, αλλά και όταν θέτει στο επίκεντρο τις έννοιες της ετερότητας και της διαφοράς. Έτσι, τόσο στο έργο των αποδομιστών που εμπνέονται από τα γραπτά του Derrida και δίνουν έμφαση στην τυπική αποδιοργάνωση και την αντιστροφή μέσα στο αντικείμενο (π.χ. Peter Eisenman, Bernard Tschumi, Andrew Benjamin), όσο και σε εκείνο θεωρητικών και κριτικών της αρχιτεκτονικής⁶ που είναι υπέρμαχοι της περισσότερο πολιτικοποιημένης έννοιας «ετεροτοπία» του Foucault,⁷ μόνο έμμεσα θα μπορούσαν να περιληφθούν οι γυναίκες: ως η «παρουσία του απόντος» που ο αρχιτέκτονας θέλει να αναπαράσχη, ως μία «άλλη» αρχιτεκτονική. Εκεί που το οικουμενικό υποκείμενο του μοντερνισμού εξάρωσε τις γυναίκες, η μεταστρουκτουραλιστική αποθέωση του «άλλου» και η απόρριψη των αντιθετικών δίπολων (π.χ. άνδρας/γυναίκα), τις παρουσιάζει ως μέσο για την κατασκευή της ταυτότητας των ανδρών.

Υπάρχει μια «γυναικεία ματιά»;

Αναζητώντας έναν ξεχασμένο σύλλογο αρχιτεκτόνων

της **Αλέκας Γερόλυπου**, αρχιτέκτονας, καθηγήτριας ΑΠΘ

Επιστημονικές οριοθετήσεις, επαγγελματικά δικαιώματα, σωματειακή οργάνωση στις αρχές του 20ού αιώνα

Την Πρωτοχρονιά του 1917 ανοικτή πρόσκληση στις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης καλούσε σε συνάντηση τους αρχιτέκτονες και μηχανικούς της πόλης, για να ιδρύσουν έναν σύλλογο με σκοπό την προάσπιση του επαγγέλματός τους.¹

Από τα έργα και τις ημέρες του μυστηριώδους αυτού συλλόγου, που παραμένει άγνωστος στους νεότερους, αναδύονται ζητήματα που ακόμη αναζητούν λύσεις. Η ισοτιμία των σπουδών, η ανάδυση νέων ειδικοτήτων και επαγγελμάτων, η διεκδίκηση επαγγελματικών αντικειμένων και η κοινωνική διάσταση της παρέμβασης ήταν θέματα που κινητοποιούσαν αντιπαράθεσεις μεταξύ των μηχανικών. Όσο κι αν την εποχή εκείνη (1917) η ελληνική κοινωνία επιχειρούσε να εκσυγχρονίσει τις δομές της, η υιοθέτηση «δυτικών» μορφών οργάνωσης δεν μπορούσε να γίνει εύκολα και χωρίς κλυδωνισμούς. Το χάσμα μεταξύ ανώτατης, ανώτερης και εμπειρικής τεχνικής παιδείας, που στον δυτικό κόσμο γεφυρώθηκε με μια ποικιλία δομών και με διαφοροποιημένες αντιστοιχίες σε επαγγελματικά δικαιώματα μέχρι να εξευρεθούν λειτουργικότερες λύσεις και ευρύτερες συμφωνίες, στην Ελλάδα αρχίζει να διαπιστώνεται στις αρχές του 20ού αιώνα και, όπως καλά γνωρίζουμε, δεν έχει κλείσει ακόμη.

Στις αρχές του 1917, η χώρα βρισκόταν ακόμη στην περίοδο του Δικασμού. Στο κράτος της Θεσσαλονίκης ήταν εγκατεστημένη η προσωρινή κυβέρνηση της τριανδρίας, ενώ η πόλη, ουσιαστικά κατειλημμένη, λειτουργούσε ως «οχυρωμένο στρατόπεδο» των δυνάμεων της Στρατιάς της Ανατολής. Η μεταρρυθμιστική δραστηριότητα της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων το 1914 (ίδρυση «τεχνικού» υπουργείου Συγκοινωνίας και αφαίρεση των τεχνικών έργων, της πολεοδομίας και των μεταφορών από το Υπουργείο Εσωτερικών, ανασύνταξη της πολεοδομικής νομοθεσίας, αναδιοργάνωση των σπουδών του μηχανικού και αναβάθμιση του ΕΜΠ) είχε παγώσει αναμένοντας ευθετώτερους χρόνους...

Στις 2 Ιανουαρίου 1917, 29 αρχιτέκτονες και μηχανικοί συγκεντρώθηκαν και όρισαν επταμελή επιτροπή για να επεξεργασθεί το καταστατικό του νέου συλλόγου. Ορισμένοι ήταν απόφοιτοι γνωστών μεγάλων σχολών της Γαλλίας, της Ελβετίας, του Βελγίου, όπως σημειώνουν δίπλα στο όνομά τους. Άλλοι, ελεύθεροι επαγγελματίες ή δημό-

σιοι και δημοτικοί υπάλληλοι, υπογράφουν χωρίς να αναφέρουν το επίπεδο των σπουδών τους. Έλληνες υπήκοοι –χριστιανοί και εβραίοι, όχι όμως μουσουλμάνοι– αλλά και άλλες εθνικότητες, όπως οι δύο δραστήριοι ιταλοί αρχιτέκτονες Αριγκόνι και Ποζέλι, εμφανίζονται μεταξύ των μελών.

Διάσταση θα εμφανισθεί από την πρώτη συνάντηση μεταξύ των επτά και αμέσως μετά μεταξύ των υπολοίπων που θα συσπειρωθούν γύρω από τις δύο πλευρές. Η διαφωνία εξελίσσεται άμεσα σε ρήξη. Το ζήτημα της αναζήτησης πολιτικών ερεισμάτων θέτει φανερά η μια ομάδα, που συγκαλεί τις συσκέψεις της στη Λέσχη των Φιλελευθέρων, επιδιώκει (και θα το κάνει) να αναγορεύσει επίτιμα μέλη της τον Ε. Βενιζέλο (και μάλιστα επίτιμο πρόεδρο) ή τον Δ.Α. Διαμαντίδη, πρώτον υπουργό Συγκοινωνίας. Η σύνθεση της ομάδας είναι ποικίλη εθνικά, θρησκευτικά και ως προς το επίπεδο σπουδών. Επιθυμούν έναν ανοικτό σύλλογο με τακτικά μέλη όλους τους εμπλεκόμενους σε τεχνικά έργα, αρκεί να είναι διπλωματούχοι σχολών έως και τριετούς διάρκειας, ενώ εγγράφουν ως έκτακτα χωρίς ψήφο, όσους ξεκίνησαν αλλά δεν ολοκλήρωσαν σπουδές (εφόσον δεν είναι εμπειροτέχνες). Επιδιώκουν μια ενεργή παρέμβαση, και μάλιστα προτίθενται να αναλάβουν την κατάρτιση των ανειδίκευτων. Θα τους ονομάσουμε, για να τους ξεχωρίζουμε, «Ανώτερους».

Η άλλη ομάδα είναι πιο ομοιογενής και δεν εκδηλώνεται πολιτικά. Συνεδριάζει στην αίθουσα του παλιού θεσσαλονικιτικού αθλητικού ομίλου «Ηρακλής», απωθεί τις πολιτικές συζητήσεις, επιθυμεί έναν κλειστό σύλλογο που θα συγκεντρώνει την ελίτ με ανώτατα διπλώματα, και μόνον επτά από τους «άλλους» (τους μη-πτεχιούχους), που επιλέγονται και αναφέρονται ονομαστικά ως καταξιωμένοι στο επάγγελμα.² Θα τους αποκαλούμε «Ανώτατους».

Δύο γνωστοί αρχιτέκτονες, ο Ξενοφών Παιονίδης και ο Απόστολος Γραικός, που πρόσκεινται στους πρώτους, αναλαμβάνουν ρόλο διαιτησίας. Ωστόσο οι «Ανώτατοι» αρνούνται ακόμη και να συναντήσουν εν σώματι την άλλη ομάδα. Ο πρόεδρός τους Γ. Μενεξές καταθέτει στις 17.1.1917 το καταστατικό του Συλλόγου (με 16 υπογραφές), το οποίο όμως απορρίπτεται και επιστρέφεται για να προσαρμοσθεί στις διατάξεις του νόμου 281/1914 περί σωματείων. Οι «Ανώτεροι» αφού επιχειρήσουν μια τελευταία φορά να συζητήσουν στέλλοντας ως μεσάζοντα έναν άλλο γνωστό αρχιτέκτονα, τον Μαξ. Ρούμπενς, καταθέτουν τελικά το δικό τους καταστατικό (με 25 υπογραφές). Με δύο συνεχόμενες αποφάσεις το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης εγκρίνει τη σύσταση δύο συλλόγων: με αριθμό

111/28.2.1917 τον Σύλλογο Διπλωματούχων Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων Ανωτάτων Τεχνικών Σχολών και με αριθμό 112/28.2.1917 τον Σύλλογο Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων Ανωτέρων Τεχνικών Σχολών. Αν η λέξη «διπλωματούχος» είναι σαφέστατη, η διαφορά ανάμεσα στην Ανώτατη - Ανώτερη σχολή δεν έχει ακόμη διευκρινισθεί.

Παραμένοντας σε πλήρες σκοτάδι σχετικά με τον σύλλογο των «Ανωτάτων», γνωρίζουμε ότι πρώτη φροντίδα των «Ανωτέρων» με συνέλευση στις 7.7.1917 στο αρχιτεκτονικό γραφείο του Ξ. Παιονίδη, είναι, εν μέσω «θεμάτων επαγγελματικού ενδιαφέροντος», η τροποποίηση του καταστατικού! Να διακινδυνεύσουμε την υπόθεση ότι επικρατεί πνεύμα συμφιλίωσης μπρος στο παράλογο της παρουσίας δύο συλλόγων; Πάντως λίγες μέρες αργότερα, στις 5.8.1917 επέρχεται ένα συγκλονιστικό γεγονός, η καταστροφή του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης από πυρκαγιά. Στα επόμενα χρόνια δεν υπάρχει καμία πληροφορία για δραστηριότητα του συλλόγου, μια σιωπή που θα συνεχιστεί μέχρι το 1920.

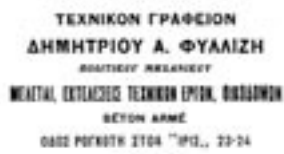
Εν τω μεταξύ, η εκπόνηση του νέου σχεδίου της πόλης, η παρακολούθηση των έργων προστασίας των μνημείων της, η επέκταση των υποδομών και κυκλοφοριακών της δικτύων κλπ., θα ανατεθούν από τον «επίτιμο» πρόεδρο του συλλόγου Ε. Βενιζέλο, σε δύο διεθνώς γνωστούς αρχιτέκτονες, τον Γάλλο Ερνέστο Εμπράρ και τον Άγγλο Τόμας Μάσον, σε δύο Έλληνες, τον Αριστοτέλη Ζάχο στον οποίο ο Δήμος Θεσσαλονίκης είχε αναθέσει το σχέδιο της πόλης το 1914³ και τον νεαρό Κωνσταντίνο Κιτοίκη, και σε δύο μηχανικούς, τον Γάλλο στρατιωτικό Ζοζέφ Πλεϊμπέρ και τον καθηγητή του Μετσοβίου λιμενολόγο

Άγγελο Γκίνη. Αν και η έλλειψη στοιχείων για οποιαδήποτε παρέμβαση των δύο συλλόγων μπορεί να οφείλεται απλά στην μη-ανεύρεσή τους, δεν αποκλείεται συγχρόνως να ένιωθαν πλήρως ανέτοιμοι για τέτοιες μελέτες και, μέσα στο γενικό κομπούζιο που επικράτησε, να οδηγήθηκαν σε πλήρη αδράνεια.

Η υπόθεση αυτή τεκμηριώνεται από τα στοιχεία για την επόμενη εμφάνιση του Συλλόγου. Πράγματι στις 16.2.1920, 25 μέλη προερχόμενα από τους δύο πρώην αντίπαλους συλλόγους ανταλλάσσουν «γνώμας επί της συστάσεως εν τη πόλει συλλόγου Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων, ως μη υφισταμένου μηδενός τοιούτου, καθ' ον χρόνον πάντα τα λοιπά επαγγέλματα συνηνώθησαν εις Συλλόγους» και πραγματοποιούν καταστατική συνέλευση στις 23.2.1920, στα γραφεία του Τεχνικού Τμήματος του Δήμου. Πρόεδρος εκλέγεται ο Γ. Μενεξές και στο συμβούλιο συμμετέχουν μεταξύ άλλων ο Ξ. Παιονίδης και ο Α. Γραικός. Για τα μέλη υιοθετείται η καταστατική πρόβλεψη των «Ανωτέρων». Οργανώνεται εντευκτήριο και βιβλιοθήκη τεχνικών βιβλίων και περιοδικών, εκδίδεται Δελτίον, ξεκινά σειρά διαλέξεων (για την ανοικοδόμηση της πόλης, για τη νέα υποχρεωτική χρήση του μπετόν στις οικοδομές, για τη στέγαση των προσφύγων), ενώ παράλληλα με διάφορες παρεμβάσεις διεκδικείται η προστασία των μηχανικών έναντι του ανταγωνισμού από αρχιμάστορες, καλφάδες και εμπειροτέχνες. Το καταστατικό θα αλλάξει και πάλι τον Ιανουάριο του 1922, απαγορεύοντας το δικαίωμα ψήφου στα επίτιμα μέλη.

Το 1924 ένας νέος σύλλογος Αρχιτεκτόνων Κωνσταντινουπόλεως συστήνεται στην Θεσσαλονίκη από 11 πρόσφυγες. Μέλη του όσοι ασκούσαν αποδεδειγμένα το επά-

Μιλωνάς⁴ Ο σκοπός του Συλλόγου και οι προϋποθέσεις εγγραφής των μελών διασαφηνίζονται στα άρθρα 1, 2, 3 του καταστατικού:

ΑΡΘΡΟΝ 1ον. Ιδρύεται εν Θεσσαλονίκη Σύλλογος Αρχιτεκτόνων υπό την επωνυμία «Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Κωνσταντινουπόλεως» σκοπόν έχων την ένωση των εκ Κωνσταντινουπόλεως και λοιπών Τουρκοκρατούμενων μερών καταφυγόντων Αρχιτεκτόνων ως και την προάσπιν των συμφερόντων αυτών.

ΑΡΘΡΟΝ 2ον. Μέσα προς επίτευξιν του σκοπού ον επιδιώκει ο Σύλλογος είνε α) η αλληλοϋποστήριξις και αλληλεγγύη μεταξύ των μελών και β) η διά συζητήσεως και κοινής ερεύνης μελέτη παντός ζητήματος αναγομένου εις τον κύκλον του αρχιτεκτονικού επαγγέλματος.

ΑΡΘΡΟΝ 3ον. Ο Σύλλογος απαρτίζεται μόνον εκ τακτικών μελών ως τοιαύτα δε δύνανται να εγγραφώσι άπαντες οι εν Κωνσταντινουπόλει και εις άλλα Τουρκοκρατούμενα μέρη ασκήσαντες αποδεδειγμένως το επάγγελμα του αρχιτέκτονος, ως και πας παρεπιδήμων εν Θεσσαλονίκη αρχιτέκτων εκ Κωνσταντινουπόλεως.

Μεταξύ των έντεκα ιδρυτικών μελών του συλλόγου διακρίνουμε ώριμους καλφάδες, που πρωταγωνίστησαν στην αρχιτεκτονική σκηνή της Πρωτεύουσας και επιστρέφουν τώρα στην πατρίδα, αλλά και νεαρούς γόνους τους με σπουδές στη Σχολή Καλών Τεχνών της Κωνσταντινούπολης, που θα δραστηριοποιηθούν έντονα κατά την αμέσως επόμενη περίοδο στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Ένα από τα ιδρυτικά μέλη και ταμία του Συλλόγου, ο έμπειρος Ευθύμιος Σ. Κοτζαμπασούλης (1880-1938) από τη Ζώνη Βοΐου, πρώτος πρόεδρος της Αδελφότητας «Ο Άγιος Σπυρίδων» (1904) στην Κωνσταντινούπολη, θα μπορούσε να συμπεκνώσει στο πρόσωπό του τις έννοιες της μετανάστευσης και της παλιννόστησης. Το πρόσφατα ανακαινισμένο Triada Residence στο Πέραν της Κωνσταντινούπολης απέναντι από την είσοδο του ομώνυμου ναού ήταν δικό του έργο. Τα παρακάτω αναγραφόμενα στη νεκρολογία του θα μπορούσαν να σκιαγραφήσουν και την τύχη πολλών άλλων της εποχής του [εφ. Βόρειος Ελλάς της Κοζάνης, φ. 26-6-1938]:

«Εκ Κωνσταντινουπόλεως ηναγκάσθη να φύγη λάθρα εγκαταλείψας μεγάλην περιουσίαν. Εις Θεσσαλονίκην διέμενεν ολίγον. Βραδύτερον ήλθεν και εγκατεστάθη εις Τσοτύλιον διάγων βίον εντίμου και αξιοπρεπούς πενίας, ως συνήθως συμβαίνει στους φιλοτίμους εργάτας της εθνικής ιδέας».

3. Διεκδικήσεις και ενσωμάτωση

Η ίδρυση επομένως του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Κωνσταντινούπολης στη Θεσσαλονίκη φαίνεται να οφείλεται σε δύο λόγους. Πρώτον συμπίπτει με τη μεταφορά στη Θεσσαλονίκη της έδρας της Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας και λειτουργεί ως αντικαθρέπτισμα του Συνδέσμου «η Ομόνοια» της Κωνσταντινούπολης. Δεύτερον, δημιουργείται ως συσσωμάτωση των αρχιτεκτόνων αποφοίτων της εκεί Σχολής Καλών Τεχνών, που εγκαθίστανται στη Θεσσαλονίκη και αντιμετωπίζουν προβλήματα με την αναγνώριση των διπλωμάτων τους και την εγγραφή τους στους καταλόγους του ΤΕΕ. Γιατί σύμφωνα με το διάταγμα της 29 Νοεμβρίου 1924 «περί ασκήσεως του επαγγέλμα-

τος πολιτικού μηχανικού και αρχιτέκτονος», το νεοϊδρυθέν ΤΕΕ επέτρεπε την άσκηση του επαγγέλματος του αρχιτέκτονα μόνο στους απόφοιτους της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Μετσοβείου και των ξένων ομοταγών Σχολών, στις οποίες δεν συμπεριλαμβάνονταν αρχικά η Σχολή Καλών Τεχνών Κωνσταντινούπολης. Μάλιστα υποβλήθηκε ένσταση στο ΤΕΕ ώστε να διαγραφούν και όσοι τυχόν είχαν ήδη εγγραφεί. Η διαγραφή ανεστάλη προσωρινά και ακολούθησαν κινητοποιήσεις μέχρι την οριστική διευθέτηση του θέματος. Μια επιστολή με την υπογραφή του ομογενή αρχιτέκτονα Ιωάννη Πυρπινιά, που απευθυνόταν στον επίσης ομογενή Νικ. Ζουμπουλίδη, μέλος τότε του συμβουλίου του ΣΑΔΑΣ, μας δίνει μια εικόνα των κινητοποιήσεων και των παρεμβάσεων, στις οποίες πρωτοστάτησε «εκ Θεσσαλονίκης επιτροπή των εκεί αρχιτεκτόνων αποφοίτων της σχολής μας». Η επιστολή με ημερομηνία 27-9-1927 εστιάζεται στην επιβεβλημένη κατανομή των εξόδων για τις κινητοποιήσεις και στους διαμένοντες στην Αθήνα Κωνσταντινουπόλιτες αρχιτέκτονες «οίτινες ουδέν συνεισφέραμεν μέχρι τούδε προς υπεράσπισιν των συμφερόντων μας». Ομολογείται δηλαδή ο δυναμισμός της ομάδας της Θεσσαλονίκης και η ανάγκη να υποστηριχθούν οι πρωτοβουλίες των «τόσο μοχθούντων διά το κοινόν συμφέρον συναδέλφων μας».⁵

Η δυναμική αυτής της ομάδας των προσφύγων αρχιτεκτόνων διατηρείται και την επόμενη δεκαετία. Νέα μέλη, όλοι απόφοιτοι της Σχολής Καλών Τεχνών της Πόλης, προστίθενται συνεχώς: Αλφρέδος Ψάλτης, Ζαχαρίας Χανόπουλος, Αλέξανδρος Τζώνης, Αναστάσιος Ιωαννίδης κ.ά.⁶ Δέκα χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή μεταξύ των 245 διπλωματούχων αρχιτεκτόνων στην Ελλάδα βρίσκονται τριάντα απόφοιτοι της Σχολής Καλών Τεχνών της Κωνσταντινούπολης, εκ των οποίων οι δέκα δηλώνουν ως έδρα της επαγγελματικής τους δράσης τη Θεσσαλονίκη.⁷

4. Αντί επιλόγου

Στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου μια πολυεθνική κοινωνία μετατρέπεται σε εθνικό κράτος. Τη μετατροπή ενισχύουν οι πολυάριθμες αφίξεις ομογενών. Οι περισσότεροι πρόσφυγες αρχιτέκτονες εργάζονται αρχικά, είτε ως υπάλληλοι των προσφυγικών οργανισμών, είτε ως ιδιώτες συνεργαζόμενοι κυρίως με τις εταιρείες που αναλαμβάνουν έργα στην κατεστραμμένη Μακεδονία και στην πυρκαυστο ζώνη της Θεσσαλονίκης. Το κέντρο των εξελίξεων στην αρχιτεκτονική και στη διαδικασία άσκησης του επαγγέλματος μετατοπίζεται πλέον στην Αθήνα. Για τους ομογενείς αρχιτέκτονες που δραστηριοποιούνται πλέον στις «Νέες Χώρες», η λάμψη της Κωνσταντινούπολης ως αρχιτεκτονικού προτύπου και ως συλλογική διαδικασία άσκησης του επαγγέλματος, σιγά σιγά ξεθωριάζει. Η νέα συλλογική ταυτότητα των αρχιτεκτόνων της περιοχής διαμορφώνεται με επίκεντρο το νεοελληνικό κράτος. Η ενσωμάτωση –και σ' αυτόν τον τομέα– δεν θα αργήσει.

Σημειώσεις

1. Μεταξύ αυτών ο Βασίλειος Μελάγιος (1885-) από το Ικό-

νο, ο Δημήτριος Χατζηφραιμιδης από την Κιουτάχεια και ο Δημήτριος Φυλλίτζης (1883-1965) από την Τραπεζούντα.
2. Μ.Ι. Γεδεών, *Μνεία των προ εμού*, 1934, σ. 77, 429.
3. Ήταν γιος του Θεοκάρ-κάφρα, σπούδασε πολιτικός μηχανικός στο Βερολίνο, ανακατεύτηκε στα κοινά και κατέλαβε σπουδαίες θέσεις και αξιώματα στην Κωνσταντινούπολη.
4. Ο Μαξιμιλιανός Ρουμπέν απόφοιτος της Σχολής Καλών Τεχνών Κωνσταντινουπόλεως (1912), εγκαταστάθηκε αμέσως στη Θεσσαλονίκη ασχολούμενος με μελέτες και κατασκευές οικοδομών στην πυρκαυστο ζώνη, κινηματοθέατρα, διδακτήρια κλπ. Ο Εμμανουήλ Κωνστ. Μάλαμας (1887-1974) από τη Σιάτιστα σπούδασε στο Αυτοκρατορικό Πολυτεχνείο της Κωνσταντινούπολης. Μετά από μακρά θητεία στους βαλκανικούς πολέμους εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη όπου έκτισε πολλές οικοδομές. Ο Κωνσταντίνος Μ. Γιωτόπουλος (1878-1960) γεννήθηκε στην Πετσόνη (Ανασελίτσα), αποφοίτησε από τη Σχολή Καλών Τεχνών της Κωνσταντινουπόλεως (1908) και εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1924. Ο Αναστάσιος Μπίρδας (1886-1969) από το Μεσόλλογο της Μακεδονίας, απόφοιτος της Σχολής Καλών Τεχνών Κωνσταντινουπόλεως (1910), εργάστηκε στη Θεσσαλονίκη (οικοδομές στην πυρκαυστο ζώνη). Ο Συμεών Μιλωνάς (1882-1959), γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και αποφοίτησε από την εκεί Σχολή Καλών Τεχνών (1907). Το διάστημα 1909-1914 αρχιτέκτων Υπουργείου Θρησκευμάτων στο Κάιρο. Το διάστημα 1917-1919 στο Δήμο Αθηναίων, στη συνέχεια στο Υπουργείο Συγκοινωνίας και μετέπειτα υπάλληλος του Υπουργείου Προνοίας.
5. Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, φακ. Ζουμπουλίδη-Μπαλάνου.
6. Ο Αλφρέδος Ψάλτης (1870-1940) γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Αρχικά ελεύθερος επαγγελματίας στην Αδριανούπολη και Κάιρο. Ο Ζαχαρίας Χανόπουλος ελεύθερος επαγγελματίας στην Κωνσταντινούπολη (1909-1924) και στη συνέχεια στη Διεύθυνση Προνοίας στη Θεσσαλονίκη. Ο Αλέξανδρος Τζώνης (1877-1951) γεννήθηκε στην Εράτρυρα Κοζάνης, σπούδασε στη Σχολή Καλών Τεχνών Κωνσταντινούπολης (1896-1901), στη συνέχεια ελεύθερος επαγγελματίας στην Κωνσταντινούπολη και από 1924 στη Θεσσαλονίκη. Ο Αναστάσιος Ιωαννίδης γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1890 και σπούδασε στη εκεί Σχολή Καλών Τεχνών. Από το ίδιο έτος και μέχρι το 1919 προσέφερε τις υπηρεσίες του στο Υπουργείο Στρατιωτικών της Τουρκίας. Το διάστημα 1923-1928 εργάστηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας προσφέροντας συγχρόνως τις υπηρεσίες του στη Διεύθυνση Κοινωνικής Προνοίας.
7. Τρεις πρόσφυγες αρχιτέκτονες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Θράκης. Ο Όθων Ανδρεάδης εργάστηκε στη Διεύθυνση Εποικισμού Θράκης και στη συνέχεια ελεύθερος επαγγελματίας στην Κομοτηνή. Ο Βασίλειος Καλλινογλου ακολούθησε μια παρόμοια διαδρομή. Μέχρι το 1925 στην Τουρκία, το διάστημα 1925-1927 επιβλήτων μηχανικός της ΕΑΠ στην περιοχή Καβάλας-Ξάνθης και από το 1927 ελεύθερος επαγγελματίας στην Κομοτηνή. Παρόμοια και η καριέρα του Παναγιώτη Επιβατινού. Εργάστηκε στην ΕΑΠ και στη συνέχεια ως ιδιώτης με έδρα τη Ξάνθη.

Ελισάβετ Σακελλάριου-Hezrog – Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ, Π.Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ, ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ. AN ARCHITECT'S VISION, P.A. SAKELLARIOS, Αθήνα, Εκδόσεις Ποταμός, 2006

Η διγλωσση αυτή μονογραφία με την οποία τιμάται ένας ακόμη άξιος Αρχιτέκτονας συμβάλλει στη συσκέτιση της ελληνικής αρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα με τη διεθνή, πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό στο

σπερμένο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης αλλά και της ανάγκης προστασίας της πολιτισμικής φυσιογνωμίας κάθε χώρας.

Προτού όμως αναφερθώ στον Περικλή Σακελλάριο, θα πρέπει να συγχαρώ τις δύο συναδέλφους, χάρη στις οποίες εκδόθηκε το βιβλίο αυτό που είναι αφιερωμένο στο έργο του, για την εξαιρετική τους δουλειά. Το αρχείο των σχεδίων και των λοιπών στοιχείων που απαιτούνται για μια τέτοια δουλειά ήταν, όπως συμβαίνει δυστυχώς με τα περισσότερα αρχεία των αρχιτεκτόνων, ημικαταστραμμένο και σκόρπιο. Έτσι χρειάστηκε μακροχρόνια έρευνα, υπομονή και κόστος για να συγκεντρωθούν τα στοιχεία που τελικά παρουσιάζονται με άψογο τρόπο στο βιβλίο που επεξεργάστηκαν με αγάπη και αφοσίωση η αρχιτέκτων Ελισάβετ Σακελλάριου-Hezrog, κόρη του Περικλή Σακελλάριου και η Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ.

Το βιβλίο απαρτίζεται από τρία μέρη. Το πρώτο περιλαμβάνει τον πρόλογο της Ε. Σακελλάριου-Hezrog «Μια ζωή αφιερωμένη στην αρχιτεκτονική», την ιστορική προ-

σέγγιση της Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ με τίτλο «Περικλής Σακελλάριος. Η ζωή και το έργο του», το κείμενο του υπογράφοντος «Περικλής Σακελλάριος, Αρχιτέκτων», μία γραπτή συνέντευξη του ίδιου του αρχιτέκτονα, προσωπικές μαρτυρίες συνεργατών και φίλων και χρονολόγιο. Στο δεύτερο και κύριο μέρος του βιβλίου παρουσιάζεται το έργο του αρχιτέκτονα κατά περιόδους με φωτογραφίες και σχέδια που δίνουν μια σαφή εικόνα της εξελικτικής του πορείας. Το τρίτο μέρος περιλαμβάνει την πλήρη εργογραφία του Περικλή Σακελλάριου, ευρετήριο κτιρίων, βιβλιογραφία και βιογραφικά σημειώματα των συγγραφέων.

Αν απομονώσει κανείς το κείμενο της Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, το κείμενο αυτό αποτελεί από μόνο του μια πολύτιμη συμβολή στην κατανόηση των ρευμάτων και των μορφών που πήρε το Μοντέρνο κίνημα της Αρχιτεκτονικής στην Ευρώπη, την Αμερική και την Ελλάδα, πριν και αμέσως μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, στα πλαίσια του οποίου κινήθηκε ο Περικλής Σακελλάριος. Δεν είναι η πρώτη φορά που η κα Φεσσά ασχολείται με το θέμα της σύγχρονης Ελληνικής Αρχιτεκτονικής και με την προβολή των Ελλήνων αρχιτεκτόνων. Πέρα από την ενασχόληση της με την ιστορία της Θεατρικής Στέγης στον Ελληνικό χώρο που υπήρξε το αντικείμενο της διδακτορικής της διατριβής, για πολλά τώρα χρόνια ασχολείται με τη διερεύνηση των επιτευγμάτων των νεότερων Ελλήνων αρχιτεκτόνων και την παρουσίασή τους με μεθοδικό και ολοκληρωμένο τρόπο στο ευρύτερο κοινό, σε μία σειρά εκδόσεων γύρω από αυτό το θέμα.

Μία ενδιαφέρουσα διαπίστωση κατά τη μελέτη της εργογραφίας του Περικλή Σακελλάριου, ενός από τους πλέον δραστήριους και επιτυχείς αρχιτέκτονες κατά τα μέσα του 20ού αιώνα στον Ελληνικό χώρο, είναι η πενιχρότητα της συμμετοχής του τελικά στον τομέα των Δημοσίων κτιρίων. Το ίδιο όμως ισχύει

και για το σύνολο, θα έλεγα, του σημαντικού αριθμού, των διακεκριμένων να την ποιότητα του έργου τους, σύγχρονων Ελλήνων αρχιτεκτόνων. Μια ποιότητα που διαπίστωσαν όσοι στο εξωτερικό παρακολούθησαν ομιλίες μου, καθώς και άλλων συναδέλφων μου, κατά τις οποίες παρουσιάστηκαν έργα σύγχρονων Ελλήνων αρχιτεκτόνων.

Το αξιοσημείωτο είναι πως ενώ, εκτός από την Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, ένας αριθμός, αφοσιωμένων στην αρχιτεκτονική, συναδέλφων μας, όπως ο Δημήτρης Φιλιππίδης, ο Αντώνης Αντωνιάδης και πολλοί άλλοι, καθώς και ο εκδότης των αρχιτεκτονικών περιοδικών «Αρχιτεκτονικά Θέματα» και «Θέματα Χώρου και Τεχνών», Ορέστης Δουμάνης, έχουν ασχοληθεί επί σειρά ετών με την προβολή του έργου των σύγχρονων Ελλήνων αρχιτεκτόνων, το ελληνικό Δημόσιο επιμένει να απευθύνεται απ' ευθείας στους εργολήπτες Δημοσίων έργων όταν πρόκειται για κατασκευές Δημοσίων κτιρίων, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων.

Έτσι βλέπουμε οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής να διορίζουν, ύστερα από πρόταση του Gropius, τον Περικλή Σακελλάριο σύμβουλο τους για τη μελέτη και στη συνέχεια να του αναθέτουν την επίβλεψη της κατασκευής της Πρεσβείας τους στην Αθήνα, ενώ το ελληνικό Δημόσιο δεν εφαρμόζει τη μελέτη του για το Κυβερνείο Θεσσαλονίκης. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής είναι η μετριότητα των Δημοσίων κτιρίων στον τόπο μας. Παράδειγμα τρανταχτό αποτελούν τα κτίρια του Αεροδρομίου στα Σπάτα. Το 1979 ανετέθη προμελέτη για το διεθνές Αεροδρόμιο Σπάτων στην κοινοπραξία 8 μελετητικών γραφείων, μεταξύ των οποίων του Ολλανδικού NACO και της Εταιρείας Μελετών Περιβάλλοντος ΕΠΕ, δηλαδή των αρχιτεκτόνων Α. Συμεών, Σ. Κονταράτου και Α. Κολλάρου. Εννέα χρόνια αργότερα, ορίστηκε από τα Δικαστήρια πραγματογνώμονας διότι το ελληνικό Δημόσιο που παρέλαβε τη μελέτη, δεν κατέβαλε τη συμφωνηθείσα αμοιβή στους μελετητές.

Αφού μελέτησα με τρόπο εξονυχιστικό τα στοιχεία και τα σχέδια που

μου υποβλήθηκαν, διαπίστωσα πως η μελέτη ήταν όχι μόνο πλήρης και άρτια, αλλά εξαιρετικής αρχιτεκτονικής ποιότητας. Κατόπιν τούτου τα μελετητικά γραφεία έλαβαν, με καθυστέρηση δέκα ετών, την αμοιβή τους, αλλά η μελέτη τους που είχε ήδη ριχτεί στα σκουπίδια από τις αρμόδιες υπηρεσίες δεν εφαρμόστηκε και το νέο Αεροδρόμιο κατασκευάστηκε από την εργοληπτική εταιρεία Hochtief η οποία επέλεξε με το σύστημα «πακέτο», με τα οικτρά αποτελέσματα που βλέπουμε όλοι μας, και ο τόπος έχασε άλλη μια ευκαιρία η κύρια πύλη των Αθηνών να μας κάνει υπερήφανους.

Μ' αυτόν τον τρόπο, και τα έργα του Περικλή Σακελλάριου που μπορούμε σήμερα να απολαύσουμε είναι κυρίως μονοκατοικίες που σχεδίασε για ανθρώπους διορατικούς και επιλεκτικούς οι οποίοι ήθελαν να εξασφαλίσουν για τον εαυτό τους ένα περιβάλλον πολιτισμένο, άνετο και ευχάριστο.

Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας
αρχιτέκτων-πολεοδόμος,
ομότ. καθηγητής ΕΜΠ

Ελένη Ανδρεαδάκη, ΒΙΟΚΛΙΜΑΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ, Περιβάλλον και Βιωσιμότητα, Εκδόσεις University Studio Press

Η ολοένα και συχνότερη εμφάνιση ακραίων καιρικών φαινομένων, η αύξηση της θερμοκρασίας της γης, η μείωση των ενεργειακών πόρων και τα απειλούμενα οικοσυστήματα είναι προβλήματα που χρίζουν άμεσης αντιμετώπισης, τόσο από τα κέντρα αποφάσεων όσο και από όλους εμάς. Οι αρχιτέκτονες έχουν τη δυνατότητα με τις επιλογές τους να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση αυτών των σοβαρών προβλημάτων. Το βιβλίο που παρουσιάζεται παραθέτει με σαφή και συστηματικό τρόπο στοιχεία που αφορούν στον Βιοκλιματικό Σχεδιασμό, γνώσεις που σε διεθνές επίπεδο θεωρούνται πλέον βασικές για κάθε αρχιτέκτονα.

Η βιοκλιματική αντίληψη για το σχεδιασμό στοχεύει στην προσαρμογή των κτιρίων στο φυσικό περιβάλ-

λον, στην βελτίωση του μικροκλίματος, στην άνεση των χρηστών και στον περιορισμό της κατανάλωσης ενέργειας.

Το βιβλίο εκτείνεται σε τέσσερα κεφάλαια: Το Κεφάλαιο Α αναλύει το αστικό περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή, την έννοια της βιωσιμότητας και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και την θερμική άνεση. Στο Κεφάλαιο Β αναπτύσσεται η αντίληψη του Βιοκλιματικού Σχεδιασμού, οι στόχοι του και οι βασικές αρχές του. Παρουσιάζεται η δυνατότητα βέλτιστης αξιοποίησης του κλίματος σε συνδυασμό με το κτιριακό κέλυφος, αλλά και με τα οικιστικά σύνολα. Το κτίριο μπορεί

να λειτουργεί ως φυσικός ηλιακός συλλέκτης το χειμώνα, ως αποθήκη θερμότητας, ως παγίδα θερμότητας, και ως αποθήκη φυσικής ψύξης το καλοκαίρι. Στο Κεφάλαιο Γ αναλύονται η λειτουργία και οι μορφές των παθητικών ηλιακών συστημάτων, άμεσου ηλιακού κέρδους, έμμεσου ηλιακού κέρδους και απομονωμένου ηλιακού κέρδους. Τέλος στο Κεφάλαιο Δ παρουσιάζονται παραδείγματα υλοποιημένων κτιρίων και οικιστικών συνόλων αλλά και μελέτες που τις διέπουν οι αρχές του Βιοκλιματικού Σχεδιασμού. Τα παραδείγματα είναι χαρακτηριστικά διαφορετικών πρακτικών, παρέχοντας έτσι μια συνολική εικόνα των εναλλακτικών δυνατοτήτων που έχει ο μελετητής.

Το βιβλίο καταφέρνει με τρόπο επιστημονικό, αλλά ταυτόχρονα κατανοητό, σε αρχιτέκτονες χωρίς ειδικές γνώσεις για το θέμα, να παρουσιάσει ένα ζήτημα που συχνά θεωρείται δυσνόητο και ως εκ τούτου πολλοί από εμάς αποφεύγουν να προσεγγίσουν.

Μάρω Σίνου
αρχιτέκτων

Λίλα Λεοντίδου, ΑΓΕΩΓΡΑΦΗΤΟΣ ΧΩΡΑ, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005

Ο γεωγράφος, ως επιστήμων της φύσης και του ανθρώπου ταυτόχρονα, θα αναζητήσει την αναδιάρθρωση στο χώρο, την αλληλεπίδραση ανθρώπου και φύσης, και θα εστιάσει το ενδιαφέρον του στη γη, στο περιβάλλον και τους οικισμούς, στην κίνηση και το ταξίδι, αντικείμενα που οι λοιποί κοινωνικοί επιστήμονες μόνο παρεμπιπτότως ερευνούν.

Γιατί ένα βιβλίο που στοχάζεται πάνω στην επιστήμη της Γεωγραφίας και τις γεωγραφικές φαντασίες έχει μεγάλη σχέση με την Αρχιτεκτονική και τους αρχιτέκτονες; Παρόλο που συνηθίσαμε να θεωρούμε την Χωροταξία και την Πολεοδομία συγκοινωνούντα δοχεία με την Αρχιτεκτονική, παρόλο που οι αρχιτέκτονες, ενίοτε επιφανειακά, αναφέρονται στις οικονομικές, κοινωνικές επιστήμες και την φιλοσοφία, φαίνεται να αγνοούν ότι η Γεωγραφία φωτίζει με τον πιο συνθετικό τρόπο το «πνεύμα του τόπου», δηλαδή τα ιδιαίτερα φυσικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά χαρακτηριστικά του, έκφραση των οποίων αποτελεί και η Αρχιτεκτονική.

Αν οι αρχιτέκτονες θέλουμε να κατανοήσουμε την Αρχιτεκτονική ως μετασχηματίζουσα το περιβάλλον διαδικασία, ως οικονομική κοινωνική παραγωγή, ως πολιτιστική χειρονομία ή/και ως φιλοσοφικό σχόλιο, τότε ο καλύτερος σύμμαχός μας είναι η Γεωγραφία. Η Αγεωγράφος Χώρα της Λίλας Λεοντίδου, αρχιτέκτονας και γεωγράφου, καθηγήτριας στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, με την πικρή και ελκυστική γραφή της, μας πλοηγεί στο ταξίδι αναζήτησης του πνεύματος των τόπων, μας αποκαλύπτει μια επιστημονική περιοχή και μια ζώσα ανθρωπογεωγραφική ύλη, που αποδίδει και στο αρχιτεκτονικό αντικείμενο την ουσία της πολυδιάστατης γεωγραφικής συνθήκης, η οποία το δημιούργησε και το παρακολουθεί δια βίου.

Η Αγεωγράφος Χώρα μπορεί να διαβαστεί από τους λιγότερο εν-

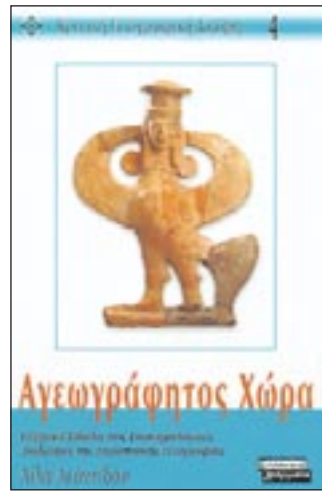
μερωμένους αναγνώστες ως βιβλίο αναφοράς πάνω στην ιστορική συγκρότηση της επιστήμης της Γεωγραφίας, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, και με αναλυτική καταγραφή της πολυμορφίας των εθνικών, των περιφερειακών γεωγραφικών και των πανεπιστημιακών σχολών στην Ευρώπη. Μπορεί να αποθελώσει, επίσης, έναυσμα διάλογου μεταξύ επιστημόνων ειδικών στα θέματα που ανακινεί, καθώς δεν έχει γραφεί ως μια απλή περιοδολόγηση αλλά ως ριζοσπαστικός κριτικός αναστοχασμός πάνω στις περιπτώσεις της Γεωγραφίας. Πολύ περισσότερο που το βιβλίο ανακαλεί τους επιστήμονες οι οποίοι ενεπλάκησαν στο διάλογο και απέδωσαν ιστορικά ταυτότητες στη Γεωγραφία, διαυγάζοντας τις σπικέτες τους.

Η Γεωγραφία γεννήθηκε και άνθισε στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, οι Έλληνες δημιούργησαν τη λέξη Γεωγραφία. Μετά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία εξαφανίστηκε, επανεμφανίστηκε αργότερα στην Ευρώπη, αλλά, δυστυχώς αναβίωσε στη χώρα καταγωγής της ως επιστήμη και πανεπιστημιακός κλάδος μόνο πολύ πρόσφατα, γύρω στα 1990. Η ιστορία της Ευρωπαϊκής Γεωγραφίας αρχίζει με τον Όμπρο και, μέχρι τον Διαφωτισμό, διατρέχει ένα χρονικό τόξο δέκα αιώνων. Περνά αρχικά από γεωγράφους, φιλόσοφους και ιστορικούς όπως ο Ηρόδοτος, ο Ιππόδαμος, ο Δικαίρχος, ο Ευκλείδης, ο Αριστάρχος, ο Ερατοσθένης, ο Στράβων, ο Πλίnius, ο Πausanias. Αν και χάθηκαν από την Ελλάδα «οι αρχαιοελληνικές γεωγραφικές φαντασίες... διασκορπίστηκαν στην Ευρώπη και αποκρυσταλλώθηκαν σε μια σειρά από επιστημολογίες και γεωγραφικές εθνικές σχολές» Η εξέλιξη της επιστήμης της Γεωγραφίας είναι «σύμφυτη με τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό από τις απαρχές του στην Ανατολική Μεσόγειο μέχρι τη νέα χιλιετία».

Το ταξίδι στο χρόνο με κέντρο τον τόπο στην Αγεωγράφου Χώρα, ανακαλύπτει την επάνοδο ιδέων μισολιπόθυμων για ένα διάστημα και ξεχασμένων, απορρίπτει τη γραμμική εξελικτική πορεία της γεωγραφίας, βλέπει κύκλους που ξαναοί-

γουν καθώς και νέα αντικείμενα και περιεχόμενα δίπλα σε παλιά ολοζώντανα. Απ' αυτή την άποψη το βιβλίο συνθέτει συνειρμούς μεταξύ χρονικά απομακρυσμένων εποχών και ανακαλεί αρχαίες σκέψεις σε σύγχρονα συμφραζόμενα.

Μετά από μια περίοδο συρρίκνωσης, η Ευρώπη από τον 11ο αι. επανακατοικείται, ανθίζουν νέες και παλιές πόλεις, γίνονται ευρύτερες γεωγραφικές ανακατατάξεις στη Μεσόγειο και την Ανατολή, ενώ αρχίζει η πόλωση ανάμεσα στην Ανατολή και την επεκτατική, αποικιοκρατική Δύση. Η Αγεωγράφος Χώρα ταξιδεύει από τη Ρώμη στο Βυζάντιο, παρακολουθεί τον Μάρκο Πόλο, την Αναγέννηση και την εφαρμοσμένη Γεωγραφία των εξερευνητών, την αποικιοκρατία, φθάνει μέχρι το Διαφωτισμό και τη συνάντηση φιλοσοφίας – γεωγραφίας στο πρόσωπο του Kant. Στον 18ο αι. έχουμε μια Ελληνική αναταραχή με τον Ιώσηπο Μοισιόδακα και τη Χάρτα του Ρήγα Φεραίου, όπως και τον 19ο αι. με τον Ποταγό. Από το προεπιστημονικό στάδιο, τον 16ο-18ο αι., της Περιγραφικής Γεωγραφίας, παρακολουθούμε την ανάπτυξη, τον 19ο αι., της Κλασικής Γεωγραφίας (Γερμανία) στο πλαίσιο της Αιτιοκρατικής λογικής καθώς και της Περιφερειακής και Αναρχικής Γεωγραφίας (Γαλλία, Ρωσία) στο πλαίσιο της Πιθανοκρατίας. Ο 20ός αι. είναι πλουσιότερος σε ρεύματα σκέψης. Διακρίνουμε την Ανθρωποοικολογία (ΗΠΑ) και Οικο-γεωγραφία στο πλαίσιο της Οικολογίας, την Ποσοτική Επανάσταση και τη Συμπεριφορική Γεωγραφία στο πλαίσιο του Λογικού Θετικισμού,

την Ανθρωπιστική, τη Φιλελεύθερη, τη Ριζοσπαστική ή Κριτική ή Μαρξιστική Γεωγραφία, αντίστοιχα στο πλαίσιο της Κριτικής Θεωρίας και Φαινομενολογίας, του Φιλελευθερισμού, της Κριτικής Θεωρίας και του Μαρξισμού. Ο κύκλος ολοκληρώνεται με την Πολιτικο-οικονομική προσέγγιση στο πλαίσιο του Κριτικού Ρεαλισμού και της Θεωρίας της Ρύθμισης, την Πολιτιστική Γεωγραφία στο πλαίσιο του Μεταμοντερνισμού και, τέλος, την Οικονομική και Πολιτιστική Γεωγραφία στο πλαίσιο της Πολιτιστικής Στροφής.

Όλες αυτές οι τάσεις ή σχολές οδηγούν και σε θεματικές υποδιαιρέσεις της Γεωγραφίας όπως Γενική, Ιστορική, Πολιτισμική, Φυσική, Οικονομική, Αστική, Κοινωνική, Περιβαλλοντική, Πολιτική, Ανθρωπογεωγραφία.

Ένα άλλο θέμα που διαπραγματεύεται η Αγεωγράφητος Χώρα είναι η διεπιστημονικότητα. Μπορεί στην Ελλάδα να αρεσκόμασταν στη φτωχή πατριδογνωσία των σχολικών εγχειριδίων, που αντιστοιχεί σε κάποιο είδος Περιγραφικής Γεωγραφίας, αλλά η Γεωγραφία είναι εγγενώς συνδεδεμένη με τη διεπιστημονικότητα. Αποτελεί ένα συνδυασμό επιστημών της φύσης και του ανθρώπου, άλλωστε οι πρώτοι γεωγράφοι ήταν πανεπιστήμονες και ενίοτε φιλόσοφοι. Παρότι ενέδωσε στην πολυεπιστημονικότητα και τον κατακερματισμό, που της επέβαλε ο Θετικισμός της δεκαετίας του '60, η Γεωγραφία παραμένει στα βασικά σύγχρονα ρεύματά της διεπιστημονική. Για να μελετήσει τα γεωγραφικά φαινόμενα και τη σχέση χώρου – κοινωνίας συνεχίζει και συνδυάζει την κοινωνική, οικονομική, πολιτική, πολιτιστική, ιστορική και φυσική γεωγραφία ως προσεγγίσεις που συνορεύουν μεταξύ τους.

Οι γεωγραφικές τάσεις της εποχής μας καταλαμβάνουν, όπως είναι φυσικό, μεγάλη έκταση στην Αγεωγράφητο Χώρα, ιδιαίτερα οι πιο πρόσφατες, που αναφέρονται ως Μεταμοντερνισμός και Πολιτιστική Στροφή. Είπαμε, ήδη, ότι η ριζοσπαστική και διεγερτική πνευματικά, επιστημονική σκέψη του βιβλίου προκαλεί σε διάλογο, πόσο μάλλον που η συγγραφής και απο-

ρίες διατυπώνει και με σαφήνεια παίρνει θέση όταν έχει ορίσει ρητά τον εαυτό της. Ορισμένες θέσεις, ιδιαίτερα αυτές που αφορούν στα πολύ σύγχρονα ρεύματα, εγείρουν ερωτήματα αλλά δεν είναι εδώ ο χώρος για να διατυπωθούν και μάλιστα από μία καθ' ύλην αναρμοδία αρχιτέκτονα, όπως η γράφουσα. Ένα παράδειγμα μόνο ερωτήματος από αυτά που δεν περιορίζονται στη Γεωγραφία αλλά αφορούν ευρύτερα τις επιστήμες και τη φιλοσοφία: μήπως η συνάρθρωση της ορθής εμμονής στο τοπικό και τη μοναδικότητά του με την άρνηση των μεγάλων αφηγήσεων οι οποίες αναφέρονται ως «μεγαλόστομες» και την υποβάθμιση των οικονομικοκοινωνικών έναντι των πολιτιστικών διαστάσεων των φαινομένων, οδηγεί αντικειμενικά σε μια επιστημονική (και πολιτική) αδυναμία ανάγνωσης του σύγχρονου κόσμου στη βάση κοινών χαρακτηριστικών, που παγκοσμιοποιούν ο σύγχρονος καπιταλισμός και ιμπεριαλισμός και όχι μόνο στη βάση αναντίρρητα υπαρκτών τοπικών ιδιαιτεροτήτων. Θα τελειώσω με τη σημασία του βιβλίου για τους ακαδημαϊκούς, καθώς παρουσιάζει μια εκτεταμένη έρευνα που αφορά στη σύγχρονη πραγματικότητα των Πανεπιστημιακών Σχολών Γεωγραφίας στην Ευρώπη.

Η Αγεωγράφητος Χώρα είναι ένα σημαντικό βιβλίο, πολύ πυκνό, τόσο γενικό όσο και εντοπισμένο. Μια πολύτιμη συμβολή της συγγραφέως Λίλας Λεοντίδου στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, συνέχεια της πλούσιας επιστημονικής και συγγραφικής της παραγωγής, η οποία είναι διεθνώς αναγνωρισμένη. Καλή ανάγνωση της Αγεωγραφίτου Χώρας.

Ελένη Πορτάλιου

αρχιτέκτων, αν. καθηγήτρια ΕΜΠ

BIBLIA ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

1. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΧΡ. ΔΙΠΛΑΣ (ΕΠΙΜ.), ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΤΙΝΟΣ, ΑΘΗΝΑ 2006

2. ΠΑΝΑΠΟΤΗΣ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΤΡΑ ΜΙΑ ΦΩΤΟΦΡΑΦΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΠΟΥ ΧΑΝΕΤΑΙ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ, ΑΘΗΝΑ 2006

3. ΑΣΠΑ ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ-ΗΛΙΑΣ ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ, ΤΑ ΝΕΑ ΑΣΤΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ, ΑΘΗΝΑ 2006

4. ΑΛΣ, ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΘΗΡΑΣ, ΑΘΗΝΑ 2003

5. ΤΑΣΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΥ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, ΑΘΗΝΑ 2005

6. ΑΘΗΝΑ-ΜΟΝΑΧΟ, ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ – ΙΔΡΥΜΑ ΒΟΥΡΟΥ – ΕΥΤΑΞΙΑ ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΟ ΒΑΥΒΑΡΙΚΟ ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ, ΜΟΝΑΧΟ

7. ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ΑΘΗΝΑ 2006

8. ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ, ΓΗΓΕΝΕΙΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ, ΑΘΗΝΑ 2006

9. ΑΝΤΩΝΗΣ ΒΕΖΥΡΟΓΛΟΥ, Η ΠΟΛΗ, ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ, Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ 1965-2005, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, ΑΘΗΝΑ 2006

10. ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΦΗΜΕΡΟΥ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ FUTURA, ΑΘΗΝΑ 2006

Το αόρατο νήμα. Αναδρομική έκθεση έργου του Αλέξανδρου Τομπάζη, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη – Κτήριο Οδού Πειραιώς 22/2/2007 - 14/4/2007

Η έκθεση φιλοδοξεί να μεταδώσει στο κοινό την πεποίθηση του αρχιτέκτονα ότι η αρχιτεκτονική δημιουργία διαπερνάται από ένα αόρατο νήμα, μια χρυσή κλωστή που συνυφαίνει τις παραμέτρους που την συνθέτουν.

Το έργο του γραφείου, που μετρά πλέον 45 χρόνια λειτουργίας, παρουσιάζεται αναδρομικά με πινακίδες και μακέτες έργων από το 1962 έως σήμερα.

Παράλληλα, όμως, το αόρατο νήμα επεκτείνεται για να ενσωματώσει και τις συγγενικές προς την αρχιτεκτονική τέχνες – τη ζωγραφική και τη φωτογραφία.

Έτσι εκτίθεται, επίσης, μια σειρά από ακουαρέλες, καθώς και φωτογραφικό υλικό από το αρχείο του αρχιτέκτονα, σε μια προσπάθεια να συνδυαστούν τα βασικά του ενδιαφέροντα: αρχιτεκτονική, ζωγραφική και φωτογραφία – ένα πολλαπλό ταξίδι εξερεύνησης του κόσμου γύρω μας.

Την έκθεση πλαισιώνουν η προβολή του ντοκιμαντέρ του Απόστολου Καρακάση «Το παιχνίδι της Αρχιτεκτονικής» και αποσπάσματα από ομιλίες του Αλέξανδρου Τομπάζη σε φοιτητές αρχιτεκτονικής με τίτλο «Γράμμα σ' ένα νέο αρχιτέκτονα».

Διόρθωση
Στο τεύχος 60 του περιοδικού ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ, με τίτλο «Αρχιτεκτονική και Ψηφιακή Τεχνολογία», στο άρθρο του Στέλιου Δρίτσα, αρχιτέκτονα και διδάσκοντα στην ΑΑ, δεν αναφέρθηκε η εργασία του στην εταιρία Kohn Pedersen Fox Associates (International) PA (www.kpf.com), μέρος των δραστηριοτήτων της οποίας αποτελεί το αντικείμενο που παρουσιάσε.